

V. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO - POLSKO - NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

2005

V. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ
ČESKO – POLSKO – NĚMECKÉ
SETKÁNÍ V JESENÍKU 2005

SBORNÍK REFERÁTŮ

JESENÍK 27. - 29. ZÁŘÍ 2005

ISBN 80-86388-35-2 (ZA v Opavě)
ISBN 80-903430-6-6 (VMJ)

OBSAH

Sborník referátů

P. Košacký: Úvodem	5
M. Neubauerová: Z dějin muzejní práce na Jesenicku	11
P. Müller: Nejvýznamnější osobnosti muzeí ve Vidnavě a Žulové před rokem 1938	14
D. Krömer: Weidenauer Museen vor 1945	19
Z. Kravar: Osobní fondy v ZAO jako pramen pro studium historie muzejnictví na Jesenicku	23
K. Pawlik: Muzea w Nysie od końca XIX wieku do 1939 roku	28
L. Králová: Městské muzeum v Javorníku a jeho významné osobnosti	32
B. Tinzová: Městské muzeum a muzejní spolek ve Vidnavě	36
K. Growka: Fond Městské muzeum Jeseník ve Státním okresním archivu Jeseník	40
M. Neubauerová: Muzeum v Jeseníku na stránkách časopisu Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens (v letech 1905-1909 a 1917)	42
J. Kubica: Archeologická sbírka VMJ v letech 1905 - 2004	50
J. Hauk: Geologické muzejní expozice na Jesenicku	56
Medailónky vlastivědných pracovníků	60

ÚVODEM

V tomto roce jsme se sešli již popáté spolu s několika tradičními příznivci a dalšími nově se hlásícími zájemci na V.svatováclavském mezinárodním setkání. I to dokazuje, že čas běží a já si uvědomuji, že se stávám pomalu pamětníkem. Zvláště pro nové účastníky setkání, ale nejen pro ně, je proto namístě připomenout základy této zdejší, s dovolením, nově tradice. Původním podnětem k setkání, o jehož uskutečnění se zasloužila skupina osob z tehdejšího okresního úřadu, bylo kulaté výročí násilné internace řádových sester na Jesenicko na počátku padesátých let minulého století. Přesněji řečeno šlo o půlstoletí od příjezdu prvního transportu sem do vyhnanství dne 28.9.1950; předpokládám, že čistě shodou okolností to bylo na den svatého Václava. V Bílé Vodě byla časem koncentrace zde internovaných ženských řádů největší. K tomuto výročí byl právě hřbitov v Bílé Vodě, kde jsou pohřbeny stovky zde v průběhu padesáti let zemřelých řádových sester, prohlášen kulturní památkou. Sešlo se tenkrát mnoho hlav více či méně pomazaných a tak není divu, že se zrodila myšlenka, založit určitou tradici s tím, že by bylo dobré k setkání v Bílé Vodě, které má spíše pietní a společenský charakter, připojit odborný historický seminář v Jeseníku, na němž budou diskutovány obecněji dějiny tohoto kraje. Kraje, jehož zvláštností je, že se na jeho dějinách podílí v běhu času tři národnosti – v abecedním pořadí česká, německá a polská. Proto se organizátoři rozhodli zvát na tato setkání zástupce těchto národů. Tak dostalo svatováclavské setkání přídomek mezinárodní. Navíc došlo k tomu, že nám v parlamentu schválili 28.září jako státní svátek – Den české státnosti. To způsobilo, že v posledních dvou letech byl program setkání znovu rozšířen o kulturně společenský večer v jesenické kapli, věnovaný v podstatě také tomuto státnímu svátku, byť by jeho program tématicky vycházel z tématu svatováclavského semináře. Takže pěkně popořadě.

Hned první ročník svatováclavského setkání byl velmi ambiciózní. Mezi pořadateli se kromě Okresního úřadu v Jeseníku objevila Maticе slezská (Opava), občanské sdružení Vlastenecký poutník (Budišov nad Budišovkou), Obecní úřad v Bílé Vodě, Opolski klub krajoznawców (Opole), Związek Górnośląski (Opole) a Mährisch - Schlesiischer Sudetengebirgsverein (Kirchheim u.Teck). Setkání bylo spojeno se Slezským vlastivědným sympoziem (s dlouholetou tradicí), které se konalo v sále okresního úřadu. Obecným tématem sympozia byly dějiny Nisko- otmuchovského knížectví a činnost piaristického řádu ve Staré Vodě, Bruntále, Bílé Vodě a v Příboře. Jak jsem zmínil, akce byla pojata velkoryse, s bohatými společenským a kulturním doprovodem.

Trochu ve stínu prvního ročníku se uskutečnil ročník druhý v roce 2002. Z pořadatelů ubyly Maticе slezská (a s ní také Slezské vlastivědné symposium) a MSSGV, přibýlo město Jeseník a nově i Státní okresní archiv v Jeseníku. Tématem historického semináře, který se poprvé uskutečnil v přednáškovém sále Státního okresního archivu v Jeseníku, byly „Osobnosti Jeseníků a Slezska, které se nedostaly do čítanek“. Hodnocení přípravy tohoto ročníku bylo velmi kritické, zejména byla vytýkána nesystematičnost a z ní plynoucí překotnost. Na jeho základě převzaly též přípravy dalších ročníků dvě místní instituce – Vlastivědné muzeum Jesenicka a Státní okresní archiv v Jeseníku. Hlavním cílem organizátorů bylo otevření akce co nejširší veřejnosti se zvláštním zřetelem k regionálnímu školství a také zajištění vysoké úrovně odbornosti přednášejících na semináři.

Třetí ročník svatováclavského setkání, poprvé organizovaný Vlastivědným muzeem Jesenicka a Státním okresním archivem Jeseník, pod záštitou města Jeseník a Sdružení měst a obcí Jesenicka, proběhl v již ustáleném programovém schématu vzpomínkového programu v Bílé Vodě a historického semináře v Jeseníku. Tématem semináře byly „Osobnosti průmyslníků a vědců a jejich podíl na rozvoji regionu“. Z tohoto semináře poprvé vyšel tiskem sborník přednášek, přičemž do něj byly zařazeny některé přednášky z předchozího ročníku.

Čtvrtý ročník setkání se potěšitelně rozkošatěl. Bylo to také zásluhou vděčného tématu odborného semináře – „Slezsko a Jesenicko v literárním zobrazení“. Kromě ustáleného programu byly připraveny další doprovodné akce. Jesenická knihovna V.Priessnitzze připravila výstavku knih k danému tématu a také autorské čtení prvotiny místního Josefa Vondrky. V jesenickém kině se promítala Cukrová bouda – film dle scénáře Vladimíra Kórnera. Novinkou bylo uspořádání kulturního večera v městské kapli, jehož program byl rovněž zaměřen na literární díla se vztahem k Jeseníku a byli na něm přítomni významní žijící autoři těchto děl. Večer byl volně přístupný veřejnosti a protože se večer konal v den státního svátku, byl zároveň připomenutím této významné události. Sborník přednášek ze semináře vyšel opět tiskem a bez nadsázky ho lze označit za učebnici zdejší regionální literatury.

To už se dostávám k ročníku pátému – letošnímu. Pořadatelé zůstali stejní, jak v minulém ročníku,

novinkou je pouze způsob financování tím, že akci se podařilo zasadit do rámce širšího projektu EU – CBC v Euroregionu Praděd, kde je nám partnerem Muzeum v Nyse. Chvíli jsme si lámali hlavy nad tématem, které bychom zvolili pro letošní seminář. Nabídlo nám ho historické výročí připadající na tento rok, totiž sté výročí otevření jesenického muzea pro veřejnost. Tak bylo zvoleno téma „Historie muzejnictví na Jesenicku“. Jak známo, přelom 19. a 20. století byl poznamenán v českých zemích vlnou zakládání regionálních muzeí a Jesenicko (s malým zpožděním) nebylo výjimkou. Muzea v té době vznikala i mimo Jeseník v dalších městech a městěčkách okresu. Jejich „zmapování“ a získání nových poznatků bylo cílem semináře. Netřeba pochybovat o tom, že cílem užitečným a potřebným. Výstupem semináře je tento sborník přednášek a v našich představách by se měl stát důstojným dokumentem výročí našeho muzea.

Uspořádání semináře a vydání sborníku však nebylo jediným počinem současných jesenických muzejníků věnovaným zmíněnému výročí. Po celý rok 2005 probíhala pečlivě připravená kampaň po několika liniích prezentační činnosti muzea. Zajímavým edičním počinem bylo vydání dětských omalovánek na témata z historie Jesenicka. Pro třídní kolektivy základních škol jsme připravili závěrem školního roku soutěž ve znalosti historie regionu. Mezi velmi úspěšné akce se zařadila první jesenická muzejní noc koncem května. Nevšední prohlídku muzea si nenechalo ujít kolem 150 návštěvníků. Koncem října muzeum po dlouhé době představilo veřejnosti zbrusu novou stálou expozici fauny a flóry. Její aranžmá některým návštěvníkům bez nadsázky vzalo dech a to byla pro nás, pracovníky muzea, ta největší odměna za tu hromadu starostí a práce při realizaci expozice. Vrcholem letošních oslav stého výročí muzea by měl být připravovaný slavnostní večer doslova v předvečer výročí, které připadá na 17. prosinec. V tento den, ale v roce 1905, bylo muzeum poprvé otevřeno pro veřejnost muzejní expozicí v budově tzv. Pedagogia na dnešní Komenského ulici, vedle dnešního nižšího gymnasia. Slavnostní večer se uskuteční v pátek 16.12.2005; v rámci jeho programu nabídneme návštěvníkům stručný průřez historií muzea, prohlídku expozice a zvláště k tomuto večeru bude přichystána výstavka některých unikátních sbírkových předmětů. Úplný závěr oslav výročí se uskuteční v sobotu 17.12.2005, tedy v den výročí. V 10 hodin dopoledne bude na historické budově muzea v ulici Komenského odhalena pamětní deska.

Co říci závěrem. Letošní V. svatováclavské mezinárodní setkání obhájilo své místo v kulturním kalendáři Jesenicka a dá se v souvislosti s jeho ohlasy hovořit o tom, že hranice Jesenicka překračuje. A to nejenom tím, že se ho tradičně zúčastní lidé z Německa a Polska. Zároveň bylo jedním z vrcholů oslav významného kulturního výročí regionu. Organizační výbor zhodnotil průběh celé akce a je si vědom některých nedostatků, kterým je třeba se napříště vyvarovat. Nejsou však zásadní a proto se osvědčené schéma zachová i pro příští ročník, který se uskuteční ve dnech 27. a 28.9.2006. Přejeme si, aby nám všichni letošní účastníci i nadále zachovali svou přízeň a těšili se s nimi na shledání v příštím roce.

Ing. Petr Košacký, ředitel Vlastivědného muzea Jesenicka

ZUR EINFÜHRUNG

In diesem Jahr versammeln wir uns schon zum fünften Mal mit einigen traditionellen Anhängern und weiteren neuen Interessenten, die sich gemeldet haben, V. Internationalen St. Wenzeltreffen. Und auch dies beweist, dass die Zeit weiterläuft, und ich stelle fest, dass wir langsam auch selbst zu Denkmälern werden. Insbesondere für die neuen Teilnehmer, aber nicht nur für sie, ist es daher angebracht, an die Grundlagen dieser heutigen, mit Verlaub zu sagen, bereits neuen Tradition zu erinnern. Der ursprüngliche Anlass zum Treffen, über dessen Verwirklichung sich eine Gruppe von Personen des damaligen Bezirksamtes verdient gemacht hat, war der runde Jahrestag der Zwangsinternierung der Ordensschwestern im Jeseníker Gebiet zu Beginn der fünfziger Jahre des vorigen Jahrhunderts. Genauer gesagt, ging es um ein halbes Jahrhundert seit der Ankunft des ersten Transports hierher in die Verbannung am 28.9.1950; ich gehe davon aus, dass es ein reiner Zufall war, dass dies am Tage des St. Wenzel geschah. Hier, in Bílá Voda, gab es die meisten internierten Frauenorden während der Konzentrierungszeit. Im selben Jahr wurde gerade der Friedhof in Bílá Voda, wo Hunderte der hier im Verlauf der fünfziger Jahre verstorbenen Ordensschwestern beerdigt sind, zum Kulturdenkmal erklärt. Es kamen damals viele Köpfe zusammen, die mehr oder weniger gesalbt waren, und so ist es nicht verwunderlich, dass der Gedanke aufkam, dahingehend eine gewisse Tradition zu schaffen, dass es gut zum Treffen in Bílá Voda, dass eher einen pietätvollen und gesellschaftlichen Charakter hatte, passen würde, ein historisches Fachseminar in Jeseník hinzu zufügen, auf dem die allgemeine Geschichte des Gebietes diskutiert würde.

Eines Gebietes, dessen Besonderheit war, dass am Ablauf seiner Geschichte drei Volksgruppen Anteil nahmen – in alphabetischer Reihenfolge die böhmische (tschechische), die deutsche und die polnische. Deshalb entschieden sich die Organisatoren, zu diesem Treffen Vertreter dieser Völker einzuladen. So erhielt das St. Wenzeltreffen ein internationales Adelsattribut. Überdies kam dazu, dass uns das Parlament den 28. September zum staatlichen Feiertag machte, zum Tag der Tschechischen Staatlichkeit. Das wiederum bewirkte, dass in den beiden letzten Jahren das Programm des Treffens um einen kulturellen Gesellschaftsabend in der Jeseniker Kapelle erweitert wurde, der im Grundsatz ebenfalls diesem staatlichen Feiertag gewidmet war, auch wenn sein Programm thematisch über das Thema des St. Wenzelseminars hinaus ging.

So dann also schön der Reihe nach.

Gleich die erste Jahreszusammenkunft des St. Wenzeltreffens war sehr ambitioniert. Unter den Veranstaltern waren außer dem Bezirksamt in Jeseník der Schlesische Kulturverein (Matice slezská) aus Opava, die Bürgergemeinschaft Patriotischer Wanderer (Vlastenecký poutník) aus Budišov nad Budišovkou, das Gemeindeamt in Bílá Voda, der Klub Opolski klub krajoznawców (Opole), der Bund Zwiazek Górnośląski (Opole) und der Mährisch-Schlesische Sudetengebirgsverein, MSSGV (Kirchheim u. Teck). Das Treffen war mit dem Schlesischen Heimatkunde-Symposium verbunden (das eine zweijährige Tradition hatte), das im Saale des Bezirksamtes durchgeführt wurde. Das generelle Thema des Symposiums war die Geschichte des Fürstentums Neisse-Grottkau und die Tätigkeit des Ordens der Piaristen in Altwasser (Stará Voda), Freudenthal (Bruntál), Weisswasser (Bílá Voda) und in Freiberg (Příbor). Wie ich erwähnte, ist die Aktion mit einem reichhaltigen gesellschaftlichen und kulturellen Begleitprogramm großartig verlaufen.

Ein wenig im Schatten des ersten Jahrestreffens wurde das zweite im Jahre 2002 realisiert. Von den Veranstaltern schied der Schlesische Kulturverein (und mit ihm das Schlesische Heimatkunde-Symposium) und der MSSGV aus, hinzu kam die Stadt Jeseník und neu auch das Staatliche Kreisarchiv in Jeseník. Das Thema des historischen Seminars, das erstmals im Vortragssaal des Staatlichen Kreisarchivs in Jeseník stattfand, war „Persönlichkeiten Jeseníks und Schlesiens, die nicht in die Lesebücher gelangten“. Die Bewertungen des Zuschnitts dieses Jahrestreffens waren sehr kritisch, besonders herausgestellt wurden die mangelnde Systematik und das sich daraus ergebende Hals über Kopf. Auf seiner Grundlage übernahmen den Schwerpunkt der Vorbereitungen zwei örtliche Institutionen – das Heimatkundemuseum des Jeseniker Gebietes und das Staatliche Kreisarchiv in Jeseník. Das Hauptziel der Organisatoren war die Öffnung der Aktion für die breiteste Öffentlichkeit mit besonderem Blick auf das regionale Schulwesen und sowie die Sicherung eines hohen Fachniveaus der Vortragenden auf dem Seminar.

Das dritte Jahr des St. Wenzeltreffens, erstmals vom Heimatkundemuseum des Jeseniker Gebietes und vom Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník unter der Schirmherrschaft der Stadt Jeseník und der Vereinigung der Städte und Gemeinden des Jeseniker Gebietes organisiert, verlief nach dem bereits fest gefügten Programmschema des Gedenkprogramms in Bílá Voda und eines historischen Seminars in Jeseník. Das Thema des Seminars war „Persönlichkeiten von Industriellen und Wissenschaftlern und ihr Anteil an der Entwicklung der Region“. Aus diesem Seminar ergab sich zum ersten Mal ein Sammelband von Vorträgen, wobei einige Vorträge des vorher gehenden Jahrestreffens mit eingefügt wurden.

Das vierte Jahrestreffen zeigte eine Verzweigung zu einer erfreulichen Vielfalt. Das war auch ein Verdienst des dankbaren Fachseminarthemas – „Schlesien und das Jeseniker Gebiet in der literarischen Darstellung“. Außer dem eingespielten Programm wurden weitere begleitende Aktionen vorbereitet. Die Jeseniker V. Priessnitz-Bibliothek veranstaltete eine Buchausstellung zum gegebenen Thema sowie ebenfalls eine Autorenlesung des Erstlingswerkes von Josef Vondrka aus unserem Ort. Im Jeseniker Kino lief die „Cukrová bouda“ (Die Zuckerwerk-Baude), ein Film nach einem Szenarium von Vladimír Kórner. Neu war die Durchführung eines kulturellen Abends in der städtischen Kapelle, dessen Programm ebenfalls auf literarische Werke mit einem Bezug auf das Jeseniker Gebiet in Anwesenheit bedeutender lebender Autoren dieser Werke orientiert war. Der Abend war für die Öffentlichkeit frei zugänglich und da der Abend am staatlichen Feiertag stattfand, wurde gleichzeitig an dieses bedeutende Ereignis erinnert. Der Sammelband der Vorträge des Seminars erschien wiederum gedruckt und ohne Übertreibung kann man ihn als Lehrbuch der hiesigen regionalen Literatur bezeichnen.

So sind wir nun zum fünften Jahrestreffen – dem diesjährigen – gelangt. Die Veranstalter blieben dieselben, wie beim vorherigen Jahrestreffen, eine Neuheit war nur die Finanzierung. Neu war, dass es gelang, die Aktion in den Rahmen eines breiteren Projekts der EU – CBC in der Euroregion Praděd zu stellen, in dem das Museum in Nysa unser Partner ist. Eine Weile haben wir uns den Kopf über das Thema zerbrochen, das wir für das diesjährige Seminar wählten. Es bot sich uns ein historischer Jahrestag, der auf dieses Jahr fiel, an, nämlich der einhundertste Jahrestag der Eröffnung des Jeseniker Museums für die Öffentlichkeit. So wurde „Die Geschichte des Museumswesens im Jeseniker Gebiet“ zum Thema gewählt. Wie bekannt, brachte der Übergang vom 19. in das 20.

Jahrhundert in den tschechischen Ländern eine Welle von regionalen Museumsgründungen und das Jeseník Gebiet war (mit einer kleinen zeitlichen Verzögerung) keine Ausnahme. Museen entstanden in jener Zeit auch außerhalb von Jeseník in weiteren Städten und Städtchen des Bezirks. Ihre „Kartierung“ und der Gewinn neuer Erkenntnisse war das Ziel des Seminars. Es ist nicht zu bezweifeln, dass es ein nützliches und erforderliches Ziel ist. Ein Ergebnis des Seminars ist dieser Sammelband von Vorträgen. Nach unseren Vorstellungen sollte er ein würdiges Dokument des Jahrestages unseres Museums werden.

Die Durchführung des Seminars und die Herausgabe des Sammelbandes war jedoch nicht die einzige Unternehmung der gegenwärtigen Jeseník Museumsmitarbeiter, die dem erwähnten Jahrestag gewidmet wurde. Das ganze Jahr 2005 hindurch gab es eine sorgfältig vorbereitete Kampagne zur Präsentation einiger Gebiete der Museumsarbeit. Ein interessantes Editionsunternehmen war die Herausgabe von Kinderbildern zum Thema Geschichte des Jeseník Gebietes. Für die Klassenkollektive der Grundschulen haben wir zum Ende des Schuljahres einen Wettbewerb über die Kenntnisse der Geschichte der Region erarbeitet. Unter die recht erfolgreichen Aktionen reiht sich die erste Jeseník Museumsnacht Ende Mai ein. Die außergewöhnliche Besichtigung des Museums ließen sich an die 150 Besucher nicht entgehen. Ende Oktober zeigte das Museum nach langer Zeit der Öffentlichkeit eine vollkommen neue ständige Exposition der Fauna und Flora. Ohne Übertreibung verschlug ihr Arrangement einigen Besucher den Atem und das war für uns, Mitarbeiter des Museums, jener größte Lohn für das riesige Bemühen und die Arbeit bei der Realisierung der Exposition. Ein Höhepunkt der diesjährigen Feiern zum einhundertsten Jahrestag des Museums soll ein vorbereiteter feierlicher Abend unmittelbar am Vorabend des Jahrestages werden, der auf den 17. Dezember fällt. An diesem Tage, allerdings im Jahre 1905, wurde das Museum zum ersten Mal für die Öffentlichkeit mit einer Museumsausstellung im Gebäude der so genannten Pädagogia in der heutigen Komenská ulice, neben dem heutigen unteren Gymnasium geöffnet. Der feierliche Abend wird am Freitag dem 16.12.2005 stattfinden; im Rahmen seines Programms bieten wir den Besuchern einen kurzen Abriss der Geschichte des Museums, eine Besichtigung der Expositionen und speziell für diesen Abend ist eine Ausstellung einiger unikaler Sammlungsgegenstände vorbereitet. Der endgültige Abschluss der Feiern zum Jahrestag erfolgt am 17.12.2005, also am Jahrestag selbst. Um 10 Uhr vormittags wird am historischen Gebäude des Museums in der ulice Komenského eine Gedenktafel enthüllt.

Was ist zum Schluss noch zu sagen. Das diesjährige V. Internationale St. Wenzeltreffen verteidigte seinen Platz im Kulturkalender des Jeseník Gebietes und man kann in Zusammenhang mit seinem Wiederhall davon sprechen, dass es die Grenzen des Jeseník Gebietes überspringt. Und das nicht nur insofern, als an seiner Tradition Menschen aus Deutschland und Polen beteiligt sind. Gleichmaßen war es eines der Höhepunkte der Feiern zu einem bedeutenden kulturellen Jahrestag der Region. Der Organisationsausschuss bewertete den Verlauf der ganzen Aktion und ist sich einiger Mängel bewusst, die man im Weiteren beseitigen muss. Sie sind jedoch nicht grundlegend und deshalb wird das überkommene Schema auch für das nächste Jahrestreffen beibehalten, das in den Tagen des 27. und 28. 9. 2006 stattfindet. Wir wünschen uns, dass uns alle diesjährigen Teilnehmer auch weiterhin ihre Gunst erhalten und freuen uns darauf, uns mit ihnen im nächsten Jahr wieder zu treffen.

Ing. Petr Košacký, Direktor des Heimatkundemuseums des Jeseník Gebietes

WSTĘP

W tym roku już po raz piąty spotykamy się w gronie stałych uczestników oraz nowo zgłoszonych zainteresowanych osób podczas V Międzynarodowych Spotkań Św. Wacława. To także dowód na to, że czas upływa, a ja zaczynam sobie uświadamiać, że powoli staję się świadkiem historii. Zwłaszcza nowym uczestnikom, ale nie tylko im, warto zatem przypomnieć przy tej okazji początki obecnej, za pozwoleniem, nowej tradycji.

Impuls do pierwszego spotkania, które odbyło się za zasługą grupy osób z ówczesnego urzędu powiatowego, stanowiła okrągła rocznica przymusowego internowania sióstr zakonnych na Ziemi Jesenickiej na początku lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku. Ścisłej mówiąc, miało 50 lat od przybycia tutaj 28 IX 1950 pierwszego transportu. Zakładam, że tylko zbiegiem okoliczności wydarzenie to miało miejsce w dzień św. Wacława. Z czasem w Bílej Vodzie doszło do największego skoncentrowania internowanych sióstr zakonnych. Przy okazji tej rocznicy cmentarz w Bílej Vodzie,

gdzie pochowane są setki zmarłych tutaj w latach pięćdziesiątych siostr zakonnych, został ogłoszony zabytkiem kultury. Podczas towarzyszącego temu wydarzeniu spotkania zrodziła się idea, by stworzyć pewną tradycję i połączyć spotkanie w Bilej Vodzie, które ma raczej charakter uroczysty i towarzyski, z seminarium historycznym w Jeseníku, podczas którego omawiane będą zagadnienia ogólnie związane z historią tego regionu. Regionu, którego cechą charakterystyczną jest to, że jego historię kształtowały trzy narodowości – w porządku alfabetycznym: czeska, niemiecka i polska. Z tego powodu organizatorzy postanowili zapraszać do wzięcia udziału przedstawicieli wymienionych narodów, dzięki czemu spotkania Św. Wacława otrzymały też nazwę „międzynarodowe”. Ponadto, parlament czeski ogłosił dzień 28 września świętem państwowym – Dniem Państwowości Czeskiej. W ostatnich dwóch latach program spotkania został zatem rozszerzony o wieczorek społeczno-kulturalny organizowany w jesenickiej kaplicy. Jest on w istocie poświęcony wspomnianemu świętu państwowemu, choć pod względem tematycznym jego program wywodzi się z tematu seminarium Św. Wacława. A zatem po kolei.

Program pierwszej edycji Spotkań Św. Wacława był bardzo ambitny. Wśród jego organizatorów oprócz Urzędu Powiatowego w Jeseníku znaleźli się Matice slezská (Opava), Stowarzyszenie Vlastenecký poutník (Budišov nad Budišovką), Urząd Gminny Bíla Voda, Opolski Klub Krajoznawców (Opole), Związek Górnośląski (Opole) oraz Mährisch-Schlesischer Sudetengebirgs-verein (Kirchheim u. Teck). Spotkanie było połączone ze Śląskim Sympozjum Krajoznawczym (mającym długoletnią tradycję), które odbywało się w sali urzędu powiatowego. Główny temat sympozjum stanowiła historia księstwa nysko-otmuchowskiego oraz działalność zakonu pijarów w Starej Vodzie, Bilej Vodzie oraz Příborze. Jak już wspomniałem, impreza została zorganizowana na dużą skalę, z bogatym społeczno-kulturalnym programem towarzyszącym.

Trochę w cieniu pierwszej edycji odbyła się w 2002 r. druga edycja Spotkań. Wśród organizatorów zabrakło organizacji Matice slezská (a wraz z nią także Śląskiego Sympozjum Krajoznawczego) oraz MSSGV. W zamian za to dołączyło Miasto Jeseník oraz Państwowe Archiwum Powiatowe w Jeseníku. Tematem seminarium historycznego, które po raz pierwszy odbyło się w sali wykładowej Państwowego Archiwum Powiatowego były „Wybitne postaci ze Śląska i Jeseníku, które nie znalazły się w podręcznikach”. Ocena przygotowania tej edycji była bardzo krytyczna. Główny zarzut dotyczył braku systematyczności oraz związanym z tym nadmiernym pośpiechem. Na podstawie tych doświadczeń organizacją kolejnych spotkań zajęły się dwie miejscowe instytucje: Muzeum Regionalne Ziemi Jesenickiej oraz Państwowe Archiwum Powiatowe. Głównym celem organizatorów było zainteresowanie tym przedsięwzięciem jak najszerszego kręgu osób, położenie szczególnego nacisku na edukację regionalną oraz zapewnienie wysokiego poziomu wykładowców, uczestniczących w seminarium.

Trzecia edycja Spotkań Św. Wacława, organizowana po raz pierwszy przez Muzeum Regionalne Ziemi Jesenickiej oraz Państwowe Archiwum Powiatowe, pod patronatem Miasta Jeseník oraz Stowarzyszenia Miast i Gmin Ziemi Jesenickiej, odbyła się już według ustalonego schematu programowego: spotkanie okolicznościowe w Bilej Vodzie oraz seminarium historyczne w Jeseníku. Jego temat brzmiał „Przemysłowcy i naukowcy oraz ich wpływ na rozwój regionu”. Wygłoszone podczas tego seminarium referaty ukazały się drukiem. W książce znalazły się też niektóre teksty przedstawione rok wcześniej.

Czwarta edycja spotkań spotkała się z bardzo dużym zainteresowaniem. Z pewnością przyczynił się do tego ciekawy temat seminarium: „Obraz literacki Śląska i Ziemi Jesenickiej”. Oprócz stałego programu przygotowano też inne imprezy towarzyszące. Biblioteka V. Priessnitza w Jeseníku zorganizowała wystawę książek dotyczących tematu seminarium oraz spotkanie z miejscowym debiutującym pisarzem Josefem Vondrką. W kinie jesenickim odbyła się projekcja filmu „Cukrová bouda” według scenariusza Vladimíra Křenera. Nowością było zorganizowanie wieczoru kulturalnego w miejskiej kaplicy, którego program również dotyczył dzieł literackich związanych z Ziemią Jesenicką. W spotkaniu wzięli udział także wybitni autorzy tych utworów. Impreza była otwarta dla publiczności, a w związku z tym, że odbywała się w dzień święta państwowego, stanowiła również przypomnienie tego ważnego wydarzenia. Zbiór referatów wygłoszonych podczas seminarium ukazał się drukiem i bez przesady można go uznać za podręcznik miejscowej literatury regionalnej.

Tak oto dotarłem już do piątej – tegorocznej – edycji. W składzie organizatorów nie zaszły żadne zmiany. Nowością stanowi tylko sposób finansowania. Udało nam się włączyć seminarium do szerszego projektu EU – CBC w Euroregionie Pradziad, w którym naszym partnerem jest Muzeum w Nysie. Przez chwilę zastanawialiśmy się nad tematem, któremu chcielibyśmy poświęcić tegoroczne seminarium. Jego wybór ułatwiła przypadająca w tym roku setna rocznica otwarcia dla szerszej publiczności muzeum w Jeseníku. W ten sposób pojawił się zatem temat „Historia muzealnictwa na Ziemi Jesenickiej”. Jak wiadomo, na przełomie XIX/XX w. na ziemiach czeskich powstawały liczne muzea regionalne, a Ziemia Jesenicka (choć z małym opóźnieniem) nie stanowiła pod tym względem wyjątku. W tym okresie muzea powstały nie tylko w Jeseníku, ale także w innych

miastach i miasteczkach. Ich „inwentaryzacja” oraz uzyskanie nowych informacji stanowiło cel seminarium. Nie ma wątpliwości, że był to cel potrzebny i pożyteczny. Rezultat seminarium stanowi praca zbiorowa, która w naszym przekonaniu powinna stać się godnym świadectwem rocznicy powstania naszego muzeum.

Organizacja seminarium oraz wydanie książki nie wyczerpują jednak wszystkich działań współczesnych jesenickich muzealników, związanych z wymienioną wcześniej rocznicą. Przez cały 2005 rok trwała starannie przygotowana kampania prezentująca działalność muzeum. Interesującą pozycję wydawniczą stanowiły dziecięce malowanki dotyczące historii Ziemi Jesenickiej. Pod koniec roku szkolnego przygotowaliśmy dla szkół podstawowych konkurs o historii regionu. Dużym powodzeniem cieszyła się również pierwsza jesenicka noc muzealna, zorganizowana pod koniec maja. W niecodziennym zwiedzaniu muzeum wzięło udział około 150 osób. Pod koniec października muzeum otworzyło, po dłuższej przerwie, nową stałą ekspozycję fauny i flory. Wykonanie i aranżacja ekspozycji dosłownie zaparły dech w piersiach niektórym zwiedzającym, co dla nas – pracowników muzeum – stanowiło największą nagrodę za masę kłopotów i pracy podczas przygotowywania tej ekspozycji. Kulminację tegorocznego jubileuszu stulecia powstania muzeum będzie stanowił uroczysty wieczór zaplanowany w przeddzień rocznicy, przypadającej na 17 grudnia. W tym dniu, ale w 1905 roku, po raz pierwszy otwarto dla publiczności ekspozycję muzealną w budynku tzw. Pedagogia przy obecnej ul. Komeńskiego, obok gimnazjum. Uroczysty wieczór odbędzie się w piątek 16.12.2005. W jego programie znajdą się: przedstawienie zwięzłej historii muzeum, zwiedzanie ekspozycji oraz przygotowanej specjalnie na tę okazję prezentacji niektórych unikatowych eksponatów muzealnych. Zakończenie obchodów zaplanowano na sobotę 17.12.2005, kiedy to o godz. 10 zostanie odsłonięta tablica pamiątkowa na dawnym budynku muzeum przy ul. Komeńskiego.

Cóż dodać na zakończenie? Tegoroczne V Międzynarodowe Spotkania Św. Wacława obroniły swoją pozycję w kalendarzu imprez kulturalnych Ziemi Jesenickiej, a na podstawie reakcji uczestników można stwierdzić, że ich znaczenie wykracza poza granice regionu. I to nie tylko z tego powodu, że tradycyjnie w spotkaniach biorą udział goście z Niemiec i Polski. Seminarium stanowiło jednocześnie jeden z najważniejszych punktów w obchodach rocznicy ważnej dla życia kulturalnego regionu. Sztab organizacyjny dokonał oceny jego przebiegu i zdaje sobie sprawę z niedociągnięć, których należy w przyszłości uniknąć. Nie mają one jednak zasadniczego charakteru, dlatego także w przyszłym roku zostanie zachowany wypróbowany już schemat organizacyjny. Następne seminarium odbędzie się w dn. 27-28 września 2006. Mamy nadzieję, że wszyscy tegoroczni uczestnicy zachowają wobec nas życzliwość i cieszymy się na spotkanie z nimi za rok.

Ing. Petr Košacký, Dyrektor Muzeum Regionalnego Ziemi Jesenickiej

Tłumaczenie: Tadeusz Kuchejda, www.epreklady.cz

Z DĚJIN MUZEJNÍ PRÁCE NA JESENICKU

Mgr. Michaela Neubauerová

(volně převzato a upraveno podle článku Mgr. Zdeněka Brachtla: Z dějin muzejní práce na Jesenicku, který vyšel v časopise Severní Morava v roce 1994, číslo 68)

Sběratelské úsilí v našich zemích tkví svými kořeny v nadšené vášni osob, které shromažďovaly předměty nejrozličnější dokumentační hodnoty a vytvářely z nich sbírkové fondy spojené mnohdy různými souvislostmi. V našich zemích mělo zakládání muzeí zejména společenskou úlohu – především úlohu vědeckou. Na počátku 19. století došlo v centrech k zakládání prvních muzeí, již v roce 1814 vzniklo tzv. Gymnaziální muzeum v Opavě, v roce 1818 dnešní Národní muzeum v Praze a téhož roku i Moravské zemské muzeum v Brně. Počátky muzeí regionálního charakteru spadají teprve do 80.-90. let minulého století. Toto úsilí je možné názorně ukázat na příkladu městských muzeí na Jesenicku, třebaže na nápad zpřístupnit muzejní sbírky došlo většinou až v prvních letech 20. století.

Muzeum v Jeseníku

Vlastivědné muzeum v Jeseníku, někdejší Frývaldově, vzniklo na počátku 20. století a je dnes jediným muzejním zařízením na Jesenicku, jehož činnost nebyla nikdy přerušena. Kromě něj dnes existují v regionu 2 znovuoobnovené muzejní expozice – městské muzeum v Javorníku a od roku 2002 i muzeum ve Vidnavě, kde v tomtéž období zaniklo Muzeum železniční sdělovací a zabezpečovací techniky.

Snahy o založení městského muzea ve Frývaldově byly vyvíjeny již koncem 19. století. Otázka jeho zřízení se stala aktuální v srpnu roku 1897, kdy byla uspořádána výstava nazvaná Starý Frývaldov a okolí, která měla mezi obyvateli města nebývalý ohlas. Dalším impulsem k založení muzea byl nález kamenného kříže roku 1900 na farském pozemku, vztahující se k smrti jesenického kata Martina Wagnera (Michala Wachsmanna). Této příznivé situace využili jesenický děkan Josef Neugebauer a pedagog a vlastivědec Adolf Kettner a navrhli založit muzeum. Představitelé města tuto myšlenku schválili na svém zasedání 19.10.1900, poté vznikl přípravný výbor. Na schůzi výboru v roce 1901 byla předložena ke schválení výzva adresovaná místnímu obyvatelstvu pod názvem Naším spoluobčanům ve městě a okolí. V závěru tohoto svolání byla připojena výzva ke sběru muzejního materiálu. K nejbližším dárčům patřili děkan Neugebauer, baronka Waldorfová nebo zeť Vincenze Priessnitze Hans Ripper.

V roce 1904 bylo městským zastupitelstvem schváleno uvolnění čtyř místností v budově tzv. Pedagogia na Školní ulici k potřebám muzea. Zde bylo také městské muzeum 17. prosince 1905 slavnostně otevřeno.

K nejcennějším sbírkovým fondům muzea patřily zvláště doklady slezského lidového umění, ukázky dobového oděvu, dřevorezby (např. práce řezbáře Bernarda Kutzera), obrázky na skle, památky na V. Priessnitze a hudebního skladatele K. Ditterse z Dittersdorfu. Nevystavené sbírky byly uloženy v bednách na půdě farního úřadu a měšťanské školy.

Rozšiřování sbírkového fondu, především z darů, si vynutilo přemístění muzea do budovy Vodní tvrze, ke kterému došlo v roce 1932. Zajímavé je, že činnost muzea byla dotována městem, zemskou správní komisí pro Slezsko, později ministerstvem školství a osvěty, ale zejména z členských příspěvků a darů, přesto se muzeum stále potýkalo s nedostatkem financí. Proto byl sbírkový fond rozšiřován především z darů, jen v ojedinělých případech byly muzejní sbírky kupovány.

Ve Vodní tvrzi převzal práci kustoda profesor jesenického gymnázia PhDr. Franz Peschel, jehož zásluhou došlo k vytvoření nových muzejních expozic. Vedle již tradiční expozice dějin města, dokladů hmotné kultury a lidové kultury Jesenicka zde byla rovněž instalována také expozice geologie regionu.

Do činnosti muzea negativně zasáhla 2. světová válka, především ve snížené ochraně sbírek. V prvních poválečných měsících se tvrz stala střediskem válečných konfiskátů. Počáteční nedostatečné zabezpečení sbírek mělo za následek další zničení či poškození některých exponátů. Teprve roku 1946 byla ustanovena novou správkyňou muzea Anna Kahligová – Mastná. Muzeum bylo přeloženo do náhradních prostor na dnešním Masarykově náměstí. První poválečná výstava byla otevřena až roku 1949 a na počátku 50. let vznikla několikačlenná muzejní rada, složená ze zkušených kulturních pracovníků. Správu muzea se ujal Vilém Krmníček. Bohužel se sbírky musely znovu stěhovat (vzhledem k rekonstrukci tvrze), tentokrát do budovy bývalé kaple.

V průběhu 50. let, po navrácení muzea do tvrze, se znovuoobnovila výstavní činnost, byla

dokončena inventarizace sbírkových předmětů, dobudována expozice biologie, provedeny svozy ze zrušených muzeí ve Vidnavě, Žulové a Zlatých Horách. V roce 1960 nastoupil na místo správce Vítězslav Zeman.

Od roku 1963 se muzeum stalo součástí tehdejšího Vlastivědného ústavu v Šumperku.

Koncem 60. let byly zahájeny další rekonstrukční práce na tvrzi, po jejím skončení byly na počátku 80. let vytvořeny nové muzejní expozice, které slouží dodnes – tj. expozice historie od pravěku do 19. století, dějiny kamenictví a vápenictví a současnost severomoravského lázeňství, ve 2. poschodí expozice geologie a mineralogie Jesenicka. V letech 1979-1999 muzeum vedl Mgr. Zdeněk Brachtl.

V roce 1996 se muzeum do šumperského muzea odtrhlo a vzniklo dnešní Vlastivědné muzeum Jesenicka, v té době s ředitelem Brachtlem. V současné době má muzeum dosluhující obě zmíněné expozice, na letošní říjen se připravuje otevření nové expozice biologie a ve stádiu dlouhodobých příprav je nová expozice historie Jesenicka.

Muzeum ve Vidnavě

Patří k nejstarším na Jesenicku. Již v letech 1895-1896 sbírali a popisovali vidnavští občané předměty muzejní povahy a dali tak základ muzejním fondům, roku 1902 byl ve Vidnavě založen muzejní spolek, který měl za úkol sbírat předměty a vytvořit expozici, věnovanou vlastivědě Vidnavska.

Muzeum procházelo v průběhu času různými peripetemi, za vrchol lze považovat 30. léta 20. století, kdy vedením muzea byli pověřeni vlastivědní pracovníci PhDr. Rudolf Fietz a Ing. Franz Kiegler. Muzeum v té době sídlilo v budově bývalého fojstství.

Za války a po válce byly fondy částečně zničeny a rozprodány, v 50. letech došlo k převodu torza původní sbírky do muzea v Opavě (entomologie), do Brna (část geologických sbírek), Olomouce (paleontologie) a Jeseníku (sbírky společenských věd a geologie).

V roce 2002 byla slavnostně otevřena nová expozice osídlení a přírody Vidnavska v nově rekonstruovaném domě čp. 12 na náměstí ve Vidnavě.

Muzeum v Javorníku

V Javorníku existovala dvě muzea – zámecké muzeum na Jánském vrchu a městské muzeum v budově dnešní hasičské zbrojnice.

Zámecké muzeum bylo založeno roku 1928. Sbírkový fond měl reprezentovat přírodu panství vratislavského biskupství a historii javornického zámku. Zpočátku bylo muzeum soukromé a nebylo zpřístupněno veřejnosti. Teprve roku 1938 došlo k adaptaci bývalých provozních prostor zámku pro zřízení veřejných muzejních expozic.

V přibližně nezměněné podobě muzeum fungovalo i po 2. světové válce, expozice byla ponechána a návštěva muzea byla součástí prohlídky zámeckého interiéru. Teprve koncem 70. let došlo k likvidaci muzejních expozic a provedena dislokace sbírek do muzea v Jeseníku a na zámek v Úsově.

K založení městského muzea v Javorníku došlo počátkem 20. století z podnětu zdejší pobočky MSSGV. Silným impulsem ke vzniku prvních sbírkových fondů se staly nálezy získané při archeologickém výzkumu zříceniny hradu Rychleby nad Račím Údolím, předměty byly vstaveny na radnici a 10. září 1902 zpřístupněny veřejnosti. Tento den je možné považovat za datum založení muzea, i když i nadále byly sbírky v majetku MSSGV či v soukromém držení.

Muzeum se dále rozšiřovalo zejména četnými dary.

V roce 1935, za správcovství vlastivědného pracovníka MUDr. Adolfa Paupie, přešly sbírky do správy městského zastupitelstva. K otevření nových muzejních expozic došlo 24. listopadu 1935 v budově čp. 170.

Za 2. světové války došlo k omezení vlastivědné práce a jeho činnost byla znovu obnovena až počátkem 50. let. 1.12.1951 byla jmenována novou správkyní muzea vlastivědná a kulturní pracovnice Vlasta Kamencová – Smolková. Muzeum se v době svého obnovení znovu nacházelo v prvním poschodí domu čp. 170. Zdejší podmínky byly neutěšené, proto bylo správkyní iniciováno přemístění sbírek do pronajatých místností na zámku.

V roce 1960 bylo muzeum oficiálně zrušeno, sbírkový fond se stal majetkem Vlastivědného ústavu v Šumperku. V 70. letech byly sbírky sloučeny s fondy zámeckého muzea. Obě sbírky byly dlouhá léta deponovány na zámku. V roce 1994 byla obnovena muzejní expozice v přízemí Dittersova domu. Od roku 1996 se staly muzejní fondy součástí sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka. Na počátku roku 2004 z depozitáře na zámku Jánský Vrch musely být vystěhovány. V současné době, po vybudování nového depozitáře a zaměstnání bývalé správkyně Janského Vrchu Hany Šnoblové, se znovu obnovuje muzejní činnost i v Javorníku.

Muzejní sbírky vznikaly i v Žulové, byly umístěny v přízemí dnešního domu čp. 60 na Školním vrchu. Muzejní expozice byla zaměřena na geologii a kamenoprůmysl Žulovska. Pravděpodobně v roce 1957 bylo torzo sbírkového fondu převezeno do muzea v Jeseníku.

ZUSAMMENFASSUNG

Aus der Geschichte der Museumsarbeit im Jeseníker Gebiet

Die Sammelbemühungen sind in unseren Ländern mit ihren Wurzeln in der Begeisterung von Personen verankert, die Gegenstände von unterschiedlichstem Dokumentierungswert anhäufien und daraus Sammlungsfonds machten, die mit vieler Orts vorhandenen verschiedenen Zusammenhängen verbunden sind. In unseren Ländern hatte die Gründung von Museen eine besondere gesellschaftliche, vor allem aber eine wissenschaftliche Aufgabe. Zu Beginn des 19. Jahrhunderts kam es in den Zentren zur Gründung der ersten Museen, bereits im Jahre 1814 entstand das so genannte Gymnasialmuseum in Troppau (Opava), im Jahre 1818 das heutige Volksmuseum (Národní muzeum) in Prag und im selben Jahr auch das Mährische Landesmuseum (Moravské zemské muzeum) in Brunn (Brno).

Der Beginn der Museen regionalen Charakters fällt erst in die achtziger und neunziger Jahre des vergangenen Jahrhunderts. Diese Bemühungen kann man anschaulich auch am Fall des städtischen Museums in Freiwalddau (Jeseník) zeigen, obwohl man in der Mehrzahl erst in den ersten Jahren des 20. Jahrhundert auf den Gedanken kam, an Museumssammlungen zu gehen.

In den ersten Jahrzehnten des 20. Jahrhunderts entstanden die Museen in Freiwalddau (Jeseník), Weidenau (Vidnava), Jauernig (Javorník), Friedeberg (Žulová) und Zuckmantel (Zlaté Hory). Die einzige Museumseinrichtung im Bezirk Jeseník, deren Tätigkeit niemals unterbrochen wurde, ist gegenwärtig das Heimatkundliche Museum des Jeseníker Gebietes. Außer ihm existieren heute in der Region zwei wiedererstandene Museumsexpositionen, das städtische Museum in Javorník und ab dem Jahre 2002 auch das Museum in Vidnava, wo zu dieser Zeit das Museum für Eisenbahnnachrichtenübermittlung und -sicherheitstechnik einging.

STRESZCZENIE

Wysiłki kolekcjonerskie na naszych ziemiach mają swoje korzenie w pasji osób, które gromadziły przedmioty i dokumenty o różnej wartości i tworzyły z nich kolekcje o najróżniejszej tematyce. Na naszych ziemiach zakładanie muzeów miało przede wszystkim znaczenie społeczne, a głównie – naukowe. Już na początku XIX w. w centralnych ośrodkach doszło do zakładania pierwszych muzeów; w 1814 r. powstało tzw. Muzeum Gimnazjalne w Opawie, w 1818 dzisiejsze Muzeum Narodowe w Pradze oraz w tym samym roku – Morawskie Muzeum Ziemskie w Brnie. Początki muzeów o charakterze regionalnym przypadają dopiero na lata 90.-80. XIX w. Można to wykazać na przykładzie muzeów miejskich w regionie jesenickim, choć pomysł, aby udostępnić zbiory muzealne, pojawił się dopiero w latach dwudziestych XX w.

W pierwszych dziesięcioleciach XX w. powstały muzea w Jeseníku, Vidnavě, Javorníku, Žulové i Zlatých Horách. Jediną placówką muzealną w powiecie Jeseník, której działalność nie została przerwana, jest obecne Muzeum Regionalne w Jeseníku. Poza nim w regionie istnieją dziś dwa nowostworzone ekspozycje muzealne: Muzeum Miejskie w Javorníku, a od roku 2002 również muzeum w Vidnavě, gdzie w tym samym czasie przestało działać Muzeum Kolejowej Techniki Zabezpieczającej i Komunikacyjnej.

NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OSOBNOSTI MUZEÍ VE VIDNAVĚ A ŽULOVÉ PŘED ROKEM 1938

Petr Müller

Z poměrně velkého množství osobností, které měly dočinění s muzei ve Vidnavě a Žulové – tedy s muzei, o nichž bylo méně publikováno, než např. o frývaldovském muzeu a muzeích v Javorníku – by jistě stály nejméně za zmínku úplně všechny, bohužel ale jen u některých jsou ve větší míře za současného stavu bádání známy jejich osudy.

Mezi význačné činovníky muzea ve Vidnavě, jehož počátky sahají do přelomu 19. a 20. století a může být považováno vůbec jako jedna z prvních institucí muzejní povahy na Jesenícku, patřili z těch, o jejichž životech toho zatím bohužel moc nevíme či jejichž biografie nejsou u nás ještě dostatečně zpracovány, zejména zvěrolékař Bernard Giersig¹, kterého lze považovat za zakladatele zmíněného muzea ve Vidnavě a jenž se především v roce 1900 zasloužil o vyčlenění několika místností v nově dostavěné požární stanici za účelem uložení sbírkových předmětů a stal se posléze prvním předsedou vidnavského muzejního spolku, který byl založen roku 1902. Dalšími členy uvedeného spolku se v době jeho vzniku stali městský zastupitel Herrmann Ender (pokladník a zapisovatel), malíř církevních obrazů Alois Bauch, ševcovský mistr Alois Mohrholz, následně pak farář z Černé Vody Eduard Gerger (zástupce předsedy), profesor na vidnavském knížecím biskupském gymnáziu Julius Neugebauer (správce sbírek), obchodník a městský rada Anton Freymann, hoteliér Josef Jung, lékař Eduard Lorenz a starosta Karl Warmbrunn.

V prvním zápise v Museums Protocoll – Buchu z května 1902 byly řešeny především organizační záležitosti². Na zasedání spolku roku 1906 bylo navrženo vypracovat muzejní stanovy a předložit je ke schválení městskému zastupitelstvu. V následujícím období však muzeum – zejména kvůli 1. světové válce, změnám ve skladbě muzejního výboru atd. – takřka nevyvíjelo činnost, oficiálně však stále existovalo. Tak např. v letech 1925–1931 je uváděn jako jeho kustod další osobnost – Karl Artel, správu sbírek však byla nucena vzít do svých rukou městská rada, zvláště pak po rezignaci dřívějšího předsedy Herrmanna Endera.

Proluka ve skutečné muzejní činnosti ve Vidnavě (asi od roku 1917) skončila až na začátku 30. let 20. století nástupem několika pro tehdejší muzeum velmi důležitých person – zejména historika a archiváře knížecího biskupského komorního ředitelství na zámku Jánský Vrch v Javorníku PhDr. Rudolfa Fitze, ing. Franze Kieglera a majora ve výslužbě Franze Thena, kteří hlavně přispěli k rozkvětu muzejních aktivit probíhajících i v období 2. světové války, jejichž životní osudy jsou dnes již více známy a zpracovány v odborných publikacích.

Zmíněný PhDr. Rudolf Fitz se narodil 5. srpna 1905 v Malé Kraši³ (německy Kleinkrosse) u Vidnavy (něm. Weidenau) v okrese Frývaldov. Po absolvování gymnázia ve Vidnavě a Opavě studoval na univerzitách v Praze, Mnichově a Lipsku. V Praze na UK pak promoval roku 1930 na doktora filozofie.

Po zasedání vidnavského muzejního výboru v městské škole, jež proběhlo 20. dubna 1931 a na kterém bylo se souhlasem městské rady zvoleno nové představenstvo muzejního spolku, následně pak vznesen požadavek přemístění sbírek do vhodnějších prostorů budovy bývalého vidnavského fojtství – k čemuž také později došlo – a potřeba navázat odbornou spolupráci s muzeem ve Frývaldově, vypracoval Rudolf Fitz nové muzejní stanovy, jež 24. dubna 1931⁴ schválilo na svém zasedání městské zastupitelstvo. V tamním městském muzeu byl poté Fitzem, jenž posléze působil nejen jako předseda muzejního spolku, ale stal se rovněž vidnavským archivářem, městský archiv. Rudolf Fitz měl v uvedeném muzeu taktéž na starosti prostory s exponáty týkajícími se především raných a vůbec obecných i místních dějin, literatury, kartografie, dále pak školní a církevní předměty, cenné obrazy, dřevorezby z okresu Frývaldov atd.

V letech 1937–38 zastával Fitz rovněž funkci archiváře velmistrovské správy statků Řádu německých rytířů se sídlem v Bruntále. Roku 1940 nastoupil do služby v německé armádě⁵. Od

¹ Das Weidenauer Ländchen. Neuburg a. d. Donau 1986, s. 161.

² SOKA v Jeseníku, fond: Městské muzeum Vidnava, inv. č. 1, karton č. 1.

³ Freiwaldau – Gräfenberg. Die Kurstadt im Altatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal. Ein Heimatbuch. Kirchheim u. Teck 1987, s. 526.

⁴ Brachtl, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Vidnavsku. In: Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1998, Jeseník 1999, s. 11.

⁵ Brachtl, Zdeněk: K nedožitým devadesátinám PhDr. Rudolfa Fitze. Severní Morava 1996, sv. 70, s. 66.

roku 1941 byl činný jako archivní rada v Říšském archivu v Opavě. V letech 1941 – 1945 působil v německé archivní správě v Generálním gouvernementu. Na přelomu let 1945/46 byl opět v Javorníku. V květnu 1946 byl odsunut do okresu Wasserburg/Inn. V letech 1947 – 1970 pracoval jako úředník v Bavorské státní archivní správě, od roku 1966 jako vrchní vládní archivní rada. Dále byl Rudolf Fitz referentem Bavorského hlavního státního archivu v Mnichově, docentem na Bavorské vysoké archivní škole, archivářem Bavorské akademie věd, zakládajícím představitelem Historické komise Sudet (Historische Kommission der Sudetenländer), Pracovního společenstva pro kulturní domovské sbírky při Sudetoněmeckém archivu (Arbeitsgemeinschaft für kulturelle Heimatsammlungen beim Sudetendeutschen Archiv), spoluzřizovatelem badatelského institutu pro české země v Mnichově Collegia Carolina a Ackermannova společenstva (Ackermann – Gemeinschaft) atd. Rudolf Fitz byl taktéž členem mnoha domovských či krajanských organizací sudetských Němců odsunutých z Frývaldovska (Heimatkreisgruppe Freiwaldau) a Vidnavska (Heimathund Weidenau – Grosskrosse), podílel se aktivně na jejich činnosti a pomáhal vydávat jejich publikace⁶. Zemřel 7. února 1989 v Baldhamu u Mnichova.

Další z výše uvedených osobností ing. Franz Kiegler⁷ se narodil 26. října 1903 ve Špiklicích⁸ (Nové Serince) u Starého Města pod Kralickým Sněžníkem (okres Šumperk) jako syn c. k. celního úředníka. Část dětství prožil v půvabné krajině u Kladského sedla, zbytek dětství a dospívání v Glucholazech (německy Ziegenhals). Studoval na reálném gymnáziu ve Frývaldově a posléze Německou technickou vysokou školu v Brně (technická chemie). V roce 1928 absolvoval s titulem inženýr. Následně působil jako závodní a provozní technolog vápenky Latzel ve Vápenné (německy Setzdorf) a v kaolínce a šamotce Didier – Werke AG ve Vidnavě⁹.

Kromě své profesní činnosti byl také vlastivědným badatelem. Zabýval se především místní geologií, geomorfologií, archeologií, dějinami, přírodovědou a kulturou. Stal se jedním z nejvýznamnějších představitelů muzea ve Vidnavě¹⁰, v němž např. vytvořil a počátkem dubna 1934¹¹ spolu s Karlem Artelem a dalším z méně známých vidnavských muzejních pracovníků Franzem Buchmannem (později padl za 2. světové války) zpřístupnil již v budově bývalého fojtství první stálou expozici zaměřenou na geologii Vidnavska. K instalaci této expozice však nestačily pouze finance poskytované městem, za tímto účelem se použilo také prostředků získaných dotacemi od vedení tamních kaolínových a šamotových závodů v čele s ředitelem Mochem a od hlavního představitele požární služby Böseho. Zmíněná expozice pojímala následně tři místnosti: První místnost objasňovala geologický dávnověk kraje až do období vzniku kamenného uhlí. Byly v ní také uloženy velké vápencové krápníky a nejrozdílnější vápencové útvary z Vápenné a jiných slezských vápencových a mramorových nalezišť. Ve druhé místnosti bylo pojednáno o žulovsko – vidnavském žulovém patře a další geologii až do doby třetihor, nejhodnotnějšími zde byly především rozmanité rozličně zabarvené tzv. kontaktní minerály a velké leštěné desky z oblasti Žulové (něm. Friedberg). Rovněž tak byl v této místnosti vyložen vznik vidnavského kaolínového ložiska a jeho význam. Třetí místnost v sobě opatrovala geologické exponáty vztahující se k době ledové a geologické současnosti tehdejšího regionu. Nacházely se v ní zejména nejrůzněji zabarvené částečně vybroušené úlomky severských hornin transportovaných ledovci, zkameněliny zvířat a další předměty. V této geologické expozici se rovněž nalézaly úlomky jantaru, jež byly objeveny za 1. světové války ruským zajatci ve vidnavském kaolínovém dole a také vzorky pazourku. Součástí uvedené instalace bylo i několik bludných balvanů z doby ledové, které byly rozmístěny Franzem Kieglerem před budovou muzea a na dalších místech v okolí. Kiegler se pak taktéž podílel na budování geologického oddělení zámekského muzea na Jánském Vrchu v Javorníku a byl autorem mnoha vlastivědných spisů (např. Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens).

Za 2. světové války sloužil v německé armádě v zázemí jako chemik. Po jejím skončení se dostal do amerického zajetí, odkud byl propuštěn v roce 1946 a již zůstal v Německu. Roku 1950 se stal závodním či provozním chemikem a vedoucím laboratoře v průmyslu umělých hmot či tkanin. Po roce 1969 už jako penzista se Franz Kiegler věnoval zejména činností v Sudetoněmeckém krajském spolku (Sudetendeutschen Landsmannschaft), vlastivědné práci v krajanských muzeích a svým starým zálibám geologii¹² a horské turistice a vedl tak aktivní život až do vysokého stáří.

6 Kiegler, Franz: Oberregierungsrat Dr. phil. Rudolf Fitz – 80 Jahre. Heimatbrief für Weidenau – Grosskrosse 1985 (roč. 39), s. 27.

7 Zejména k této osobnosti, ale i k dalším částem tohoto článku, provedl korektury a opravy RNDr. Jan Hauk.

8 Freiwaldau – Gräfenberg. Die Kurstadt im Altvatergebirge und die Dörfer im oberen Bielethal. Ein Heimatbuch. Kirchheim u. Teck 1987, s. 528.

9 Gába, Zdeněk: Franz Kiegler – vlastivědný badatel Jesenicka. Severní Morava 1997, sv. 74, s. 61.

10 Hauk, Jan: Der Kiegler – Stein bei Ramsau. Heimatbrief für Weidenau – Grosskrosse 2001 (roč. 55), s. 35 a Týž: Kámen Franze Kieglers. Mikroregion Jesenicko 2001, č. 2, s. 19.

11 Brachtlová, Michaela: Staronové muzeum ve Vidnavě otevřeno. Vlastivědné listy 2003 (roč. 29), č. 1, s. 24.

12 Gába, Zdeněk: Pozoruhodný nález jantaru ve Vidnavě. Severní Morava 1970, sv. 20, s. 69; Týž = Kiegler, Franz: Ein bemerkenswerter Bernstein – Fund in Weidenau. Heimatbrief für Weidenau – Grosskrosse 1985 (roč. 39), s. 17 a Kiegler, Franz: Ein bemerkenswerter Feuerstein aus Weidenau. Tamtéž, s. 18.

Zemřel 24. června 1997 v Hammu.

Především díky oběma zmíněným Rudolfovi Fitzovi a Franzu Kieglerovi došlo tak tedy na Vidnavsku k neobyčejnému rozvoji osvěty a odborné vlastivědné činnosti, což dokazuje např. řada příspěvků v okresních tiskovinách a přednášek F. Kieglera (o vidnavské kaolince), odborného učitele Josefa Uwiry (o pravěkém osídlení Vidnavska) nebo Bruno Kralika (o geologické stavbě regionu). Byly navázány styky s kolegy z muzeí v okolí (přednáška Maxe Müllera z Javorníku)¹³.

Velmi důležitými dalšími aktivitami městského muzea ve Vidnavě ve 30. letech 20. století byly záchranné archeologické terénní výzkumné práce v tzv. Nové kaolínové jámě, při nichž bylo několik tamních sídlištních objektů tehdy určeno jako doklad odvěkého germánského osídlení a přisouzeno Vandalům s datací do mladší doby římské (později se ale prokázalo, že nálezy keramiky z tohoto prostoru jsou poněkud mladší – tedy náležející dobrodzieňské skupině przeworské kultury)¹⁴. Tyto práce byly prováděny vlastivědnými pracovníky J. Uwírou, F. Kieglerem a především majorem ve výslužbě Franzem Thenem.

Jmenovaný Franz Then se narodil 19. března 1876 ve Vrbně pod Pradědem¹⁵ (německy Würbenthal). Rozhodl se pro vojenskou kariéru v rakousko – uherské armádě, v níž získal hodnost majora. Od začátku až do konce se účastnil také bojů 1. světové války. Po návratu z italského zajetí se usadil ve Vidnavě, kde dlouho nemohl najít zaměstnání, tudíž se počal usilovně zaobírat zejména vlastivědnou a veřejnou činností.

Ve 20. letech 20. století již jako zaměstnanec vidnavských kaolínových a šamotových závodů zkoumal major Then především dějiny města Vidnavy a okolí a publikoval práce na toto téma – např. *Beiträge zur Stadtgeschichte von Weidenau* (Příspěvky k dějinám města Vidnavy) ad. Vedle toho sbíral nejrůznější vlastivědný materiál, zabýval se místním názvoslovím, národopisem a výzkumem nářečí. Stal se tak, jak již bylo výše naznačeno, jedním z nejdůležitějších představitelů tehdy ještě malého vidnavského muzea.

Na počátku 30. let minulého století došlo k oživení zájmu o vlastivědu, bylo tomu tak zejména, v souvislosti s už uvedeným nálezem údajného sídliště Germánů při geologicko – mineralogických pracích vedených F. Kieglerem. Pořádání vykopávek se ujal právě major Then¹⁶, který uspořádal, popsal a katalogizoval všechny zde učiněné nálezy střepů nádob. Franz Then se také zúčastnil přemísťování muzea do budovy vidnavského fojtství, kde měl v péči zejména oddělení týkající se historie Vidnavska. Při svém bádání v této oblasti si pořizoval výtahy ze starých a často velmi těžce čitelných křestních, svatebních a úmrtních knih či listin farností. Dále rovněž instaloval svou sbírku pohledů, jež později muzeu přenechal podobně jako svou sbírku upomínek na 1. světovou válku.

Major Then se stal také členem mnoha místních sudetoněmeckých spolků a aktivně se zúčastňoval jejich nejrůznějších veřejných shromáždění. Když posléze odešel PhDr. Rudolf Fitz z Vidnavy, převzal Franz Then po něm vedení muzejního archivu a další muzejní práce. Za zmínku zde stojí, že potom ještě nějaký čas spolu s Franzem Kieglerem se snažili získávat od tamního obyvatelstva nejrůznější předměty muzejní povahy a prováděli rozličné vlastivědné a přírodovědné badatelské či výzkumné pochůzky v okolí Vidnavy.

To vše bylo ale přerušeno především událostmi rozporů plného podzimu roku 1938, na kterých se také major Then aktivně jako bývalý voják podílel tím, že v sedle svého koně organizoval jednotky místního Freikorpsu. Poté se však opět vrátil ke své vlastivědné a muzejní činnosti. Mimo to také působil jako osobnost, která zcela nepodlehla nacistickému šovinismu, tudíž se např. snažil zastat se poslední ve Vidnavě ještě žijící staré Židovky, avšak bez výsledku atd.

Po odchodu dalšího muzejního pracovníka Franze Kieglera z Vidnavy spravoval pak major Franz Then muzeum sám, případně dokonce do své muzejní výzkumné činnosti zapojoval svou vlastní rodinu. To se následně stalo jednou z největších institucí muzejní povahy v okrese Frývaldov, jež široce spolupracovala s nejrůznějšími dalšími vlastivědnými institucemi, badateli atd.

Již za probíhající 2. světové války nabídl major Then své služby německé armádě, avšak jeho těžká nemoc, která se počala projevovat během roku 1943, mu v tom zabránila. Zemřel v únoru roku 1944¹⁷.

Aby rovněž ještě pro zajímavost opomenuto nezůstalo, v jednom z oddělení městského muzea

13 Brachtl, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Jesenicku. Severní Morava 1994, sv. 68, s. 37.

14 Tamtéž.

15 Brachtl, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Vidnavsku. In: Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1998, Jeseník 1999, s. 11.

16 Kiegler, Franz: Gedenken an Major Then. *Altwaterbote* 1950 (roč. 3), č. 4, s. 27.

17 Kiegler, Franz: Zum 10. Todestag von Major Then. *Weidenau – Krosser Heimatbrief* 1953 (roč. 7), č. 1, s. 28 a Týž: Major Franz Then zum 50. Todestag. *Erinnerungen von Franz Kiegler an verdienten Heimatforscher. Heimatbrief für Weidenau* – Grosskrosse 1994 (roč. 48), s. 52.

18 Kiegler, Franz: Das Weidenauer Heimatmuseum. *Altwaterbote* 1950 (roč. 3), č. 4, s. 16 – 17.

v budově vidnavského fojtství se také nalézala sbírka mincí, o níž pečoval a neustále rozšiřoval místní rada Zothe vždy, když přijel z Vídně, kde žil¹⁹.

Velikostí malé muzeum v Žulové (dříve Frýdberk) náleželo dobou svého vzniku k nejmladším v okrese Frývaldov. Informace o něm poskytuje pouze nevelké množství pramenů z období 30. a 40. let 20. století (např. přírůstková kniha z let 1931 – 33 se záznamy 50 přírůstků), z nichž vyplývá, že duší celého podniku založení městského muzea v Žulové byl místní stavitel ing. Ernest Hetfleisch.

Tento významný místní muzejní pracovník se narodil 18. července 1895 v Liberci. Do Žulové přišel roku 1915. V letech 1. a 2. světové války bojoval ve Francii a na východní frontě. Již od poloviny 20. let 20. století se účastnil příprav založení žulovského muzea, byl velmi aktivním členem jeho výboru a velkou měrou se podílel na koncipování provolání k obyvatelstvu, které bylo vydáno v dubnu roku 1925 pod názvem Čtení obyvatel, přátel a příznivci Žulovska ve městě a na vesnici, jež bylo podepsáno členy čtyřčlenného přípravného výboru v čele s lékařem Severinem Kirschnerem, jenž byl jeho předsedou a o kterém toho zatím není moc známo.

Ernest Hetfleisch také dále zveřejňoval své vlastivědné publikace týkající se zejména historie Žulové, kamenoprůmyslu na Žulovsku (Das Friedeberger Ländchen, 1927) a zčásti také místní archeologie. Na konci 2. světové války se dostal do britského a amerického zajetí, z něhož byl propuštěn až v roce 1946. Vlastivědné práci se věnoval i ve své nové domovině v SRN, kde např. spolu s ing. Kieglerem v 70. letech minulého století vydali publikaci Friedeberg – Altvater. Zemřel 2. března 1978 v Mnichově.

Aby k dějinám městského muzea v Žulové opomenuto nezůstalo, ihned po jeho vzniku pak rovněž byly mimo jiné také započaty přípravy expozice vztahující se ke geologii a kamenoprůmyslu na Žulovsku, kterými byli pověřeni ing. F. Kiegler a Bruno Kralík.

Jmenovaný Bruno Kralík se narodil 23. září 1901 v Žulové. Po ukončení středoškolského vzdělání studoval Báňskou akademii ve Freiburgu v Sasku, kde dosáhl titulu báňského inženýra. Kralík pracoval pro mnoho kamenických a lomařských závodů v českých zemích, na Slovensku, v Maďarsku, Itálii, Rakousku a Německu, přičemž nashromáždil velkou sbírku geologických materiálů. Publikoval také především ve 30. letech 20. století řadu prací o mineralogii, petrografii a ložiskové geologii týkajících se zejména Žulovska a Vidnavska (např. ve spolupráci s ing. Kieglerem „Die Mineralen und Gesteine des Friedeberg – Weidenau – Jauernigs Gebietes“), podílel se na zpracování geologické mapy Slezska a spolupracoval s mnoha místními muzejními institucemi. V roce 1947 se stal vědeckým asistentem geologického ústavu Vysoké školy technické v Cáchách (něm. Aachen). Od počátku 50. let pobýval v Chile. Zemřel předčasně 21. června 1957.

Mezi další instituce muzejní povahy na Jesenicku před rokem 1938, o nichž takřka nebylo publikováno či o jejichž historii a osobnostech je toho méně známo, patřily muzeum ve Zlatých Horách, jež nechala zříditi místní městská rada roku 1925¹⁹ a měl v péči odborný učitel Franz Schubert a dále pak menší sbírka ve vlastivědné síni v Adolfovicích²⁰.

19 Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Riehwiessen. Ein Heimatbuch. 1995, s. 78; Fišer, Zdeněk: Nově otevřené Městské muzeum ve Zlatých Horách. Vlastivědný věstník moravský 1996 (roč. 48), č. 1, s. 59 a Týž: Muzejní střípky z Jesenicka. VVM 2003 (roč. 55), č. 3, s. 304.

20 Podle informací, které autorovi tohoto článku poskytl MVDr. Jaroslav Knoz, založil vlastivědnou síň či muzeum v Adolfovicích domašovský farář Schweindler v roce 1928. Jedna ze zmínek o této instituci je uvedena v díle bývalého domašovského obecního tajemníka či sekretáře Wilhelma Hackenberga (1875 – 1936) Thomasdorf und Adelsdorf im Wandel der Zeiten. Beiträge zur Geschichte des Oberen Bielatalles, sepsaném v letech 1929 – 1931. Hackenberg zde píše, že muzejní výbor vlastivědné síně v Adolfovicích pod vedením odborného učitele Josefa Uwiry, jehož pomocníky byli mimo jiných štábní kapitán Kala a kapitán Polian podnikl vykopávky v místě tamního středověkého hradu či hradiska. Mezi učiněnými nálezy byly potom např. opracovaný pazourek (objeven učitelem R. Philippem), čep či klinek kuše (kapitán Polian), kus kachlíku s pěknou výzdobou (Adolf Walter), železné hřebíky (Franz Kreutzer a Franz Böhm), mnoho úlomků nádob, kostí atd. Všechny tyto nálezy, jež umožnily určit přibližné stáří hradu či hradiska, byly posléze vystaveny v prostorách instituce. Druhá zmínka o vlastivědné síni či muzeu v Adolfovicích se pak nachází v 1. díle knihy Angely Drechsler Altvaterland. Urkundenregesten und zusammenfassende Gedanken über die Dorfverhältnisse im Neisser Fürstentum, österr. Anteil, heute Bezirk Freiwaldau, Schlesien, vydaném v roce 1940, kde na str. 226 autorka píše, že v roce 1930 začlenil do muzejních sbírek učitel J. Uwira sekeru z doby kamenné, která byla zhotovena z gabroamfibolitu a jež byla na přelomu 19. a 20. století objevena v místě soutoku řeky Běle a Šumného potoka.

ZUSAMMENFASSUNG

Die bedeutendsten Persönlichkeiten der Museen in Vidnava und Žulová

Der Artikel stammt aus der Verteidigung der Jahresarbeit des Autors an der Schlesischen Universität in Opava und fasst die Lebensläufe von Heimatkundemitarbeitern in den Museen von Vidnava und Javorník zusammen. Beachtung finden nicht nur Persönlichkeiten, die, so gesagt, in der ersten Reihe standen, sondern auch ihre Helfer, ohne die alles anders ausgesehen hätte. Auch die Entwicklung der erwähnten Museen bis 1945 fehlt nicht. Die Lebensschicksale der bedeutendsten Heimatkundler endeten nämlich nicht in diesem Jahr, ganz im Gegenteil – ihre Schicksale danach sind noch interessanter und bunter – vielleicht auch deswegen, weil die Öffentlichkeit vieles nicht, respektive von dieser Problematik überhaupt nichts weiß. Am Ende seines Artikels erwähnte der Autor auch weitere Museen des Jeseníker Gebietes, und dabei besonders das Museum in Žulová. Weitere interessante und ergänzende Informationen und das nicht nur über die bereits erwähnten Museen, sondern auch über das Museum in Jeseník oder weiterer Orte in seiner Umgebung sind in einem Jahresband zugänglich, der im Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník zur Verfügung steht.

STRESZCZENIE

Podstawą artykułu jest praca rocznikowa autora zaliczona na Uniwersytecie Śląskim w Opawie, przedstawiająca życiorysy pracowników muzeów regionalnych w Vidnavie i Javorníku. Uwzględnione są nie tylko osoby, które niejako stały w pierwszym rzędzie, autor zwraca też uwagę na tych, którzy im pomagali i bez których wszystko wyglądałoby inaczej. Nie brakuje także informacji o rozwoju wspomnianych placówek do roku 1945. Przy tym życiorysy tych najbardziej znaczących pracowników muzealnych nie kończą się na tym roku, wręcz przeciwnie – ich powojenne losy okazują się niezwykle barwne i ciekawe, być może dlatego, że dotychczas nie były one znane szerokiej opinii publicznej. Na zakończenie swojego artykułu autor wspomina o innych muzeach regionu jeseníckiego, a przede wszystkim o muzeum w Žulové. Inne ciekawe i uzupełniające informacje są dostępne w pracy rocznej, która jest do dyspozycji w Państwowym Archiwum Powiatowym w Jeseníku.

WEIDENAUER MUSEEN VOR 1945

Dr. Dietfried Krömer

Eigentlich, meine Damen und Herren, sollte mein heutiger Beitrag ja anders heißen, nicht: „Weidenauer Museen vor 1945“, sondern: „Das Weidenauer Museum bis 1945“ – ich wollte einfach kurz daran erinnern, daß auch das neue (2002 eröffnete), so gut gelungene Museum in Vidnava in einer langen Tradition steht, die sogar noch ein wenig weiter zurückreicht als die des Museums hier in Jeseník – Herr Direktor Košacký wird mir diese Bemerkung sicher nicht als Unfreundlichkeit auslegen. Doch wie es in unserem Geschäft so geht: Kaum hatte ich mich an die Arbeit gemacht und ein wenig recherchiert, stellte ich fest: Es gab in Weidenau vor 1945 noch mehr Museen bzw. Sammlungen, und auch an diese möchte ich hier und heute kurz erinnern, nicht zuletzt deswegen, um die hiesigen Kollegen mit ihren größeren Möglichkeiten zu ermuntern und zu bitten, ihre Aufmerksamkeit auch diesen Sammlungen und ihren Spuren zuzuwenden – denn was ich darüber weiß, ist beklagenswert wenig.

Zum einen gab es im Weidenauer Priesterseminar seit 1934 ein Museum religiöser Kunst. Allerdings weiß ich darüber bis jetzt leider nicht mehr als das, was die „Mährisch-Schlesische Presse“ in ihrer Ausgabe vom 28. Juli 1934 berichtet¹: „Das feb. Kommissariatsmuseum, das im feb. Priesterseminar auf besondere Veranlassung Sr. Eminenz des Kardinals Bertram vor kurzem eingerichtet wurde, und eine daselbst untergebrachte Ausstellung christl. Heim- und Kirchenkunst waren am Sonntag, dem 15. d. M., öffentlich zugänglich und wurden auch zahlreich besucht. Kardinal Bertram selbst stattete an diesem Tage dem anlässlich des wissenschaftlichen Priesterfortbildungskurses am 10. d. M. eröffneten kirchlichen Museum des Freiwaldauer Bezirkes einen Besuch ab und zeigte sich über die gediegene Sammlung alter religiöser Kunstwerke sehr erfreut. Bei Anmeldung in der feb. Seminardirektion oder bei Dr. Fitz ist das Kommissariatsmuseum sonntäglich (vormittags) zu besichtigen.“²

Etwas älter als dieses kirchliche Museum war die Sammlung der Weidenauer Kaolin- und Schamottewerke (später Didier-Werke), über die mir auch alte Weidenauer berichtet haben, die also anscheinend in irgendeiner Weise ebenfalls der Öffentlichkeit zugänglich gewesen ist. Auch in diesem Fall verdanken wir konkrete Angaben, insbesondere über die Entstehung dieser Sammlung, der „Mährisch-Schlesischen Presse“. In der Ausgabe vom 26. September 1931, in der unter der Überschrift „Ein Fund aus alter Zeit“ über die Entdeckung eines Gefäßfragments beim Kaolinabbau berichtet wird, heißt es³: „Dank der Unterstützung, die Ingenieur Kiegler der Kaolin und Schamottewerke seitens der Leitung dieses Unternehmens in seiner Tätigkeit bei Erforschung der geologischen Verhältnisse in der Umgebung Weidenaus findet, konnte in der verhältnismäßig kurzen Zeit seines Hierseins in der genannten Fabrik (seit April 1929) eine bereits sehr reichhaltige Sammlung von Funden, die uns wertvolle Kunde über die Eiszeit liefern, angelegt werden. Als Fundstelle kommen die beiden sogenannten Tongruben, etwa 10 Minuten von der Stadt auf dem Gebiet der Grundherrschaft Nieder-Rothwasser gelegen, in Betracht.“ Und am 9. Januar 1937 erfahren wir, wie gut sich das Projekt entwickelt hat⁴: „Ueber neue Bodenfunde, die im Verlaufe der letzten Jahre in der Weidenauer Gegend gemacht wurden, berichtet Ing. Franz Kiegler zusammenfassend in der letzten Folge des „Altalters“. Wohl wurden schon früher bei den Abschachtungsarbeiten in den beiden Tongruben der hiesigen Kaolin- und Schamottewerke gelegentlich bemerkenswerte Funde gemacht, jedoch hat der Verfasser, dem in der Hauptsache

153.

² Möglicherweise ist diese Sammlung später als Leihgabe ins Städtische Museum gekommen; s. dazu u. Anm.12.

382.

453.

³ Das Weidenauer Ländchen, Sudetenschlesien. Eine Chronik. Hrsg. vom Heimatbund Weidenau-Großkrosse e.V., Neuburg a.d. Donau 1986, S.161 – 164. Schon 1950 hatte Kiegler in der von Albert Sauer herausgegebenen Zeitschrift „Der Altaltersbote“ über das Städtische Museum berichtet (3.Jg., 1950, Nr.4, S.15 – 17).⁴ Er war zu dieser Zeit (1878 – 1904) Kommandant der Weidenauer Feuerwehr; von 1912 bis zu seinem Tod 1916 wirkte er als Bürgermeister.⁵ Zu Ender s. Franz Peschel, Ein verdienstvoller Weidenauer, in: Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse 9 (1955), S.32.⁶ Zu Bauch s. Josef Ehrlich in: Der Altaltersbote, 3.Jg. (1950) Nr.4, S.25f., den tschechisch-deutschen Artikel in: Vidnava 1268 – 1993, Sborník k 725. výročí založení města, Vidnava 1993, S.27f., sowie Christa Voračová (Enkelin von Bauch), in: Altalter, Jg.2005, S.202f. (den neuen Rahmen für die „Neuburger Madonna“ schnitzte nach der Vertreibung der Gurschdorfer Bildhauer Franz Tinz [1873 – 1954], s. Albert Sauer, in: Der Altaltersbote, II. Bd., 5.Jg., 1952, S.227; III.Bd., 6.Jg., 1953, S.44 – 48).⁹ Dazu s. auch Franz Then, Beiträge zur Geschichte der Stadt und Vogtei Weidenau in Schlesien, Freiwaldau 1933 (Altalters-Bücherei. Hrsg. vom Mährisch-Schlesischen Sudetengebirgsverein, 2. Bd.; Nachdruck 1990), S.215.¹⁰ Zu Versicherungsinspektor Josef Hellmann (+ 1938) s. Mährisch-Schlesische Presse vom 22. Januar 1938, S.6.

die mustergültige Einrichtung und Ausgestaltung der erdgeschichtlichen Abteilung des hiesigen Museums zu danken ist, der Sammeltätigkeit sein besonderes Augenmerk zugewendet und auch die in der Grube beschäftigten Arbeiter und Angestellten hiezu angeregt. Eine ganze Anzahl der in der Abhandlung angeführten Mineralien, Versteinerungen und der anderen Funde ist im städt. Museum oder in der Sammlung der Didierwerke Weidenau ausgestellt und bildet eine bemerkenswerte Sehenswürdigkeit unseres Städtchens, die auch die Anerkennung zahlreicher bekannter Fachleute gefunden hat.“

Damit sind wir bei dem bekanntesten Weidenauer Museum gelandet, dem Städtischen Museum. Darüber sind wir wesentlich besser informiert als über die beiden anderen Sammlungen, und auch das verdanken wir dem schon erwähnten Franz Kiegler: Er hat in dem 1986 erschienenen Sammelband „Das Weidenauer Ländchen“ die wichtigsten Informationen über Geschichte und Bestand dieser Einrichtung zusammengestellt.⁵ Wir erfahren daraus, daß in dem im Jahre 1900 errichteten Feuerwehrrätehaus auf Initiative von Tierarzt Bernard Giersig⁶ zwei Räume für ein Museum zur Verfügung gestellt wurden, um das sich dann Buchbindermeister Hermann Ender (1864 – ?1945)⁷, Kirchenmaler Alois Bauch (1867 – 1938)⁸ und Schuhmachermeister Alois Mohrholtz kümmerten.⁹ Um 1930 beginnt dann durch das Engagement von Ing. Franz Kiegler und Archivar Dr. Rudolf Fitz die große Zeit des Museums; ab 1934 übersiedelt es ins Weidenauer Schloß, das es 1938 schließlich ganz ausfüllt – insgesamt 15 Räume, deren Belegung Kiegler dankenswerterweise angibt und die einen Eindruck von der Reichhaltigkeit der Sammlung vermittelt:

„Erdgeschoß: 3 Räume Erdgeschichte, Steinkunde, Bergbau, Industrie der Steine und Erden, Steinmetz- und Bildhauerarbeiten, Bildhauer (Kiegler).

Garage (ehemalige Waschküche): Alte, wertvolle Fahrzeuge, Auto, Motorrad, hölzernes Fahrrad, eisernes Fahrrad-Hochrad (von Hellmann¹⁰).

Dabei auch die gußeiserne Statue Kaiser Josef II. (aus Oberhermsdorf).

1. Stockwerk: Ein Zimmer hauptsächlich Ur- und Vorgeschichte, Weidenauer Silingen-Siedlung, 4. Jahrhundert n.Chr. (Kiegler).

Ein Zimmer hauptsächlich Frühgeschichte, allgemeine Geschichte, Literatur, Landkarten usw. (Dr. Rudolf Fitz).

Ein Zimmer Ortsgeschichte, städtische Archivalien, Literatur, Bilder usw. (Dr. Fitz und Major Then¹¹).

Drei Zimmer orts- und volkskundliche Gegenstände, Hausrat, Handwerke, Zünfte, Vereine, Trachten, Uniformen, Möbel, Bilder usw.

Ein Zimmer naturkundliche Abteilung, Pflanzen, Schmetterlinge, Käfer, Bienenzucht, Sammler-Geräte usw. (hauptsächlich Nachlaß Hellmann).

Ein Zimmer hauptsächlich Schul- und Kirchenangelegenheiten, Literatur, Bilder (hauptsächlich durch Dr. Rudolf Fitz).

Ein Zimmer kirchliche Gegenstände, teils wertvolle Bilder, Holzschnitzereien usw. aus dem Kr. Freiwaldau (durch Dr. Fitz).¹²

Ein Turmzimmer im Dachgeschoß enthielt einige Waffen und Erinnerungsstücke des ersten Weltkrieges.

Das zweite Turmzimmer war noch im Ausbau.“

Schließlich gibt Kiegler auch Auskunft darüber, was nach 1945 aus dem Museumsgut geworden ist, und nennt entsprechend seinem damaligen Wissen als Aufbewahrungsorte von Teilen der Sammlung das Mährische Museum in Brünn, das Kreismuseum in Olmütz und das Bezirksmuseum

5 Das Weidenauer Ländchen, Sudetenschlesien. Eine Chronik. Hrsg. vom Heimatbund Weidenau-Großkrosse e.V., Neuburg a.d. Donau 1986, S.161 – 164. Schon 1950 hatte Kiegler in der von Albert Sauer herausgegebenen Zeitschrift „Der Altvaterbote“ über das Städtische Museum berichtet (3.Jg., 1950, Nr.4, S.15 – 17).

6 Er war zu dieser Zeit (1878 – 1904) Kommandant der Weidenauer Feuerwehr; von 1912 bis zu seinem Tod 1916 wirkte er als Bürgermeister.

7 Zu Ender s. Franz Peschel, Ein verdienstvoller Weidenauer, in: Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse 9 (1955), S.32.

8 Zu Bauch s. Josef Ehrlich in: Der Altvaterbote, 3.Jg. (1950) Nr.4, S.25f., den tschechisch-deutschen Artikel in: Vidnava 1268 – 1993, Sborník k 725. výročí založení města, Vidnava 1993, S.27f., sowie Christa Voračová (Enkelin von Bauch), in: Altvater, Jg.2005, S.202f. (den neuen Rahmen für die „Neuburger Madonna“ schnitzte nach der Vertreibung der Gurschdorfer Bildhauer Franz Tinz [1873 – 1954], s. Albert Sauer, in: Der Altvaterbote, II. Bd., 5.Jg., 1952, S.227; III.Bd., 6.Jg., 1953, S.44 – 48).

9 Dazu s. auch Franz Then, Beiträge zur Geschichte der Stadt und Vogtei Weidenau in Schlesien, Freiwaldau 1933 (Altvater-Bücherei. Hrsg. vom Mährisch-Schlesischen Sudetengebirgsverein, 2. Bd.; Nachdruck 1990), S.215.

10 Zu Versicherungsinspektor Josef Hellmann (+ 1938) s. Mährisch-Schlesische Presse vom 22. Januar 1938, S.6.

11 Zu Franz Then (1876 – 1944) s. Franz Kiegler, in: Der Altvaterbote, 3. Jg. (1950), Nr.4, S.27f.

12 Bei Kiegler 1950 (o. Anm.5) ist nur von einem Raum zwischen der naturkundlichen Abteilung und den Turmzimmern die Rede (S.17): „Die durch Dr. Fitz erreichte leihweise Überlassung einer Sammlung kirchlicher Kunst nahm einen weiteren Raum ein; diese Abteilung enthielt einige wertvolle Bilder und Holzplastiken.“ Möglicherweise handelt es sich bei dieser leihweise überlassenen Sammlung um die oben erwähnte Sammlung des Priesterseminars – das Seminar mußte ja 1940 in das Kloster der Borromäerinnen übersiedeln (s. dazu Josef G. Stanzel, Zur Gründungsgeschichte der Philosophisch-Theologischen Hochschule mit Priesterseminar zu Weidenau, in: Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse, 58, 2004, S.37 – 48, hier S.46).

in Freiwaldau.

Das Engagement der beiden Freunde, des Chemikers Dipl.-Ing. Franz Kiegler (1903 – 1997)¹³ und des wenig jüngeren Archivars Dr. Rudolf Fitz (1905 – 1989)¹⁴ für das Weidenauer Museum war wirklich im höchsten Maße bemerkenswert. Sie sammelten nicht nur unermüdlich Material, sorgten mit Hartnäckigkeit und Mut für entsprechende Räume¹⁵ und sorgten für eine adäquate Präsentation des gesammelten Materials; darüber hinaus leisteten sie, wie man heute sagen würde, „Öffentlichkeitsarbeit“: Sie arrangierten Ausstellungen – neben der Ausstellung des Sommers 1933, durch die das Museum nachhaltig ins Bewußtsein der Öffentlichkeit gerückt wurde,¹⁶ sei die Gymnasialausstellung des Jahres 1935 anlässlich des Treffens der ehemaligen Weidenauer Gymnasiasten genannt;¹⁷ sie hielten und veranstalteten Vorträge – Kiegler selbst sprach z.B. am 22. September 1933 über das Thema „Als unsere Heimat Meeresboden war“;¹⁸ und sie publizierten – erinnert sei nur an Kieglers 1935 veröffentlichte „Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens“, bis heute ein Standardwerk, das allerdings nicht im Druck erscheinen konnte, sondern nur in maschinenschriftlich hergestellten Exemplaren mit eingeklebten Fotos.¹⁹

Dieses Engagement der beiden Protagonisten traf aber auch auf eine entsprechende Bereitschaft bei den Vertretern der Stadt Weidenau.²⁰ Schon im Mai 1931 wurde von der Stadt ein eigener Museumsausschuß gegründet,²¹ nach und nach stellte die Stadt das gesamte Schloß zur Verfügung und sorgte für die Versorgung der einzelnen Räume mit elektrischem Strom; und der Stadtrat brachte auch eigene Gedanken zur inhaltlichen Gestaltung ein – so wurde Ing. Kiegler im Juni 1938 beauftragt, die Zeichnungen von Emil Skomal, dem 1899 verstorbenen Zeichenprofessor am Weidenauer Gymnasium, zu sammeln,²² und im September wurde Geld für den Ankauf von zwei seiner Gemälde bewilligt.²³

Franz Kiegler nennt in dem bereits erwähnten Artikel im Weidenauer Heimatbuch das Städtische Museum Weidenau „das größte und reichhaltigste Heimatmuseum des Kreises Freiwaldau und darüber hinaus“.²⁴ Ich habe keinen Grund, an dieser stolzen Selbsteinschätzung eines Betroffenen zu zweifeln, allerdings auch keine Möglichkeit, sie positiv zu bestätigen – wenn ich beispielsweise die Listen der Geschenke, die das Friedeberger Museum im Jahre 1932 und das Weidenauer Museum im Jahre 1931 erhalten hat, vergleiche,²⁵ so besteht kein großer Unterschied. Auf jeden Fall aber gilt: Mit Ing. Kiegler und Dr. Fitz waren für die Bereiche Erdgeschichte und Geschichte zwei absolute Profis federführend – eine Situation, die für ein Museum mit ehrenamtlichen Mitarbeitern durchaus atypisch ist; im Fall von Ing. Kiegler und der Erd- bzw. Frühgeschichte kommt noch hinzu, daß er durch seine tägliche Berufsarbeit das Museumsmaterial permanent und systematisch zu erweitern in der Lage war. Das dürfte (zumindest auf dieser Ebene) einzigartig sein.

Gestatten Sie mir bitte noch zwei Bemerkungen, die schon etwas über das eigentliche Thema

¹³ Zu Kiegler s. u.a. Rudolf Fitz, in: Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse 27 (1973), Sonderbeilage; Gerlinde Thieme-Kiegler, in: Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse 51 (1997), S.46.

¹⁴ Zu Fitz s. u.a. Franz Kiegler, in: Heimatbrief für Weidenau-Großkrosse 43 (1989), S.37 – 39.

¹⁵ Kiegler 1986 (o. Anm.5) S.161 berichtet über einen lautstarken Disput mit dem damaligen Bürgermeister Fuhrmann um die ersten Räume im Schloß.

¹⁶ S. dazu u.a. Mährisch-Schlesische Presse vom 3. Juni 1933, S.2; 29. Juli 1933, S.4; 9. September 1933, S.4.

¹⁷ S. dazu u.a. Mährisch-Schlesische Presse vom 24. August 1935, S.2.

¹⁸ S. Mährisch-Schlesische Presse vom 16. September 1933, S.3; 30. September 1933, S.2. Daß 1935 der angekündigte Vortrag des Breslauer Zoologen Prof. Ferdinand Albert Pax (Neue Deutsche Biographie, hrsg. von der Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bd.20, Berlin 2001, S.144f.) über das Thema „Wanderungen eines Naturforschers durch unsere Heimat“ von der Bezirksbehörde „wegen Gefährdung der öffentlichen Ruhe und Ordnung“ verboten wurde (Mährisch-Schlesische Presse vom 5. Oktober 1935, S.3, und vom 19. Oktober 1935, S.2), ist ein bemerkenswertes Faktum aus schwieriger Zeit.

¹⁹ S. Mährisch-Schlesische Presse vom 30. März 1935, S.2.

²⁰ U.a. erwähnt Kiegler 1950 (o. Anm.5), S.16 ausdrücklich den langjährigen Stadtsekretär (1928 – 1940) und letzten deutschen Bürgermeister (1940 – 1945) August Krömer (1905 – 1982).

²¹ S. Mährisch-Schlesische Presse vom 9. Januar 1932, S.4.

²² S. Mährisch-Schlesische Presse vom 11. Juni 1938, S.3. Zu Skomal (1853 – 1899) s. S. Bartilla/G. Kley/V. Vlnas, in: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815 – 1950, hrsg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 57. Lieferung, Wien 2004, S.328.

²³ S. Mährisch-Schlesische Presse vom 10. September 1938, S.4.

²⁴ Das Weidenauer Ländchen (o. Anm.5), S.161.

²⁵ Beide sind veröffentlicht in der Mährisch-Schlesischen Presse vom 4. März 1933 (S.4) bzw. vom 9. Januar 1932 (S.4).

hinausführen:

1. Ing. Kiegler und Dr. Fitz war die museale Präsentation ihrer Heimat so wichtig, daß sie nach der Vertreibung zusammen mit Anderen praktisch aus dem Nichts noch einmal ein neues kleines Weidenauer Heimatmuseum aufgebaut haben, die Heimatstube in Neuburg a.d. Donau, die u.a. eine reiche Mineraliensammlung birgt.²⁶ Eine zweite Mineraliensammlung hatte Ing. Kiegler für sich privat aufgebaut – sie ist heute in dem neuen Altvaterturm auf dem Großen Wetzstein an der Grenze zwischen Thüringen und Bayern zu bewundern.²⁷

2. Ich bin glücklich, daß Vidnava seit 2002 wieder ein Museum hat. Daß damit eine große Tradition in so eindrucksvoller Weise wieder aufgenommen worden ist, erfüllt mich, den hier Geborenen, mit großer Freude und Dankbarkeit.

RESUMÉ

Ve Vidnavě vznikla kolem roku 1930 mineralogicko-prehistorická sbírka při Didier-Werke. Kolem roku 1934 v klášterním semináři proběhla také výstava o křesťanském umění v Městském muzeu od roku 1900, která zahájila bouřlivý vývoj ve 30. letech – ze 2 místností v požární strážnici se muzeum vypracovalo až k 15 výstavním místnostem ve vidnavském zámku. Poděkování si zaslouží zejména dvě osobnosti odpovědné za tento pokrok: chemik a geolog Dipl.-Ing. Franz Kiegler a historik a archivář Dr. Rudolf Fitz. Oba odborníci se věnovali zejména vývoji země (na tomto poli vznikl materiál vzniklý tím, že byl Kiegler zaměstnaný u kaolínky Didier-Werke) a historií jako takovou, a to tak, že se „jejich“ muzeum stalo největším a nejbohatším vlastivědným v jesenickém okrese. Po odsunu se oba podíleli na výstavbě tzv. vlastivědné světnice ve vidnavském partnerském městě Neuburg nad Dunajem. Také Vidnava má opět od roku 2002 krásné muzeum.

STRESZCZENIE

W Vidnavie około roku 1930 powstała przy Didier-Werke kolekcja mineralogiczno-prehistoryczna, a około roku 1934 w seminarium klasztornym została zorganizowana wystawa sztuki sakralnej będącej w zbiorach Muzeum Miejskiego od roku 1900. Rozpoczęła ona burzliwy rozwój muzeum w latach trzydziestych – z dwóch pomieszczeń w remizie strażackiej muzeum rozrosło się aż do 15 sal wystawowych w zamku we Vidnavie. Na podziękowania za ten rozwój zasługują dwie osoby: chemik i geolog dyplomowany inżynier Franz Kiegler oraz historyk i archiwista dr Rudolf Fitz. Obaj specjaliści poświęcili się dziejom geologicznym regionu (materiały z tego zakresu zostały zgromadzone dzięki temu, że Kiegler był pracownikiem kopalni kaolinu Didier-Werke) oraz jego historii jako takiej, w ten sposób „ich” muzeum stało się najbogatszym muzeum regionalnym w powiecie jesenickim. Po wysiedleniu do Niemiec obaj uczestniczyli w tworzeniu tzw. Regionalnej Izby Pamięci w Neuburg nad Dunajem - partnerskim mieście Vidnavy. Od roku 2002 Vidnava ma ponownie piękne muzeum.

²⁶ Foto der Steinpyramide s. Das Weidenauer Ländchen (o. Anm. 5), S. 303. Leider ist die Heimatsammlung nach einem 2003/4 erfolgten Umzug in neue Räume noch nicht wieder für die Allgemeinheit zugänglich.

²⁷ Über diesen Turm s. Dietfried Krömer, Das größte Modell, in: Heimatbrief Weidenau-Großkrosse 58 (2004), S. 51f.

OSOBNÍ FONDY V ZAO JAKO PRAMEN PRO STUDIUM HISTORIE MUZEJNICTVÍ NA JESENICKU Zdeněk Kravar

Osobní fondy /nazývané též písemnými pozůstalostmi/ představují zvláštní skupinu souboru archivních pramenů, vázanou na jednotlivce, nikoli instituci. Jejich složení bývá velmi různorodé, především závisí na tom, zda byl fond budován svým zůstavitelem cíleně nebo sestaven až následně, často s velkým časovým odstupem od původcovy smrti. Mezi badateli jsou osobní fondy oblíbenou a pečlivě využívanou pramennou základnou. Práce s nimi často ušetří namáhavou práci s prameny, nebo může navést na nové možnosti jejich čerpání. Na významu dochovaných poznámek starších badatelů nic neubírá fakt, že nové pohledy nebo důkladnější studium nezřídka poodhalí nebo opraví jejich omyly nebo přehlédnutí.

Naši pozornost zaměříme na osobní fondy uložené v Zemském archivu v Opavě a možnosti jejich využití pro problematiku dějin muzejnictví v západní části dnešního českého Slezska. Svým počtem ani rozsahem písemnosti se nejedná o příliš velký celek, zúžením tématu lze vybrat celkem 9 fondů.

Obecně lze osobní fondy rozdělit do dvou skupin, přičemž kritériem je osoba původce fondu. Svým významem důležitější jsou fondy osob, které byly přímo spjaty s děním v regionu a aktivně se zapojily do zdejšího veřejného života. Jejich zájem o rodný kraj se promítl do sbírání informací o jeho historii. Dokumentace je často ve fondech zachována v úplnosti a podle určitého systému. Kromě toho se zde mohou nacházet také písemné materiály dokumentující aktivity dané osoby na poli veřejného života.

Zájem o historii této části naší republiky ovšem neprojevovali pouze rodáci, proto lze cenné prameny nalézt i mezi písemnostmi osobních fondů lidí, jež spojuje s mikroregiony pouze badatelský zájem, a to jen jako součást jejich zájmu o dějiny Slezska obecně.

Počátky regionálních muzeí ve Slezsku spadají sice až do konce 19. resp. počátku 20. století, ale již v dřívější době se zde nadšenci věnovali sbírkové činnosti¹.

Krnovský lékárník Johann Spatzier (1806 – 1883) byl všestranně zaměřenou osobností². Mezi jeho hlavní celoživotní zájmy patřila geologie a botanika. Své rozsáhlé sbírky nerostů, hmyzu a rostlin ochotně zpřístupňoval veřejnosti a velkou většinu z nich věnoval školám ve Slezsku a na Moravě a také opavskému muzeu. Jeho sbírky prehistorických předmětů z Krnovska získaly různé instituce na obou stranách tehdejšího Slezska³.

Ke Spatzierově sbírkové činnosti se váže i plodná činnost publikační, a to nejen na poli přírodních věd, ale zejména regionální historie. Spatzier byl členem brněnské Moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy. Svou písemnou pozůstalost odkázal Moravské statistické společnosti v Brně. V době druhé světové války byla převzata tehdejšími širskými archivem v Opavě. Písemnosti Spatzierova osobního fondu, čítající 30 svázaných knih výpisků, jsou tvořeny výlučně excerpty pramenů a výpisky k dějinám města Krnova a Krnovska, a proto mají pro historii regionu nesporný význam. K Spatzierově působení na poli muzejnictví zde ovšem nenalezneme žádné doklady.

Z řady badatelů a vlasteneckých nadšenců vysoko ční osoba vojenského lékaře Edvarda Richtera z Osoblahy. Zejména širší jeho pojetí, snaha o komplexní postižení historie a vlastivědy mikroregionu, jež vyústila do obsáhlého rukopisu o dějinách osoblažské enklávy, řadí Richtera mezi nejvýznamnější osoby 19. století spojené s historickým badáním v této části naší země.

Osobní fond Edvarda Richtera má podobnou strukturu jako fond Spatzierův. Nejde o typickou „pozůstalost“, která by obsahovala materiály k osobě zůstavitele. I to je zřejmě důvodem skutečnosti, že přímo Richterově osobnosti dosud nebyla věnována patřičná pozornost mezi badateli a o jeho životě toho překvapivě mnoho nevíme. Neznáme dosud ani přesné datum jeho úmrtí⁴.

¹ Blíže k historii muzejnictví v této oblasti srov. Brachtl, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Jesenicku, Severní Morava, 68, 1994, s. 31 – 45. Týž: Z dějin muzejní práce na Javornicku. In: Regionální muzea – historie a perspektivy, Šumperk 1996, s. 55 – 59.

² Biografický slovník Slezska a severní Moravy /dále BSSSM/, VIII, s. 104 – 106, Ostrava 1997. Naposledy Fukala, R.: Johann Nepomuk Florian Spatzier. AHM USO, 4, 1999, s. 45 – 48.

³ Sbírkové činnosti se věnoval i jeho syn, jehož sbírka čínské porcelány se dnes nachází v Praze.

⁴ BSSSM, nová řada, V, s. 124 – 125, Ostrava 2004.

Richterova písemná pozůstalost je tvořena rukopisem s názvem „Topografický a historický popis Osoblažska“⁵. Byl to promyšlený projekt, který měl postihnout tento region ze všech možných úhlů pohledu. Tvoří jej osm svazků. Velká část je věnována historii a topografii jednotlivých sídel regionu, jsou zde shromážděny také písemné a obrazové materiály týkající se života obyvatel Osoblažska. Svazek s číslem sedm je tak výsledkem Richterovy mnohaleté sbírkové činnosti na poli folkloristiky. Materiály týkající se slavností, obyčejů, zvyků, stejně jako sbírky písní, pořekadel, přísloví, pověstí a pohádek doplňují v závěrečném osmém svazku dobové fotografie krajů z Osoblažska.

Jen shodou nešťastných okolností, zejména nedostatku financí a skonu autora, zůstalo Richterovo dílo od doby svého vzniku, tedy od konce 19. století, pouze v rukopise. Ten byl uložen u osoblažského badatele Hermanna Mildnera, jenž jej předal v roce 1946 spolu se svými osobními písemnostmi do opavského archivu. Mohli jej tak využívat pouze jeho návštěvníci. Od počátku tohoto století se za spolupráce německých a českých historiků a archivářů připravuje komplexní edice Richterova díla, čímž bude toto bezpochyby pozoruhodné dílo zpřístupněno široké veřejnosti.

Již zmíněný JUDr. Hermann Mildner, osoblažský rodák, pracoval jako úředník finanční správy v Osoblaze a poté žil jako penzista dlouhá léta v Opavě. Svůj volný čas věnoval historickému a národopisnému bádání na Osoblažsku, v němž navázal na Richtera. Jeho osobní fond, čítající 6 knih a 7 kartonů aktového materiálu, postihuje Mildnerovy aktivity jen zčásti. Nejcenější skupinu tvoří bezpochyby opisy osoblažských matrik, jejichž originály byly na konci války zničeny. Značná část aktového materiálu je věnována velkému Mildnerovu koníčku, genealogii. O jeho pestrých sbírkových a národopisných aktivitách není ve fondu dochován žádný materiál.

Také Franz Josef von Häussler⁶, archivář maltézského řádu na Divčím Hradě, věnoval mnoho svého času vlastivědě a historii regionu. Stěžejním tématem jeho zájmu byla šlechtická genealogie, což dokládá také jeho osobní fond, tvořený šesti kartony. Obsahuje výpisky ke genealogii šlechtických rodů a autorovu četnou korespondenci při jejím zpracovávání.

Ze starší generace osob spojených s historií tohoto regionu, je třeba zmínit ještě Maxe Müllera⁷. Narodil se v Osoblaze, ale většinu života prožil na Jánském Vrchu. Po celou první polovinu 20. století působil jako purkrabí na zdejším zámku ve službách komorního ředitelství vratislavského biskupství. Müller se celý život zabýval historií a vlastivědou rodného kraje. Jeho osobní fond nebyl budován systematicky a je jen torzem, jež bylo vyčleněno z písemností arcibiskupského archivu na Jánském Vrchu a uspořádáno koncem 60. let 20. století jako samostatný fond. Většina aktového materiálu o celkovém rozsahu 4 kartony se týká Müllerovy rodiny, o jeho vlastivědné a muzejní činnosti zde nejsou žádné doklady.

Mezi fondy uloženými v Zemském archivu v Opavě má největší vypovídající možnosti k danému tématu osobní fond Rudolfa Fitze. Přestože se Fitz zasloužil zejména o položení základů moderního archivnictví v této části Slezska, jeho aktivity byly velmi četné a přínosné i na poli muzejnictví, což dokládá i mnoho aktového materiálu v tomto fondu.

Rodák z Velké Kraše se od mládí zajímal o kulturní a politické dění na Vidnavsku. V době první republiky se veřejně angažoval nejen v katolickém hnutí německé mládeže v Československu, ale také v místní samosprávě města Vidnavy.

Počátky vidnavského muzea spadají již do závěrečného desetiletí 19. století. V roce 1902 zde byl založen muzejní spolek, jehož činnost ale v době 1. republiky ustala. Ke znovuoživení muzejní činnosti ve Vidnavě došlo až počátkem 30. let, především díky mladé generaci, zejména Rudolfovi Fitzovi a Franzu Kieglerovi⁸. Kiegler se zajímal o geologii a mineralogii, Fitz o historii a národopis regionu. Fitz byl předsedou muzejního spolku a vypracoval stanovy muzea. Oběma se podařilo prosadit přeměnu starého vidnavského fojtství v městské muzeum, které bylo otevřeno v roce 1934⁹. V budově měl své prostory také městský archiv. Podle Kieglerových vlastních slov bylo tehdy vidnavské muzeum nejbohatší na Jesenicku¹⁰.

Fitzovu činnost na poli muzejnictví dokumentují ve fondu četné doklady. Jsou zde jeho poznámky pro muzejní práci ve vidnavském muzeu, přehledy vlastivědných badatelů v regionu¹¹, autorovy soupisy knih a odborných článků týkajících se muzejnictví. Fitz byl koordinátorem práce na projektu podchycení pomístních jmen, podle jednotlivých okresů. Shromáždil dotazníky podle

5 Originál: Die Landschaft Hotzenplotz topographisch und historisch geschildert.

6 BSSM, IX, Ostrava 1997, s. 43.

7 Fitz, Rudolf: Ein Leben für die Heimat. Das Wirken des feb. Rentmeisters Max Müller als Turner, Burggraf des Schlosses Johannesberg und Heimatforscher. Jaunerniger Heimatbrief, 14, 1963, s. 17 – 20.

8 Gába, Zdeněk: Franz Kiegler – vlastivědný badatel Jesenicka. Severní Morava, 74, 1997, s. 61 – 62.

9 ZAO, Osobní fond Rudolfa Fitze /dále jen FITZ/, inv. č. 293, karton č. 14.

10 Kiegler, Franz: Das Weidenauer Heimatmuseum. Der Altwaterbote, 3, 1950, Nr. 4, s. 15 – 17. Týž: Zum Tod von Dr. Rudolf Fitz. Der Altwaterbote, 42, 1989, č. 1, s. 178 – 179. Autor zde hodnotí mj. také Fitzovy úspěchy při budování vidnavského muzea.

11 FITZ, inv. č. 291, karton č. 14.

12 FITZ, inv. č. 298 – 299, kartony č. 15 – 16.

jednotlivých soudních okresů, které vypracovali většinou učitelé, jsou rovněž ve fondu uloženy¹³. Dokumenty v jeho osobním fondu dokládají Fitzovo bohaté členství v uměleckých, kulturních a sportovních spolcích¹⁴.

Mezi pečlivě utříděnou korespondencí můžeme najít Fitzovy četné kontakty s lidmi různých profesí, nechybějí zde ani přední kapacity slezského muzejnictví. Ve fondu je uložena korespondence s oběma prvorepublikovými řediteli Slezského zemského muzea v Opavě Braunem¹⁵ a Černohorským¹⁶, jakož i jejich nástupcem z doby okupace Wernerem Kudlichem¹⁷, který byl Fitzovým přítelem. Dochovala se, byť jen v malém množství, i korespondence s místními muzejními pracovníky a vlastivědnými badateli Rudolfem Kolibabem a Maxem Müllerem. Rozsahem nepatrná úřední korespondence ve fondu dokládá pouze Fitzovy styky s opavskou gymnaziální a muzejní knihovnou.

Mezi Fitzovy veřejné aktivity patřila na počátku 30. let i přednášková činnost, zaměřená především na dějiny Vidnavy a Vidnavsko. Byl autorem nového pamětního textu pro věž vidnavské radnice při její rekonstrukci v roce 1930. Psal články pro turistické průvodce, recenze historických pojednání o Vidnavsku a Javornicku. V rámci oslav spojených s výročími skladatelů Dittersdorffa a Eichendorffa připravil Fitz přednášky, z nichž některé vyšly i tiskem. Jako archivář se Fitz zajímal i o pamětní knihy, opatřil připomínkami Pamětní knihu Vidnavy, jejímž autorem byl Franz Then¹⁸.

Fitzův osobní fond je poměrně obsáhlý a obsahuje materiál různé povahy. Značnou část fondu tvoří obrazová dokumentace, je zde uloženo bezmála 1500 kusů fotografií. Fitz byl nadšeným fotoamatérem. Jeho snímky se neváží jen bezprostředně k rodině. Fotografoval dění kolem sebe, významné události veřejného života na Vidnavsku. Zdokumentoval umělecké předměty církevní povahy, které byly ve 30. letech na jeho popud evidovány na farách a soustředěny ve Vidnavě¹⁹. Ve fondu se nacházejí nejen fotografie, ale i jejich negativy, a to v relativně dobrém stavu. Díky Fitzovi jsou dohovány na fotografiích i dnes ztracené barokní portréty církevních hodnostářů z Vidnavska²⁰. Sbírkovou aktivitu pro vidnavské muzeum se Fitz snažil průběžně dokumentovat a snímky tematicky třídil. Ve třicátých letech si vedl fotografický deník. Vedle negativů střeleckých terčů, plastik, obrazů, křížů a náhrobníků nacházejí se mezi dochovanými fotografiemi i snímky archiválií – listin, urbářů a jiných dokumentů, z nichž některé jsou dnes rovněž v originále ztraceny.

Tak jako ve fondech starších badatelů je zde velké množství výpisků, excerpt pramenů, výstřížků z novin a brožur. Četné výpisky, tematicky řazené, poskytují pro zájemce o historii muzejnictví ve Slezsku bohaté možnosti využití. Nacházejí se zde články o dění v muzejnictví i umění obecně v celém regionu – anonce a recenze výstav, články o dějinách umění ve Slezsku. Badatel tak často může studovat dobové články, aniž by musel přímo listovat tiskem.

Osobní fond Fitzova nadřízeného, ředitele Říšského archivu v Opavě v letech 1938 – 1945 dr. Waltera Latzkeho²¹, neposkytuje aktový materiál vztahující se přímo k muzejnictví v regionu. Jako ředitel největšího archivu v oblasti ovšem Latzke udržoval kontakty s institucemi i jednotlivci působícími v muzejnictví, což dokládá korespondence uložená ve fondu.

Na základě prostudování zvolených osobních fondů lze dojít k následujícímu závěru. Mezi dochovanými písemnostmi starších badatelů a muzejních pracovníků, Johanna Spatziera, Edvarda Richtera, Hermanna Mildnera, Franze Häußlera a Maxe Müllera, se nenacházejí přímé doklady mapující jejich muzejní sbírkovou činnost, ač o její existenci není pochyb. V Richterově rukopise jsou výsledky jeho dlouholeté sbírkové a folkloristické činnosti zakomponovány jako jeho významná součást.

Výjimečné postavení má osobní fond Rudolfa Fitze, zástupce mladší generace muzejníků na Jesenícku. Nejen doklady vztahující se přímo k jeho muzejní činnosti, ale také četná korespondence a shromážděné materiály o historii regionu, stejně jako tematicky utříděné výpisky a výstřížky, mohou badateli usnadnit práci při orientaci v problematice. Přestože nelze Fitzův fond označit jako zásadní pro studium dějin muzejnictví v této oblasti, neměl by rozhodně zůstat opomenut. Zcela mimořádnou hodnotu mají zde uložené fotografie uměleckých předmětů, zejména ztracených obrazů z vidnavské fary. Ty samotné zasluhují zvláštní pozornost.

Pozornosti badatelů by rozhodně neměly uniknout osobní fondy muzejních pracovníků, uložené v příslušných státních okresních archivech, respektive v muzeích. Pro oblast Jesenícka

¹³ FITZ, kapitola V. v inventáři, inv. č. 300 – 327, kartony č. 16 – 17.

¹⁴ BSSSM, VIII, Ostrava 1997, s. 21–22. FITZ, inv. č. 49, karton č. 3.

¹⁵ BSSSM, VIII, Ostrava 1997, s. 50 – 52. FITZ, inv. č. 52, karton č. 3.

¹⁶ BSSSM, VIII, Ostrava 1997, s. 69. FITZ, inv. č. 111, karton č. 4.

¹⁷ Kiegl, Franz: Major Franz Then zum 50. Todestag. Heimatbrief Weidenau-Grosskrosse, 48. 1994, s. 52.

¹⁸ FITZ, inv. č. 361.

¹⁹ FITZ, inv. č. 359.

²⁰ Biografický slovník archivářů..., č. d., s. 374 – 375.

je třeba zmínit fond Rudolfa Zuberu uložený v jesenickém archivu, v opavském okresním archivu je uložen fond již zmíněného Wenera Kudlicha.

Práce německých muzejníků ze Slezska pokračovala po násilném přerušení v důsledku válečných a poválečných událostí i po roce 1946. Jejím výsledkem je řada vlastivědných muzeí na území Německa, které vznikly a fungují díky péči další generace vysídlenců. Také zde jsou uloženy osobní fondy některých muzejních pracovníků, například část osobního fondu Rudolfa Fitze.

Pokud bychom si tedy chtěli odpovědět na otázku, zda se zájemci o studium problematiky muzejnictví v západní části českého Slezska vyplatí navštívit také Zemský archiv v Opavě, byla by odpověď jednoznačně kladná. Je ovšem třeba vědět, že existují osobní fondy uložené také v jiných institucích, jež by rozhodně neměly zůstat opomenuty.

Muzejníci a historici jsou také jen lidé, mají proto i vlastnosti, jež nelze označit za příliš následoványhodné. Častým nešvarem v tomto oboru bývá nedodržování termínů a nevracení zapůjčených materiálů. Svůj příspěvek bych rád uzavřel několika větami z korespondence mezi Rudolfem Fitzem a Wernerem Kudlichem z podzimu 1939²¹, které dokládají nejen výše řečené, ale také to, že muzejníkům není cizí smysl pro humor.

Kudlich píše Fitzovi v říjnu 1939:

Prosím Vás opět po 104., abyste odevzdal Váš článek o románských kostelech Vidnavského okresu. Současně Vás po 105. upomínám, abyste konečně dodal pro tisk Vaši dizertaci o počátcích města Opavy....

Při revizi knih muzejní knihovny bylo zjištěno, že Fitz nevrátil knihy zapůjčené v roce 1935. Kudlich píše: *Protože jste znám jako otálivý člověk co se týče vracení, prosím Vás, abyste tuto upomínku bral jako poslední... jinak bych musel použít násilí.*

Protože varování bylo bez účinku, obrátil se Kudlich na důchodního Müllera:

Vážený pane důchodní!

Jako na poslední instanci se musím dnes obrátit na Vás, než budu nucen sáhnout k násilí. Náš společný přítel Fitz nám již delší dobu dluží několik knih, které jsou tu potřebné. Protože na mé upomínky nereaguje, prosím Vás o intervenci.... Při mém přátelství k Fitzovi bych musel o pomoc při navrácení požádat svatou Hermandadu, což by mi nebylo příjemné.

Hrozba inkviziční společnosti proti zlodějům zřejmě zapůsobila, protože o měsíc později píše Fitz Kudlichovi:

Milý kamaráde Kudlichu!

V nejbližší době obdržíte ony svého času vypůjčené, nyní po zapřísahání svaté Hermandady a jejich pochopů upomínané a včera říšskému muzeu odeslané knihy.

21 FITZ, inv. č. 111, karton č. 4.

ZUSAMMENFASSUNG

Persönliche Bestände im Landesarchiv in Opava als die Quellen für die Geschichte des Museumswesens im Freiwaldauer Ländchen

Die persönlichen Bestände stellen eine spezifische Gruppe von archivalischen Quellen dar, deren Nutzung für die Forschung in Abhängigkeit von ihrer Zusammenstellung sehr verschieden ist. Im Landesarchiv in Opava befinden sich neun Bestände von Personen, die mit der Geschichte des Museumswesens im Freiwaldauer Ländchen verbunden sind.

Die Schriftstücke im Bestand von Jägerndorfer Apotheker Johann Spatzier, der als Sammler und Volkskundler bekannt wurde, bilden ausschliesslich nur Quellenabschriften. Edvard Richter aus Hotzenplotz weihte sein Leben der Geschichte der Hotzenplotzer Enclave ein. In seinem in Handschrift erhaltenen Werk wird ein Teil der Volkskunde gewidmet, wo Richters jahrelange musealische Tätigkeit zusammengefasst ist. Die Bestände von anderen Volkskühlern und Regionalhistorikern – Hermann Mildner aus Hotzenplotz, Josef von Häussler von Maidelberg und Max Müller aus Weidenau – wurden erst nachträglich zusammengestellt, und so ist ihr Aussagewert nur begrenzt.

Im Bestand von Rudolf Fitz, der sich Verdienste um die Grundlagen des modernen Archiv- und Museumswesens in dieser Region erwarb, sind dagegen viele Schriftstücke zum Thema zu finden. Aus diesem Grund sollte er bei der Forschung nicht beiseite gestellt werden, für die Ineteresentanten bieten hier hinterlegte Materialien vielseitige Möglichkeiten der Nutzung beim Studium von Themen, die mit der Geschichte von ganz tschechisch Schlesien zusammenhängen.

STRESZCZENIE

Osobiste materiały stanowią specjalną grupę źródeł archiwalnych, których wykorzystanie naukowe jest uzależnione od ich zawartości. W Archiwum Ziemi Opawskiej w Opawie znajdują się materiały dziewięciu osób, które są związane z historią muzealnictwa w regionie jesenickim. Dokumenty w zbiorze krnowskiego aptekarza J. Spatziera, znanego kolekcjonera i badacza historii regionu, stanowią wyłącznie opisy źródeł. E. Richter z Osobláhy (Osobłogi) poświęcił swoje życie historii tejże enklawy. W jego zbiorze składającym się wyłącznie z rękopisów znaczna część materiałów poświęcona jest zagadnieniom etnograficznym, gdzie Richter wykorzystał swoją działalność muzealną. Zbiory osobiste innych badaczy regionalnych i historyków – H. Mildnera z Osoblágy, J. von Häusslera z Dívčího Hradu i Maxa Müllera z Vidnavy – zostały zestawione później i dlatego wartość ich przekazu jest mniejsza.

W zbiorze R. Fitze, który przyczynił się do budowy podwalin nowoczesnego muzealnictwa i archiwistyki w tym regionie, znajduje się wiele dokumentów poświęconych tej tematyce. Z tego powodu, prowadząc badania, nie należy o nich zapominać, ponieważ można tu znaleźć dużo interesujących materiałów dotyczących historii całego Śląska.

MUZEUM W NYSIE OD KOŃCA XIX WIEKU DO 1939 ROKU

Krzysztof Pawlik

Muzeum w Nysie

Nysa była do II wojny światowej największym ośrodkiem muzealnictwa na Śląsku Opolskim (w granicach rejencji opolskiej). W omawianym okresie powstały w Nysie następujące instytucje muzealne: Muzeum Sztuki i Starożytności, Muzeum Etnologiczne księży werbistów, Muzeum Misyjne w klasztorze franciszkanów, Muzeum Pieniądza Zastępczego, Muzeum Niemieckie im. Josepha von Eichendorffa i Muzeum Garnizonowe.

Najstarsze z nich to Muzeum Sztuki i Starożytności. Zostało założone jako pierwsze w całej rejencji opolskiej w 1897 r. przez powstałe w tym samym 1897 r. Nyskie Towarzystwo Sztuki i Starożytności (Neisser Kunst- und Altertumsverein). Członkowie towarzystwa reprezentowali niemal wszystkie zawody i grupy społeczne spośród ludności Nysy i okolic. Byli to rzemieślnicy, kupcy, właściciele ziemscy, urzędnicy, nauczyciele, duchowni. Liczba ich doszła do maksimum 450. Podstawę materialną stanowiły składki członkowskie oraz dotacje magistratu nyskiego i organów władzy państwowej (Ministerstwo Wyznań i Oświaty) i lokalnej (prowincja śląska, prowincja górnośląska). Działalności towarzystwa i muzeum patronowali biskupi wrocławscy, najpierw kardynał Georg Kopp, a po jego śmierci w 1914 r. kard. Adolf Bertram.

Pieczę nad muzeum powierzył zarząd towarzystwa jego sekretarzowi (od 1922 r. prezesowi), sędziemu ziemskiemu drowi Hermannowi Dittrichowi. On też był nieetatowym kierownikiem oraz redaktorem rocznika muzealnego „Jahresbericht des Neisser Kunst- und Altertumsvereins”. Po śmierci Dittricha w 1930 r. kierownikiem muzeum (od 1932 r. etatowym) został Franz Bomba – nauczyciel rysunków w Państwowym Gimnazjum Katolickim „Carolinum”. Dział archeologii oraz redakcję rocznika muzealnego objął inż. Georg Weißer. Siedzibą muzeum stał się pałacyk barokowy – Dom Komendanta (Alte Kommandantur). W nim towarzystwo otrzymało w 1897 r. do swojej dyspozycji cztery pomieszczenia na parterze. Tam też została urządzona ekspozycja. W 1916 r. magistrat nyski przekazał nieodpłatnie w użytkowanie cały Dom Komendanta. Od tego czasu muzeum dysponowało 18 pomieszczeniami wystawienniczymi i biurowymi oraz korytarzem, sienią i klatką schodową, które także służyły celom ekspozycyjnym.

Zasoby muzeum cechowała wielka różnorodność. Były to zabytki archeologiczne, numizmatyczne, sfragistyczne, wyroby kowalstwa artystycznego, militaria, paramenty kościelne, naczynia czechowe z cyny, miedzi i srebra, wyroby jubilerskie, szkło i ceramika śląska, wyposażenie domów mieszczańskich i wiejskich, tekstylia, dokumenty i książki, fotografie, a także grafika, malarstwo i rzeźba. Muzeum miało zatem charakter typowo regionalny. Spośród innych tego rodzaju instytucji na Śląsku Górnym i Dolnym wyróżniało się jednak pod względem liczby i rangi zbiorów. Również siedziba prezentowała się okazale i należała do najwspanialszych na tym terenie. Liczba zabytków w muzeum nyskim wynosiła ponad 33000. Stały się one przedmiotem wielu publikacji prasowych i naukowych, drukowanych w periodykach nyskich, opolskich i wrocławskich. Najwięcej prac naukowych ogłosili członkowie towarzystwa związani bezpośrednio z działalnością muzeum, a gros ich zamieszczono we wspomnianym organie własnym Towarzystwa. Komplet owego rocznika liczy 41 zeszytów obejmujących ogółem 226 artykułów na temat zbiorów muzealnych oraz historii, archeologii i sztuki regionu nyskiego.

W hufdunku muzeum od 1932 do 1945 r. czynny był pierwszy na Górnym Śląsku warsztat konserwacji zabytków, utrzymywany przez władze prowincji górnośląskiej, a kierowany przez jedynego na terenie prowincji konserwatora, Łukasza Mrzygloda. Warsztat ów zajmował trzy pomieszczenia, przez co uszczupleniu uległa powierzchnia ekspozycyjna muzeum.

Choć frekwencja do 1939 r. nie była imponująca, Muzeum Sztuki i Starożytności dobrze spełniło swoje zadania w zakresie gromadzenia, ochrony i konserwacji zbiorów oraz ich upowszechniania w formie publikacji i wykładów, a także udostępniania na wystawach stałych i czasowych oraz poza własną siedzibą.

Poważną przeszkodą w działalności muzeum stała się katastrofa powodzi, która nawiedziła miasto we wrześniu 1938 r. Fakt ten, jak również inne trudności, zwłaszcza finansowe i lokalowe, a także topniejące szeregi członków towarzystwa – przyczyniły się do jego rozwiązania w 1941 r. Muzeum zostało przekazane miastu.

Inny status miało drugie w kolejności chronologicznej Muzeum Etnologiczne Domu Misyjnego

św. Krzyża w Nysie-Górnej Wsi (Ethnologisches Museum des Missionshauses Heiligkreuz bei Neisse). Co prawda utrzymuje się, że powstało z chwilą założenia w 1892 r. klasztoru św. Krzyża księży werbistów, ale wobec realiów tamtego czasu wydaje się to mało prawdopodobne. Budynek, czyli skrzydło muzealne w kompleksie klasztornym zbudowano w 1900 r. Zapewne w tym też czasie ta agenda zgromadzenia misyjnego księży werbistów rozpoczęła działalność w oparciu o gromadzone być może od 1892 r. eksponaty.

Wystawy obejmowały kilka działów. W dziale etnologicznym znajdowały się muzealia pochodzące z krajów, w których werbiści prowadzili działalność misyjną, tj. z Japonii, Chin, Nowej Gwineji, Togo i Mozambiku. Były to ubiory, przedmioty codziennego użytku, uzbrojenie, przedmioty kultu ... Inne działy to przyrodniczy, a w nim eksponaty z zakresu zoologii z bogatymi kolekcjami owadów - głównie motyli, następnie ptaków egzotycznych i ssaków. Prócz tego wystawione były minerały. W celu uprzyętnienia eksponatów widzom muzealnym oraz poszerzenia ich wiedzy o działalności misyjnej werbistów zaopatrzone wystawę w mapy i wykresy ilustrujące rozwój tej formy aktywności zgromadzenia.

Do tworzenia zasobów muzealnych przyczynili się będący na misjach ojcowie zgromadzenia Franciszek Kirschbaum oraz Józef i Paweł Szebestowie. Część zbiorów otrzymało muzeum z innych klasztorów werbistów. Funkcję kustosa pełnił przed II wojną światową o. Erwin Thiel. W 1941 r. władze hitlerowskie skonfiskowały niemal w całości zabudowania klasztorne, co położyło kres działalności muzealnej i spowodowało rozproszenie zbiorów.

Drugie muzeum misyjne powstało w Juwenacie Franciszkanów (Collegium Seraphicum), to jest zakonnym gimnazjum prywatnym, założonym w Nysie w 1899 r. Małe - jak je nazwano - muzeum misyjne powstało przed 1924 r. Ulokowano je w pomieszczeniu biblioteki nauczycielskiej Juwenatu. Eksponaty obejmowały narzędzia i przedmioty codziennego użytku z Chin, Japonii i Afryki, kolekcję monet, a w niej zwłaszcza egzemplarze z czasów starobizantyjskich, ponadto kolekcję przedmiotów pochodzących z Ziemi Świętej. Był to najwspanialszy na Śląsku zbiór muzealiów z Palestyny. Eksponaty gromadził wiele lat o. Ladislaus Schneider, działający jako misjonarz na wymienionych terytoriach. Nic więcej nie wiadomo o tym muzeum. Na podstawie karty pocztowej wydanej przez franciszkanów z widokiem muzeum w Juwenacie można wnosić, że w klasztorze nyskim zgromadzenia funkcjonowało drugie muzeum z ekspozycją sztuki sakralnej Śląska.

Kolejne muzeum powstało na początku lat 30. koło Nysy w przysiółku Górka (Kapellenberg) należącym do Hanuszowa. Było to jedyne na świecie Muzeum Pieniądza Zastępczego (Notgeldmuseum), założone przez inwalidę wojennego Maxa Burdiga, który rozpoczął gromadzenie kolekcji od 1918 r. Mieściło się w małym budynku obok domu mieszkalnego. Na tym pierwszym widniał napis „Museum”. Banknoty i monety wytworzone w okresach wojen i inflacji pochodziły ze wszystkich miast i prowincji Niemiec, a zza granicy z Anglii, Francji, Włoch, Hiszpanii, Austro-Węgier, Rumunii, Rosji, Litwy, Finlandii, Chin i Argentyny. Najstarszy banknot z tego zbioru został wydrukowany pod koniec XVIII w. we Francji. Występowały ponadto banknoty z kolonii angielskich i francuskich oraz pieniądze zastępcze kursujące a poszczególnych obozach jeńческих. Jako materiałami do ich wytwarzania posłużono się nie tylko papierem i aluminium, lecz również skórą, drewnem, kartonem i in.

Właściciel powiększał zbiory systematycznie. Pozostawał w kontaktach z osobami trudniącymi się handlem banknotami i monetami, aby zgromadzić materiał możliwie wszechstronny. Kolekcja licząca w 1935 r. 20500 jednostek muzealnych miała układ według krajów i prowincji. Eksponaty zostały umieszczone na dużych planszach wyłożonych kartonami.

W 1935 r. powstało Muzeum Niemieckie im Eichendorffa (Deutsches Eichendorff-Museum), założone przez istniejącą od 1931 r. w Opolu i przeniesioną w 1936 r. do Nysy Fundację Niemiecką im. Eichendorffa (Deutsche Eichendorff-Stiftung). Było to muzeum biograficzne poświęcone jednemu z najwybitniejszych wieszczów doby romantyzmu niemieckiego, któremu nadano przydomek „piewcy lasu”. Muzeum otwarto w Nysie z uwagi na związki poety z miastem, znanym mu z licznych krótszych i dłuższych pobyków od dzieciństwa do śmierci. Po raz ostatni przybył w 1855 r. z żoną Luizą, by osiedlić się na stałe w celu ratowania zdrowia żony. Po jej śmierci w tym samym roku mieszkał nadal (z przerwami na wyjazdy do swoich posiadłości w Sedlnicach na Morawach i do Jawornika na zamek na Janowej Górze na zaproszenie biskupa wrocławskiego Heinricha Förstera) w Nysie aż do śmierci. Tu ukończył pisanie historii poezji niemieckiej i poematu „Lucius” oraz pracował nad innymi dziełami. Dom, w którym zmarł 26 XI 1857 r., stał się w 1935 r. siedzibą muzeum jego imienia. Instytucja gromadziła także pamiątki po innych literatach nyskich XIX w. Do ich grona należeli Friedrich von Sallet, August Daniel von Binzer, Moritz Graf Strachwitz i Hermann Kunibert Neumann.

We wnętrzu na parterze pomieszczenie pierwsze było poświęcone pamięci wnuka poety Karla von Eichendorffa, który w 1934 r. zmarł także w tym domu, i z którego spuścizny pochodziła większość zbiorów muzeum. Kolejny pokój, urządzone w stylu empire, także darował testamentalnie

muzeum wnuk poety. W obydwu tych pomieszczeniach znajdowały się liczne portrety i dokumenty rodowe. Trzeci pokój mieścił galerię portretów przodków rodu oraz nastawę ołtarza z kościoła w Łubowicach, w którym ochrzczony został urodzony w tej samej miejscowości poeta. To pomieszczenie wraz z następnym – miejscem śmierci wieszcza, przekształcono na salę z ekspozycją dokumentów rodowych i popiersiem Eichendorffa. W 1941 r. powierzchnia wystawiennicza uległa powiększeniu o pomieszczenie poddasza zamieszkiwane przez poetę za życia.

Pierwszym kierownikiem instytucji był dziennikarz Bruno Tschierschke. Funkcję tę przejął później profesor gimnazjalny i pisarz Willibald Köhler. Zatrudniono ponadto na stanowisku kustosa Willy'ego Mosera.

Ostatnia z wymienionych na wstępie placówek to Muzeum Garnizonowe (Standortmuseum) ulokowane w jednostce wojskowej saperów (Rote Kaserne). Utworzone zostało w 1935 r., a więc w czasie, w którym odradzał się militarizm niemiecki po ograniczeniach traktatu wersalskiego. Brak niestety informacji źródłowych o jego zbiorach i działalności.

Istnienie tylu muzeów w mieście, które liczyło w 1939 r. 40 000 mieszkańców cywilnych, to fenomen w skali całego Śląska. Co prawda nie wszystkie z nich zasługiwały w pełni na miano muzeum w dzisiejszym znaczeniu, ale ich liczba i różnorodność pod względem profilów zbiorów oraz zakres oddziaływania na społeczeństwo muszą budzić u nas potomnych wysokie uznanie.

LITERATURA

Glatzel, August: Die Juvenatsbücherei. „Seraphische Werte. Geist und Leben in der schlesischen Ordensprovinz der Franziskaner“ Jg. 3, 1924, nr 4, s. 124-149.

Heiduk, Franz: Das Eichendorff-Museum in Neisse. W: Neisse. Das Schlesische Rom im Wandel der Jahrhunderte. Bearb. von Werner Bein, Vera und Ulrich Schmilewski. Würzburg 1988, s. 175-179. Toż „Joseph von Eichendorff Konversatorium“ 2004, nr 42, s. 105-121 (tekst równol. w jęz. niem. i pol.; tyt. pol.: Muzeum Eichendorffa w Nysie [1933-145]).

Jarczyk, Franz-Christian: Der Neisser Kunst- und Altertumsverein und sein Museum. W: Beiträge zur Geschichte Schlesiens im 19. und 20. Jahrhundert. Hans-Ludwig Abmeier zum 60. Geburtstag. Hg. von Peter Chmiel, Helmut Neubach und Nikolaus Gussone. Dülmen 1987, s. 44-69.

Pawlik, Krzysztof: Muzea na Śląsku Opolskim. „Zdarzenia Muzealne“ 2001, nr 24, s. 18-21. Toż „Severní Morava“ 2001, sv. 82, s. 15-22 (tyt. czes.: Muzea v Opolském Slezsku v letech 1897-1945).

Pawlik, Krzysztof: Muzeum Sztuki i Starożytności w Nysie w latach 1897-1945. „Muzealnictwo“ R. 40, 1988, s. 66-71. Toż „Joseph von Eichendorff Konversatorium“ 1988, nr 21, s. 32-53 (tekst równol. w jęz. niem. i pol.; tyt. niem.: Kunst- und Altertumsmuseum in Neisse 1897-1945).

Śliwka, Eugeniusz: Zbiory misyjno-etnograficzne Polskiej Prowincji Zgromadzenia Słowa Bożego. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne“ T. 34, 1977, s. 181-190.

RESUMÉ

Nisa była do 2. světové války muzejním centrem Opolského Slezska. Ze 6 muzejních institucí bylo nejstarším Muzeum umění a starožitností, založené r. 1897 Niským spolkem umění a starožitností (*Neisser Kunst- u. Altertumsverein*). Regionálně zaměřené muzeum umístěné v barokním paláci (*Alte Kommandatur*) opatrovalo ve svých sbírkách okolo 33 000 předmětů. Spolek též vydal 41 sešitů ročenky (*Jahresbericht ...*), v nichž najdeme 226 článků na téma muzejní sbírky, historie, archeologie a umění Niska.

Jiný status měla muzea církevních řádů, která shromažďovala předměty z misijního působení svých členů po celém světě. Patřilo k nim Muzeum etnologie Misijního domu sv. Kříže (*Ethnologisches Museum des Missionshauses Heiligkreuz bei Neisse*) a malé muzeum františkánů v jeho církevním gymnáziu (*Collegium Seraphinum*).

Unikátní muzeum vzniklo počátkem 30. let 20. století v osadě Kapellenberg – vojenský invalida M. Burdig zde vybudoval expozici 20 500 nouzových platidel z celého světa (*Notgeldmuseum*).

V r. 1935 vzniklo v domě, kde zemřel básník Josef von Eichendorff, jeho muzeum (*Deutsches*

Eichendorff-Museum) přenesené sem stejnojmennou nadací z Opole. Expozici tvořily zejména rodové památky, které sesbíral básníkův vnuk Karel.

V témže roce vzniklo Posádkové muzeum (*Standortmuseum*) ženijního vojska, dislokováného v Nise, o němž však nemáme bližších zpráv.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Museen in Neisse (Nysa) vom Ende des 19. Jahrhunderts bis 1939

Neisse (Nysa) war bis zum zweiten Weltkrieg das Museumszentrum des Oppelner Schlesiens. Von sechs Museumsinstitutionen war das Museum für Kunst und Altertümer, das im Jahre 1897 vom Neisser Kunst- und Altertumsverein gegründet wurde, das älteste. Das regional ausgerichtete Museum, das im barocken Palast untergebracht war (Alte Kommendantur), besaß in seinen Sammlungen an die 33 000 Gegenstände. Der Verein gab 41 Jahresberichtshefte (Jahresbericht...) heraus, in denen wir 226 Artikel zu den Themen der Museumssammlungen, der Geschichte, der Archäologie und der Kunst in Neisse finden.

Einen anderen Status hatte das Museum des Kirchenordens, das Gegenstände aus dem missionarischen Wirken seiner Mitglieder in der ganzen Welt zusammentrug. Dazu gehörte auch das ethnologische Museum des Missionshauses Heiligkreuz bei Neisse und das kleine Museum der Franziskaner in ihrem Kirchengymnasium (Collegium Seraphinum).

Ein unikales Museum entstand Anfang der dreißiger Jahre des 20. Jahrhunderts in der Siedlung Kapellenberg. Der Kriegsinvalid M. Burdig baute hier eine Exposition von 20 500 Notgeldscheinen aus der ganzen Welt auf (Notgeldmuseum).

Im Jahre 1935 entstand in dem Haus, in dem der Dichter Josef von Eichendorff starb, sein Museum (Deutsches Eichendorff-Museum), das von der gleichnamigen Stiftung aus Oppeln hierher überführt wurde. Die Exposition bildeten offensichtlich Familienerinnerungsstücke, die der Enkel des Dichters sammelte.

Im gleichen Jahr entstand auch ein Standortmuseum der Pioniertruppen, die in Neisse stationiert waren, von dem wir jedoch keine näheren Angaben haben.

MĚSTSKÉ MUZEUM V JAVORNÍKU A JEHO VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI

Lenka Králová

Městečko Javorník žilo na přelomu 19. a 20. století bohatým kulturním životem. Existovalo zde několik občanských spolků, které se aktivně účastnily veřejného života. Jedním z nich byla i zdejší pobočka Moravsko-slezského sudetského horského spolku (Mährisch-schlesischer Sudetengebirgsverein). A ta si vytyčila jako jeden z úkolů prozkoumat ruiny nedalekého hradu Rychleby v Račím údolí. Podnik se uskutečnil i díky finanční podpoře vratislavského biskupa Jiřího Koppa.

Výzkumy a výkopy zde vedl javornický rodák a úředník komorního ředitelství vratislavského biskupství Bruno König (1865-1945). Výzkumné práce započaly kolem roku 1900 a již o dva roky později se mohly archeologické nálezy získané při výzkumu, které obsahovaly početnou kolekci keramiky a železných předmětů, stát základem muzejních sbírek.

Stalo se tak dne 10. září 1902, kdy byly zpřístupněny veřejnosti v několika skleněných vitrinách v zasedací místnosti radnice¹. Obec převzala záštitu nad vystavovanými předměty, i když ty byly nadále ve vlastnictví a péči pobočky Moravsko-slezského sudetského horského spolku. Seznam nálezů byl mimochodem také prvním soupisem muzejních sbírek.

Později, když byla městská spořitelna přemístěna z radnice do vlastní budovy, přidělila obec muzeu její místnosti a tím i příležitost se dále systematicky rozvíjet. K tomu přispívala městská rada také finančními příspěvky určenými ke štítkování a katalogizaci.

Na počátku 20. let se pobočka MSSGV rozhodla sbírky rozšířit a nově uspořádat, obohaceny měly být o přírodovědný oddíl. K tomuto rozhodnutí se váže také návrh založit vlastní muzejní výbor, který byl zvolen v březnu 1923 na jedné ze schůzí pobočky MSSGV a jeho prvními členy byli: samozřejmě již zmiňovaný Bruno König, který se o sbírky doposud staral a teď zastával funkci vedoucího muzea, dále městský sekretář Adolf Altmann, úředník spořitelny Walter Böse jako jednatel a praktický lékař Adolf Paupie, kterého ostatní zvolili také předsedou muzejního výboru.

Na své první schůzi 27. května 1923 se výbor konstituoval a začal řešit zaopatření sbírek a také rozšiřování muzejního výboru. Jeho členy se měli stát lidé veřejně činní a obci prospěšní. Jedněmi z prvních členů se stali školní rada Josef Mittmann, odborný učitel Stefan Gruda či vrchní komisař Neumann. V tomto roce začala obec muzeum pravidelně finančně podporovat částkou 2 000 Kč, která byla vyplácena jednou ročně.²

Fond byl rozšiřován vlastním sběrem, terénními výzkumy a dary soukromých osob. Kromě archeologického materiálu z Rychleb, zámku a dalšího okolí města Javorníku se v muzejních sbírkách nacházel i soubor portrétů významných javornických osobností, litografie, dále předměty regionálního národopisu, řemeslné výroby, doklady o češích, milítaria a lovecké zbraně. Obsáhlý byl fond nábytku, zemědělského nářadí, předmětů denní potřeby a v neposlední řadě sbírka archiválií, knih a fotografií. Tohoto stavu muzejních sbírkových fondů se podařilo dosáhnout v průběhu třicátých let.

Činnost muzea byla nadále, jako při jeho vzniku, zaměřena na terénní práce při záchraně kulturních památek a obohacování muzejních fondů. Tak například v roce 1934 podnikl Adolf Paupie, tehdejší správce muzea, se svým spolupracovníkem Rudolfem Kollibabem záchranný archeologický výzkum v místech bývalého středověkého tvrziště v Javorníku-Vsi. Později provedli i sondy v areálu javornického hřiště, kde našli řadu středověkých a kostěných předmětů.

Sbírky byly tedy nadále rozšiřovány, ale už se pomalu přestávalo dostávat místa v určených prostorách a navíc zde byly nevyhovující podmínky. A proto v září 1935 požádal výbor městskou radu o přidělení 1. patra v měšťanské budově č. 176 v Javorníku, který sloužil jako útulek pro přestárlé. Žádosti ale nebylo vyhověno³. Nové prostory byly nalezeny v budově č. 170, kde došlo

1 Státní okresní archiv Jeseník, fond Městské muzeum Javorník, Korespondence 1923-1943, 7. Juni 1923.

2 Státní okresní archiv Jeseník, fond Městské muzeum Javorník, Zápisy o činnosti muzea, zápis ze dne 27. května 1923.

3 Státní okresní archiv Jeseník, fond Městské muzeum Javorník, Korespondence 1923-1943, dopis ze 4. 9. 1935.

24. listopadu 1935 k zpřístupnění nových expozic.

Důležitým mezníkem v historii muzea se stal rok 1936, kdy se spolek MSSGV rozhodl věnovat veškeré muzejní sbírky obci Javorník. Rozhodnutí padlo 28. dubna 1936 a obec se musela zavázat, že o muzeum bude nadále pečovat, bude ho podporovat a financovat. Změny nastaly pouze ve vedení muzea, které mělo mít od teď pouze 7 členů a z toho budou čtyři osoby jmenovány městskou radou. Výbor měl volit ze svého středu předsedu, tím zůstal Adolf Paupie, jeho zástupce, Rudolf Kolibabe a další funkcionáře dle potřeby. Ve všech případech se jednalo o čestné funkce.⁴

Když dosavadní vedoucí muzea Adolf Paupie v roce 1942 zemřel, nastoupil na jeho místo jeho dlouholetý spolupracovník a zástupce Rudolf Kolibabe. Prostory muzea se již v této době stávaly pomalu nevyhovujícími a výbor se snažil najít pro muzeum nové prostory, které by byly dostatečně reprezentativní. Už během roku 1943 se objevily spekulace, že by muzeum mělo být přemístěno do Dittersdorfova domu. Ale zůstalo pouze u spekulací.⁵

Někdy během let 1942 a 1943 byly cenné kusy muzeálií přemístěny do více proti ohni zabezpečeného městského archivu. Několik méně důležitých spisů padlo na podzim 1944 v nepřítomnosti Kolibabeho za obět sběru starého papíru. Poslední zprávy o činnosti muzea máme tedy z tohoto roku a předpokládáme, že v této době bylo muzeum vzhledem k válečné situaci uzavřeno. Úplně poslední zpráva pochází ještě z 20. června 1945, kdy český komisař odebral správci klíče od muzejních prostor.

Muzeum bylo opět otevřeno až 1. prosince 1951.⁶ Jako dobrovolná správkyňe muzea byla ustanovena Vlasta Smolková-Kamencová, která již od roku 1948 připravovala zpřístupnění sbírek veřejnosti. Muzeum se v době svého obnovení nacházelo opět v prvním poschodí domu č. 170 ve čtyřech místnostech a přilehlé chodbě.

Aby byly do budoucna řádně zajištěny úkoly muzejní práce, byl v dubnu 1952 vytvořen muzejní poradní sbor dobrovolných pracovníků, který se měl na práci muzea podílet. Bohužel vše to byli nadšení amatéři, takže byla omezena možnost odborného vedení, vzhledem k odlehlosti Javornicka. Jedinou odbornou pomoc při třídění, určování a instalaci archeologického muzejního materiálu poskytoval přednosta prehistorického oddělení Slezského muzea v Opavě a muzejní pracovníci z Olomouce.

V ten samý rok, kdy došlo k znovuotevření muzea, zahájilo městské zastupitelstvo jednání s apoštolskou administrativou v Českém Těšíně o dislokaci sbírek na zámek Jánský vrch. Jednání byla úspěšně završena o rok později a začalo přemísťování muzejních fondů z nevyhovujících prostor do několika místností na zámku. Muzejní sbor v čele s kustodkou sbírek, kromě toho že spravoval staré fondy, se zaměřil i na nový sběr muzejních předmětů a také propagaci regionální vlastivědy.

V roce 1960 bylo městské muzeum v rámci správní centralizace zrušeno. Sbírkový fond se stal nejdříve majetkem Krajského vlastivědného muzea v Olomouci a od poloviny 60. let jej spravoval tehdejší Vlastivědný ústav Šumperk.⁷ Většina sbírek byla již umístěna na zámku Jánský vrch, s jehož zámeckým muzeem byly také sbírky v 70. letech spojeny.

Po mnohaleté pauze bylo muzeum opět slavnostně obnoveno 24. září 1994.⁸ Obnovené muzeum je umístěno v přízemí zrekonstruované historické budovy, patřící dříve významnému hudebnímu skladateli Karlu Dittersi z Dittersdorfu.

Této významné osobnosti se také dostalo té cti, že ji je dodnes věnována celá jedna místnost v první části expozice. Hned ve vedlejších prostorách nalezneme výstavku vykopávek z 90. let z Javorníku-Vsi, Jánského vrchu a měšťanských domů, obvodově zdí je využito k prezentaci ostatních významných osobností Javornicka. V druhé části expozice nás přivítají muzejní sbírky týkající se historického vývoje Javornicka od pravěku až do současnosti a úplně poslední část se týká národopisu, který je zastoupen lidovými obrázky na skle, součástmi dobového měšťanského oděvu a vybavení domácnosti.

A aby byl můj příspěvek k historii javornického muzea úplný, nesmím se zapomenout zmínit

4 „Výše jmenovaná pobočka se usnesla na své schůzi 28. dubna 1936 věnovat své sbírky městské obci Javorník k založení vlasteneckého muzea...“ Státní okresní archiv Jeseník, fond Městské muzeum Javorník, Návrh smlouvy mezi pobočkou MSSGV v Javorníku a městským představenstvem Javorníku, s. d.; Ovšem Brachtl, Z.: Z dějin muzejní práce na Jesenícku. Severní Morava 68/1994, s. 31-45. a i jinde uvádí jako rok převodu muzejních sbírek rok 1935.

5 Státní okresní archiv Jeseník, fond Městské muzeum Javorník, Korespondence 1923-1943, dopis z 28. 4. 1943.

6 ale: Městské a zámecké muzeum v Javorníku. Časopis slezského muzea, řada B, vědy historické 1/1951, s. 60-1.

7 Pišer, Zdeněk: Městské muzeum v Javorníku ve Slezsku. Vlastivědný věstník moravský 48/1996, č. 1, s. 60-62.

8 Brachtl, Z.: Wiederöffnung des Stadtmuseums in Jauernig. Altwater 114/1995, s. 71-2; Brachtlová, M.: Muzejní expozice z historie města Javorníku a okolí. Severní Morava 71/1996, s. 72-74.

o důležitých lidech, kteří se podíleli na jeho vzniku a chodu. A jimž také dnes za tento kulturní stánek vděčíme.

V první řadě je nutno zmínit Bruno Königa (* 28. 10. 1865 Javorník – † 6. 10. 1945 Chemnitz). Po gymnaziálních studiích, která musel z finančních důvodů předčasně ukončit, následovala úspěšná úřednická kariéra. Tu završil v r. 1912 titulem vrchní účetní rada a o 11 let později byl na vlastní žádost penzionován. Bruno König byl členem mnoha spolků, aktivně se podílel na obecní samosprávě a samozřejmě stál u zrodu městského muzea Javorník v jehož čele stál několik desetiletí. Aktivně se zabýval nejen archeologií, fortifikací, dějinami dolování, ale napsal také o dějinách Javornicka mnoho článků.

Jeho dlouholetým spolupracovníkem a pokračovatelem se stal MUDr. Adolf Paupie (* 23. 2. 1867 Javorník – † 7. 5. 1942 Javorník). Tento syn javornického notáře vystudoval gymnázium ve Vidnavě, medicínu ve Vídni a poté působil jako lékař na mnoha místech – Javorník, Opava, Světlá u Bruntálu, Svitavy, za 1. světové války sloužil dokonce v Haliči. Na penzi se vrátil po roce 1922 do Javorníku, kde se hned zapojil do veřejného dění. Byl členem a předsedou muzejního výboru a podílel se na rozvoji muzejních sbírek. Je také autorem několika článků k dějinám Javornicka.

Po jeho smrti v roce 1942 se jeho pokračovatelem stal Rudolf Kolibabe (* 11. 6. 1886 Uhelné – † 17. 11. 1964 Vaihingen a. d. Enz). Syn školního rady studoval gymnázium ve Vidnavě, elektrotechniku ve Vídni a do roku 1933 pracoval na několika postech v hutnictví, jako vedoucí provozu v Hönigsberg-Mürzzuschlag ve Štýrsku a od r. 1923 přesídlil do Ostravy do Vítkovic jako hutní inspektor. Předčasně penzionovaný přesídlil do svého rodiště Javorníku, kde převzal mnoho čestných úřadů ve spolcích a spolupracoval na budování javornického městského muzea. Byl jeho posledním německým správcem.

Poslední osobností javornického muzea byla žena. Vlasta Smolková-Kamencová (* 29. 4. 1923 Javorník – † 19. 5. 1986 Javorník) byla jeho dobrovolnou správkyní v 50. letech a znovu zpřístupnila expozice veřejnosti. Narodila se v Javorníku v národnostně smíšené rodině a vzhledem k politickým poměrům rodina z pohraničí brzy odešla. Do svého rodného města se ale vrátila těsně před osvobozením v dubnu 1945. Pracovala jako administrativní pracovnice a o muzeum se starala ve svém volném čase. Jejím koníčkem byly nejstarší dějiny javornické oblasti a národopis. Věnovala se přednáškové činnosti i drobné publikační činnosti.

PRAMENY

Státní okresní archiv Jeseník, fond „Městské muzeum Javorník“, kniha 1-2, karton 1.

LITERATURA

ak: Městské a zámecké muzeum v Javorníku. Časopis slezského muzea, řada B, vědy historické 1, 1951, s. 60-1.

Brachtl, Zdeněk: Wiederöffnung des Stadtmuseums in Jauernig. *Altwater* 114/1995, s. 71-2.

Brachtl, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Javornicku. In: Regionální muzea – historie a perspektivy, Šumperk 1996, s. 55-59.

Brachtl, Zdeněk: Z dějin muzejní práce na Jesenicku. *Severní Morava* 68/1994, s. 31-45.

Brachtlová, Michaela: Muzejní expozice z historie města Javorníku a okolí. *Severní Morava* 71/1996, s. 72-74.

Das Stadtmuseum in Jauernig. *Der Altwaterbote* 3/1950, Nr. 2., s. 11-12.

Fišer, Zdeněk: Městské muzeum v Javorníku ve Slezsku. *Vlastivědný věstník moravský* 48/1996, č. 1, s. 60-62.

Myška, Milan (red.): Biografický slovník Slezska a severní Moravy. Nová řada 5, Ostrava 2004, s. 86-7, 111-112.

Pachl, Hans: Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Regensburg 1983, s. 236, 291.

zb: Zemřela muzejní a vlastivědná pracovnice Vlasta Smolková-Kamencová z Javorníku. *Severní Morava* 52/1986, s. 76-77.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Stadtmuseum in Javorník und seine bedeutenden Besonderheiten

Die Ausgrabungen und die Erforschung der Burg Rychleby, die an der Schwelle des 19. zum 20. Jahrhunderts der Landsmann aus Jauernig (Javorník) und Beamte der Kammerdirektion des Breslauer Bistums Bruno König durchführte wurden zur Grundlage der örtlichen Sammlungen des Stadtmuseums. Diese Sammlungen wurden Schritt für Schritt erweitert und das nicht nur auf dem Gebiete der Archäologie, sondern auch zum Beispiel der Botanik und Zoologie. Der Fonds wurde durch eigene Sammlungen, Forschungen auf dem Terrain und auch durch Schenkungen von Bürgern des Ortes ausgeweitet. Es entstand sogar eine Kollektion von Porträts von Bürgern aus Javorník, eine Kollektion von Gegenständen der Handwerkerproduktion, Militaria und nicht zuletzt auch eine Sammlung von Archivalien, Büchern und Fotografien. Ein wichtiges Jahr wurde 1936, als der MSSGV (Mährisch-Schlesische Sudetengebirgsverein) sich entschloss, alle Museumssammlungen der Stadt Javorník zu vermachen. Zum Unterschied von Vidnava lebte dieses Museum auch in der Periode des zweiten Weltkrieges, wenn auch selbstverständlich in eingeschränkter Form. Nach dem Kriege wurde das Museum im Jahre 1951 eröffnet und begann kurz danach mit dem Umzug der Sammlungen aus ungeeigneten Räumen in einige Räume des Schlosses Jánský vrch (Johannesberg). Im Jahre 1960 wurde das Stadtmuseum im Rahmen einer Verwaltungszentralisierung aufgelöst, konnte aber wiederhergestellt und im Jahre 1994 feierlich wiedereröffnet werden. So erhielt das Museum ein neues Leben. Wir dürfen jene nicht vergessen, die mithalfen, dieses Museum zu gründen, seine Vielfalt und seinen Reichtum zu entwickeln und die seine Handschrift prägten. Zu nennen sind die Namen von Bruno König, Adolf Paupie, Rudolf Kolibabe und Vlasta Smolková-Kamencová, die sich um die Wiedereröffnung des Museums in den fünfziger Jahren des 20. Jahrhunderts verdient gemacht hat.

STRESZCZENIE

Wykopaliska i badania dotyczące zamku Rychleby, które na przełomie XIX i XX w. prowadził mieszkaniec Jawornika i urzędnik w majątku wrocławskiego biskupstwa Bruno König, stały się podstawą miejscowych zbiorów muzealnych. Zbiory te były stopniowo poszerzane i to nie tylko o znaleziska archeologiczne, ale również okazy botaniczne i zoologiczne. Zbiory rozrastały się zarówno w wyniku badań terenowych, jak i dzięki darom mieszkańców. W ten sposób powstał zbiór portretów jawornickich osobistości, wyrobów rzemieślniczych, militariów oraz zbiory archiwaliów, książek i fotografii. Ważnym rokiem okazał się rok 1936, kiedy MSSGV podjęło decyzję przekazania zgromadzonych zbiorów miastu Javorník. W przeciwieństwie do Vidnavy tutejsze muzeum funkcjonowało w okresie drugiej wojny światowej, choć oczywiście w ograniczonym zakresie. Po wojnie muzeum zostało otwarte dopiero w roku 1951, a zaraz potem rozpoczęto przenoszenie zbiorów z nieodpowiednich do ich przechowywania dotychczasowych pomieszczeń do kilku komnat zamku Jánský vrch. W 1960 r. muzeum miejskie w ramach centralizacji administracji zostało zlikwidowane, by po latach znowu mogło być uroczyście otwarte w 1994 r. W ten sposób muzeum zyskało nowe życie. Nie możemy przy tym zapominać o tych, którzy pomogli założyć to muzeum, rozwijali jego zbiory, odcisnęli na nich swoje piętno. Przy tej okazji należy wymienić Bruno Königa, Adolfa Paupie, Rudolfa Kolibabe i Vlastę Smolkową-Kamencová, która przyczyniła się do ponownego otwarcia muzeum latami 50-tych XX w.

MĚSTSKÉ MUZEUM A MUZEJNÍ SPOLEK VE VIDNAVĚ

STRUČNÁ HISTORIE MUZEJNÍ ČINNOSTI VE VIDNAVĚ A CHARAKTERISTIKA FONDU ULOŽENÉHO

V SOKA JESENÍK
Bohumila Tinzová

Městečko Vidnava (Weidenau), kdysi významné školské a kulturní centrum celé oblasti rakouského Slezska, dnes sice stále půvabné, nicméně pozapomenuté sídlo našeho okresu, má pro mne nezaměnitelný *genius loci*. Jakýsi duch slavné historie zde pořád je cítit a působí na všechny ty, kteří sem zavítají. Snad je to dochovanou středověkou dispozicí města, snad překrásným náměstím, ale snad také péčí mnoha generací obyvatel města – těch dřívějších i současných, že historie tu na návštěvníka dýchá ze všech uliček a zákoutí.

Ani o doklady v podobě písemných dokumentů nemá nouzi – na rozdíl od dalších našich měst a obcí. Nejstarší listiny uložené v našem archivu pocházejí právě z archivu města a farního úřadu Vidnava. Také soubory cechovních písemností z Vidnavy tvoří ojedinělý ucelený soubor. Totéž platí o dokladech spolkového života městečka. Bohužel však nikoliv právě v případě městského muzea a spolku. Jeho agenda se dochovala pouze torzovitě. I tak ale poslouží případnému badateli k rekonstrukci historie této instituce.

Městské muzeum ve Vidnavě bylo založeno v roce 1896 a na podporu jeho činnosti vznikl v roce 1902 muzejní spolek. Majetek, který spravovalo muzeum, patřil však městu. Výbor tvořili 4 členové, z nichž místní gymnaziální profesor Julius Neugebauer zastával funkci muzejního kustoda. Schůze výboru se do roku 1906 konaly pouze třikrát. Pak činnost muzea i spolku, jak se zdá, ustala zcela. Další schůze výboru se sešla až v roce 1917, kdy ten dosavadní již vymřel a bylo nutno zvolit nový. Ani to však nepozvedlo muzejní činnost, výbor se v následujícím období do r. 1931 sešel jen dvakrát. Navíc muzeum v té době doslova zápasilo s místem k vystavování a k uložení sbírek. Sídlo tehdy v budově hasičské zbrojnice. Správcem muzejních sbírek byl tehdy Karl Artelt.

Teprve roku 1930 se spolková činnost, a tím i práce muzea oživila. Stalo se tak na popud Dr. Rudolfa Fitze, biskupského a později arcibiskupského archiváře v Javorníku, který pocházel z Malé Kraše. Fitz vypracoval pro muzeum nové stanovy, schválené pak městskou radou 24. dubna 1931. Fitz byl zvolen předsedou výboru, jeho zástupcem se stal Ing. Franz Kiegler, zaměstnanec továrny na šamotové výrobky ve Vidnavě. Ten byl ale především zaníceným geologem a archeologem. Trojici zdejších agilních vlastivědců doplňoval major a kronikář města Franz Then. Tito tři nadšenci zahájili systematickou sběratelskou činnost a především soustavný vlastivědný výzkum. Podle stanov bylo hlavním cílem muzea i spolku sbírat předměty, rukopisy a tisky vztahující se k dějinám města Vidnavy.

I v omezených prostorách uspořádal muzejní spolek geologicko-mineralogickou výstavu s názvem „Geologická historie naší vlasti v přírodě slovem a obrazem“, která se setkala s velkým ohlasem, ale prokázala i nutnost vyřešení prostorových těžkostí. Výbor zahájil jednání s vedením města o přestěhování. Tak došlo na počátku 30. let 20. století k přemístění muzea do několika místností v přízemí vidnavského fojtství – tedy na zámku.

Nyní mohli jednotliví odborníci přistoupit ke zpracování stávajících sbírek svých oddělení na odborné úrovni. Jako první se pustil do práce Ing. Kiegler. Během krátké doby vytvořil geologického oddělení a expozici, která brzy zabrala tři místnosti. Ukázky hornin, minerálů a geologických zajímavostí doplnil fotografiemi, skicami a popisy. Expozice mohla vzniknout díky finanční podpoře ředitele vidnavských kaolínových a šamotových závodů Mocha. Odborně na expozici spolupracovali i Dr. Kralík, mjr. Then a Dr. Fitz. V první místnosti byl prezentován geologický „pravěk“ až po prvohory a vznik černého uhlí. Byly sem umístěny velké krápníky a ukázky bohatosti forem slezských mramorů a vápenců. Druhá místnost nabízela další etapu vývoje až po třetihory. Prezentovány zde byly především ukázky žul z vidnavsko-žulovské oblasti, místo zde měla i kaolínová ložiska. Třetí místnost se věnovala v první řadě pro Vidnavsko tak důležité době ledové

a čtvrtohorám vůbec. Návštěvník zde mohl vidět prezentaci severských hornin a bludných kamenů zavlečených sem postupujícím ledovcem. Tato část vlastně pokračovala v prostoru před zámkem a v parcích města, kam Ing. F. Kiegler umístil rozměrnější exponáty, především bludné balvany. Součástí expozice byly také odkazy na řemeslné živnosti a průmysl, na sochařství a ochranu přírody.

Na geologickou část navazovala ve čtvrté místnosti archeologická expozice mj. F. Thena. Nejcenější exponáty tvořily nálezy ze sídliště Vandalů objeveného již v r. 1930 v místě nového kaolínového dolu ve Vidnavě. Byla zde umístěna zcela unikátní keramická zásobnice, nalezená v r. 1942 (dnes ji může návštěvník opět vidět v Městském muzeu ve Vidnavě, kam byla zapůjčena ze Slezského muzea v Opavě). Do páté místnosti umístil Dr. R. Fitz prezentaci cenných historických dokumentů k dějinám města – šlo především o část městského archivu. Dr. Fitz totiž dojednal s městem převzetí celého městského archivu – do muzea byl předán po částech v letech 1934 a 1938. Od roku 1937 byl vedením archivu pověřen městský kronikář Franz Then. Zbývající materiál archivu byl utříděn, popsán (bohužel i orazítkován a ošitkován přímo na originály) a uložen v místnosti šesté.

Brzy byly vyhrazené prostory muzeu opět těsně, takže ostatní sbírky byly uloženy dohromady a co nejúsporněji ve třech zbývajících místnostech. V této době vzniklo i další oddělení, umístěné v původní dřevěné kůlně – oddělení starých vozidel. Z odkazu p. Hellmanna obdrželo muzeum nejstarší automobil v širokém okolí, umístěny zde byly historické motocykly a kola.

K dalšímu prostorovému rozšíření došlo až na konci roku 1938, kdy muzeum dostalo k dispozici místnosti v 1. poschodí, kde do té doby sídlila československá policie. Kromě městské knihovny, jež zde zůstala, se tak muzeum stalo uživatelem celého objektu. Nyní tedy mohlo dojít jednak k rozšíření expozice, jednak k systematickému uložení sbírek podle oddělení. Nová expozice představila ve třech místnostech starobylé zařízení domácností, řemeslných dílen a cechů, dále pak kroje, uniformy a nábytek. V přízemí byla z podnětu p. Hellmanna zřízena expozice biologie s velkou sbírkou motýlů a brouků – to byla 12. výstavní místnost. Zásluhou Dr. Fitze převzalo muzeum i pozoruhodnou sbírku církevního umění, takže vzniklo další oddělení, jehož expozice se mohla pochlubit několika cennými obrazy a dřevěnými plastikami. V podkroví se nacházely ještě dvě místnosti ve věži, v jedné byla instalována někdejší prádelna (13. místnost) a ve druhé sbírka zbraní a upomínek na 1. světovou válku (14. místnost). Poslednímu prostoru expozice dominovala socha císaře Josefa II. v životní velikosti.

Koncem 30. let se dočkala inventarizace mincovní sbírka, jejímž zpracováním byl pověřen vidnavský rodák žijící ve Vídni Franz Zothe.

V té době již byla činnost spolku a muzea velmi čilá. Nespočívala pouze v prezentacích sbírkových předmětů na veřejnosti. Členové často publikovali v tisku i v odborných časopisech, věnovali se záchráně přírodních i historických památek v terénu. Spolek byl také iniciátorem společenských akcí a horlivým propagátorem slavných rodáků. Z jeho popudů došlo například v roce 1935 odhalení pamětní desky MUDr. Adolfovi Lorenzovi, vynikajícímu ortopedovi a profesoru vídeňské univerzity. Lorenz se odhalení desky a s tím spojeného srazu absolventů vidnavského gymnázia osobně zúčastnil.

Po vypuknutí druhé světové války byli dva hlavní činovníci muzea a spolku Dr. Fitz a Ing. Kiegler povoláni k vojsku a muzejní činnost takřka ustala. Správcem muzea a prakticky jediným aktivním pracovníkem byl Franz Then. Jeho smrtí v r. 1944 skončilo pro vidnavské městské muzeum období rozkvětu a slávy.

Po roce 1945 byla sbírka muzea, tedy ta její část, která obsahovala trojrozměrné předměty, předána muzeu v Jeseníku, kdežto písemnosti spolku se sbírkou písemných dokladů byly předány archivu. Registratura muzea a muzejního spolku spolu se sbírkou archiválií se dostaly nejprve do obnoveného Zemského archivu v Opavě (od r. 1954 státní archiv), odtud do Janovic a 17.7.1959 je z Janovic převzal Okresní archiv Jeseník, takže byly převezeny do Javorníka, kde měl archiv sídlo. V roce 1987 došlo k jejich opětovnému přestěhování – tentokrát do novostavby centrály Okresního archivu v Šumperku (od r. 1960, kdy došlo ke sloučení okresu Jeseník s okresem Šumperk, byla v Javorníku pouze pobočka šumperského archivu). Státní okresní archiv Jeseník převzal fond jako inventarizovaný k l.l.1996. Podle delimitačního protokolu čítal fond 7 knih, 10 kartónů a 2 fascikly, celkem 1,02 běžných metrů.

Původně fond uspořádal a inventarizoval v letech 1966-1967 PhDr. Rudolf Zuber. Vyčlenil sice část písemností do fondu Archiv města Vidnavy, ale většinu sbírkových písemností ponechal ve fondu muzea. Vznikl tak nesourodý celek obsahující jak samotnou registraturu spolku a muzea, tak několik set písemností nejrozumnější proveniencí, vztahujících se jak k Vidnavě, tak k mnoha dalším lokalitám ve Slezsku i jinde. Proto bylo v Státním okresním archivu Jeseník v roce 2000 přistoupeno k reinventarizaci stávajícího fondu. Dále bylo provedeno sloučení dvou fondů: Sbírkový Městského muzea Vidnava a Muzejního spolku Vidnava do jednoho celku, protože původní fond Sbírkový Městského muzea Vidnava obsahoval až na několik výjimek pouze sbírkové archiválie.

Dochovaná agenda obou subjektů natolik úzce souvisí a není příliš rozsáhlá, takže po konzultaci se ZA Opava byl vytvořen 1 fond pod názvem Městské muzeum Vidnava. Fond vytřídil a hrubě uspořádal v roce 2000 Jiří Švub. Inventarizaci provedla, inventářem včetně úvodu opatřila v roce 2002 B. Tinzová. Fond obsahuje 13 evidenčních jednotek: 8 úředních knih, 2 kartóny a 3 fotografie, celkem 26 inventárních čísel a 0,21 běžných metrů.

Z fondu byly důsledně vytříděny všechny sbírkové dokumenty netýkající se vlastní činnosti spolku a muzea. Ty byly rozřazeny buď do vlastních fondů SOkA Jeseník, nebo delimitovány do příslušného archivu. Nyní tak tvoří fond pouze agenda muzea a spolku.

Dochovaná dokumentace není příliš rozsáhlá. Nejvýznamnějším materiálem je kniha zápisů ze zasedání výboru muzea z let 1902-1934, která obsahuje nejdůležitější informace o práci muzea. Cenné jsou také tři fotografie činnosti výboru z let 1931-1938. Dále fond obsahuje zajímavé doklady o výstavní a odborné práci členů muzea a spolku a o spolupráci s jinými vlastivědnými pracovníky a institucemi. Součástí je i zlomek korespondence mezi Dr. R. Fitzem a Ing. F. Kieglerem týkající se práce muzea.

Ukazuje se, že městská muzea mají své opodstatnění i dnes, tím více v našem odsunem „vykořeněném“ pohraničí. Přispívají k onomu kýženému hledání a nalézání tradic, k posilování pocitu sounáležitosti s místem, kde žijeme a hrdosti na jeho historii. A právě proto mám velkou radost ze skutečnosti, že *genius loci* se v případě městského muzea ve Vidnavě stále zdržuje. Expozice v domě č. 12 na Sokolské ulici, obnovená v roce 2002 ve spolupráci Městského úřadu Vidnava, Vlastivědného muzea Jesenicka a Státního okresního archivu Jeseník, je toho dokladem. Zbývá ještě rozběhnout sbírkovou činnost nově založeného muzejního spolku, aby se Vidnava mohla pyšnit další udržovanou tradicí minulých generací.

LITERATURA A PRAMENY

Kiegler, Franz: Das Weidenauer Heimatmuseum. In: *Altvaterbote*, r. 3., 1950, č. 4, s. 15-17.
SOkA Jeseník. Fond Městské muzeum Vidnava 1902-1943, 0,21 bm.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Stadtmuseum und der Museumsverein in Vidnava. Kurze Geschichte der Museumstätigkeit in Vidnava und Charakteristik des im Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník aufbewahrten Fonds

Die Geschichte von Vidnava (Weidenau) entwickelte sich im Mittelalter auf eine vielgestaltige und interessante Weise, was wir zum Unterschied von anderen Städten und Gemeinden unserer Region auch auf der Grundlage von Quellenmaterial, das in unseren Archiven aufbewahrt wird, verfolgen können. Gleichermassen interessant ist auch die Geschichte des dortigen städtischen Museums, das im Jahre 1896 entstand. Die Entfaltung und insbesondere die aktive Museumstätigkeit startete jedoch in Vidnava in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts, und das vor allem auf Veranlassung von Dr. Rudolf Fitz, des bischöflichen und später erzbischöflichen Archivars in Javorník. Sein Vertreter und effektiver Helfer wurde Ing. Franz Kiegler, mit weiteren Fachkenntnissen trugen auch Dr. Bruno Kralík und Major Then bei. Das Werk dieser Barden des Museums in Vidnava war die Schaffung der dortigen geologischen Exposition, die drei Räume umfasste und in einem vierten mit einer archäologischen Exposition und weiteren zwei Räumen mit historischen Exponaten verbunden war. Im Jahre 1938 entstand hier auch noch eine biologische Exposition, darüber hinaus lebte das Museum zu jener Zeit von einer ausgedehnten Vereinsarbeit. Der zweite Weltkrieg unterbrach diese Aktivitäten. Fitz und Kiegler wurden zur Wehrmacht eingezogen, womit die Tätigkeit des Museums faktisch zum Erliegen kam. Nach dem Jahre 1945 wurde die Sammlung nach Jeseník übergeben, das Schriftmaterial des Vereins wanderte im Gegensatz dazu durch verschiedene Archive, bis schließlich im Jahre 1996 diese Materialien erneut in Jeseník verankert wurden, dabei handelt es sich um einen Fonds von 7 Büchern, 10 Kartons und 2 Faszikeln, insgesamt 1,02 laufende Meter.

Es zeigte sich, dass das städtische Museum etwas zu sagen hatte und hat. Davon zeugte die Tatsache, dass nach der Wiederherstellung des Museums in Vidnava im Jahre 2002 seine Besucherzahlen ein sehr beachtliches Niveau haben. Das Einzige, was noch fehlt, ist dem wieder entstandenen Museum eine solche Sammelleidenschaft einzuhauchen, dass es an das Werk der Museumsgründer anknüpft, damit das Museum nicht nur eine strahlende Vergangenheit sondern auch eine ebensolche Zukunft habe.

STRESZCZENIE

Vidnava w średniowieczu rozwijała się w sposób bardzo ciekawy i bogaty w wydarzenia, co - w przeciwieństwie do innych miast naszego regionu - możemy śledzić na podstawie materiałów źródłowych złożonych w naszym archiwum. Interesująca jest również historia tutejszego muzeum miejskiego, które powstało w 1896 roku. Okres największego rozwoju i aktywnej działalności muzealnej przypada jednak na lata trzydzieste XX w. dzięki inicjatywom dr. Rudolfa Fitze, archiwisty biskupa, a potem arcybiskupa w Javorníku. Jego zastępcą i pomocnikiem został inż. Franz Kiegler, swoją wiedzę i doświadczenie wnieśli też dr Bruno Kralík i mjr Then. Dzięki działalności tych osób powstała ekspozycja geologiczna zajmująca łącznie trzy pomieszczenia, do której nawiązywały znajdująca się w czwartym pomieszczeniu ekspozycja archeologiczna oraz kolejne dwa pomieszczenia z eksponatami historycznymi. W 1938 r. powstała też wystawa biologiczna, a Towarzystwo Muzealne prowadziło bardzo bogatą działalność kulturalną. Druga wojna światowa przerwała te działania. Fitz i Kiegler zostali powołani do wojska, co de facto oznaczało wstrzymanie działalności muzeum. Po 1945 r. zbiory muzeum zostały przekazane do Jesenika, natomiast dokumenty Towarzystwa Muzealnego trafiły do różnych archiwów i dopiero w 1996 r. wróciły do Jeseniku - chodzi o zbiór składający się z 7 ksiąg, 10 kartonów i 2 fascykulów - łącznie 1,02 metra bieżącego.

Ta historia pokazuje, że muzea miejskie miały i cały czas mają coś do powiedzenia. Świadczy o tym również fakt, że po odnowieniu muzeum w Vidnavie w roku 2002 liczba odwiedzających je osób jest wysoka. Jedyne, czego jeszcze brakuje odnowionemu vidnawskiemu muzeum, to dawny zapal, z jakim założyciele muzeum tworzyli jego zbiory. Dzięki temu bowiem muzeum to miałoby dziś nie tylko bogatą przeszłość, ale i przyszłość.

FOND MĚSTSKÉ MUZEUM JESENÍK VE STÁTNÍM OKRESNÍM ARCHIVU JESENÍK Mgr. Květoslav Growka

Vznik městského muzea v Jeseníku (dříve Frývaldov) souvisel se zvýšeným zájmem obyvatel o vlastivědnou činnost ve druhé polovině 19. století. Otázka zřízení muzea v Jeseníku se pro jeho zastánce stala aktuální v době konání místní výstavy pod názvem „Starý Frývaldov a okolí“ v r. 1897, jež vzbudila mezi obyvateli města značný zájem. Bezprostředním podnětem vzniku muzea se však stal až nález kamenného kříže na farském pozemku v r. 1900, vztahující se údajně ke smrti jesenického kata Wagnera (správně Waxmana). Představitelé města myšlenku na zřízení muzea schválili 19. 10. 1900 a 9. 1. 1901 se utvořil přípravný výbor v čele s děkanem Josefem Neugebauerem (1850-1926). Prvním kustodem budoucích muzejních sbírek se stal pedagog Adolf Kettner (1849-1932). Muzeum bylo otevřeno 17. 12. 1905 ve čtyřech místnostech budovy tzv. Pedagogia v bývalé Školní ulici (dnes součást nižšího gymnázia, Komenského ul.). Od 1. 4. 1910 se činnost muzea řídila stanovami schválenými zastupitelstvem města.

K nejcenějším sbírkovým fondům muzea patřily doklady slezského lidového umění, památky na zakladatele jesenických lázní Vincenze Priessnitze a hudebního skladatele Karla Ditterse z Dittersdorfu. Nevystavené sbírky byly uloženy v bednách na půdě fary a měšťanské školy. Vzhledem k trvale stísněným podmínkám hledali členové muzejního výboru lépe vyhovující prostory pro uložení sbírkových předmětů. Od r. 1927 jednali o přeložení muzea do budovy jesenické Vodní tvrze, avšak k realizaci tohoto záměru došlo až r. 1932, kdy byl dán komorním fidejlitstvím vratislavského biskupství souhlas k umístění sbírek do několika místností tvrze.

Po smrti prvního kustoda se správy muzejních sbírek ujal r. 1932 Dr. phil. Franz Peschel (1889-1968), jehož zásluhou došlo ve 30. letech k vytvoření nové muzejní expozice. V období 2. světové války a po jejím ukončení nebyla sbírkám věnována patřičná ochrana, takže část cenných exponátů byla zničena či zcela ztracena.

K obnově muzejní práce a k zpřístupnění sbírkových fondů došlo postupně až r. 1946 péčí městského archiváře a knihovníka Josefa Dvořáka (1883-1955). Po několikerém stěhování instituce a rekonstrukci Vodní tvrze r. 1955 byla zde následně upravena nová expozice a vytvořen poválečný sbírkový fond.

Registratura, tj. soubor písemností muzejního spolku a muzea uspořádaný podle určitého systému, se nedochovala. Spisy byly původně uloženy v jesenickém muzeu ve Vodní tvrzi. V roce 1960 došlo k jejich převedení do Okresního archivu v Šumperku. Do Státního okresního archivu Jeseník byl fond, který vznikl spojením fondů Muzejní spolek Jeseník, Městské muzeum Jeseník a Sběrka muzea Jeseník, předán jako nezpracovaný na základě předávacího protokolu k 1. 1. 1996.

V roce 2000 byla zrušena sbírková část fondu převedením materiálů do příslušných fondů měst, obcí, cechů, společenstev a Sběrky dokumentačního materiálu (1 listina, 2 knihy, 30 kartonů, 1 balík) tak, že zůstala pouze vlastní muzejní registratura podle prozatimního inventárního seznamu z r. 1997. Fond Muzejní spolek Jeseník byl zrušen. Po uspořádání a inventarizaci čítá fond 35 inventárních jednotek a 14 evidenčních jednotek, tj. 13 úředních knih (z let 1901-1941) a 1 karton spisového materiálu (z let 1901-1941) o celkovém rozsahu 0,50 bm. Písemnosti městského muzea byly uspořádány věcně s použitím uměle vytvořeného pořádacího schématu. Vnitřní skartace nebyla provedena. Fond je v dobrém fyzickém stavu, ale je dochován mezerovitě. Jazykem fondu je němčina a čeština.

Z fondu městského muzea si zaslouží pozornost především dvě knihy zápisů ze schůzí výboru muzea z let 1901-1935, přírůstkové knihy I-VIII, které tvoří souvislou řadu z let 1901-1924, a dvě knihy dárců. Umožňují identifikaci původní nejstarší části muzejních sbírek. Zachovala se i návštěvní kniha z let 1902-1939.

Spisový materiál je velice různorodé povahy. Dokumentuje vlastní vznik muzea - vedle svolání muzejního výboru k občanům z r. 1901 jsou zde noviny Mähr.-Schles. Volksfreund s článkem o založení muzea r. 1905, stanovy z r. 1910, zprávy o činnosti muzea, žádosti o subvence a korespondence s městskou radou ve 20. - 30. letech 20. století a situační plánek původního umístění muzea na dnešní Komenského ulici. Přírůstkové knihy jsou dále doplněny o různé evidenční přehledy, kupř. krojů, kovových předmětů, knih či evidenční karty knih a listin. Zachovaly se i některé písemné nabídky občanů a spolků k darování či prodeji různých artefaktů. Korespondence úřední povahy je zaměřena na spolupráci s jinými muzei a členství ve Svazu německých muzeí ČSR; torzovitě jsou zachovány doklady o dalších aktivitách muzea ve Společnosti pro dějiny Slezska. Při ochraně pa-

mátek muzeum korespondovalo se Státním památkovým úřadem pro Moravu a Slezsko, výsledkem byl kupř. soupis zrekvírovaných zvonů z kostelů Jesenicka r. 1916. K vlastní výstavní činnosti se nedochovalo takřka nic.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Fonds des städtischen Museums Jeseník im Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník

Das Entstehen und die Entwicklung des Heimatkundemuseums in Jeseník wurden bereits mehrfach beschrieben. Was jedoch nicht beschrieben wurde und was in der Öffentlichkeit nicht allzu sehr bekannt ist, beinhaltet, dass man über die Geschichte dieses Museums alles aus den Archivfonds erfahren kann. Das Material, das einige Archive durchlief und das jetzt im Staatlichen Kreisarchiv in Jeseník aufbewahrt wird, hat sehr verschiedenartigen Charakter. Es bezieht sich nicht nur auf die Gründung des Museums (und dabei den Aufruf des Museumsausschusses an die Bürger aus dem Jahre 1901, den Statuten aus dem Jahre 1910, Mitteilungen über die Tätigkeit, Korrespondenzen usw.), sondern auch auf die Entwicklung nach 1945.

STRESZCZENIE

Powstanie i rozwój Muzeum Regionalnego w Jeseniku zostały już wielokrotnie opisane. To, co nie zostało opisane i nie jest znane opinii publicznej, to wiedza o historii tego muzeum zawarta w materiałach archiwalnych. Są to materiały, które wcześniej przeszły przez różne archiwa i ostatecznie zostały złożone w Państwowym Archiwum Powiatowym w Jeseniku. Materiały te mają bardzo różny charakter. Dotyczą nie tylko powstania muzeum (od powołania Komitetu Muzealnego przez mieszkańców miasta w 1901, poprzez statut z 1910 r., sprawozdania z działalności, korespondencję, itp.), ale również przemian po roku 1945.

MUZEUM V JESENĬKU NA STRÁNĬKÁCH ĆASOPISU ZEITSCHRIFT FÜR GESCHICHTE UND KULTURGESCHICHTE ÖSTERREICHISCH-SCHLESIENS (V LETECH 1905-1909 A 1917) Mgr. Michaela Neubauerová, VMJ Jeseník, překlad Krista Voráčová

Krátké zprávy kustoda jeseníckého muzea Adolfa Kettnera, které se objevily na stránkách opavského vlastivědného časopisu Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens v letech 1905-1909 a v roce 1917, jsou velmi cenným svědectvím o počátcích jeseníckého muzea, jeho zakladatelích, kustodech i významných přírůstcích.¹ Jejich význam je o to větší, že jsou v mnoha případech dnes už bohužel jediným svědectvím o dávných sbírkových předmětech, které se do dnešních dob nedochovaly. Dvě světové války a jejich důsledky značně ochudily celý muzejní fond, k největšímu rozkradení sbírek došlo v prvních měsících a letech po ukončení 2. světové války, kdy bylo muzeum umístěno ve značně provizorních podmínkách.² Po stříbrných pohárech a mincích, vzácném nádobí, hodinách, gobelínech, špercích či krojích není v současné sbírce ani památky.

Protože informace obsažené v těchto stručných zprávách byly natolik zajímavé a podnětné, rozhodla jsem se je z pozice současného správce historických sbírek okomentovat, tedy rozvést jednotlivé příspěvky, najít další souvislosti a informace a posoudit je z hlediska současného stavu.

Komentované části jsou uvedené kurzívou.

Poslední (nekomentovaný) článek z roku 1917 je zajímavý tím, že se jedná o autentické svědectví prvního správce sbírky Adolfa Kettnera o počátcích muzea, okolnostech důležitých podnětů k jeho založení, první muzejní komisi, o významných dárcích či otevření prvních muzejních expozic.

1. ročník, 1905/1906, s. 147.

Frývaldovské městské muzeum

Zprávu o muzeu podává Kettner v časopisu „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“, XI. ročník, III-IV. sešit, 1905, strana 131.³ Z toho je patrné, že se muzeu podařilo získat vícero ženských originálních krojů frývaldovského okresu, zatímco mužských se ještě nepodařilo. Dále byl nalezen „Švédský kříž ze XVII. století u tzv. rasovny na pozemku tehdejšího obydlí kata, s nápisem: „M.W., bývalý kat zastřelený Švédy 1646“; důkaz o nedoložené skutečnosti, že i Frývaldov byl navštíven Švédy. Na výstavě zlatnických prací ve Vratislavi byl zastoupený i Frývaldov (gotická monstrance, kalich z Adolfovic). (Sil.(esia) 11,XI.1905).

¹ Časopis Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens (od roč. 14/15 - 1919/1920 - pod změněným názvem Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens) začal vycházet v roce 1905 jako německý protějšek Věstníku Matice opavské. Celkem vyšlo 20 ročníků, poslední číslo zahrnovalo léta 1930-1933. Ve své době byl významným periodikem v oblasti publikování studií a zpráv z několika vědních oborů: historie, historického místopisu, kulturních dějin, muzejnictví a kunsthistorie rakouského, posléze československého Slezska. Časopis vydávalo městské muzeum v Opavě, redakci řídili Karl Knaflitsch a Edmund Braun. Z příspěvatelů z řad vlastivědných pracovníků okresu Jeseník je třeba jmenovat tři - učitele a kustoda jesenícké muzejní sbírky Adolfa Kettnera, gymnaziálního profesora a dalšího správce jeseníckého muzea Franze Peschela a javornického rodáka a amatérského archeologa Bruno Königa. Viz Orlík, J.: Rejstřík časopisu Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Schlesiens. Ostrava 1958, 46 s.

² Bracht, Z.: Z dějin muzejní práce na Jesenícku. Severní Morava, 1994, sv. 68, s. 31-46.

³ Zeitschrift für österreichische Volkskunde (rovněž Österreichische Zeitschrift für Volkskunde) byl založen společně se spolkem pro etnografii a Rakouským muzeem pro etnografii ve Vídni v posledních desetiletích 19. století. První číslo vyšlo v roce 1895. V letech 1895-1916 časopis vycházel pod názvem Zeitschrift für österreichische Volkskunde, v letech 1917-1944 jako Wiener Zeitschrift für Volkskunde a od roku 1947 vychází pod novým názvem Österreichische Zeitschrift für Volkskunde nepřetržitě až dodnes. Časopis již od svého počátku svou publikační působností zastřešoval výzkum a bádání ve folkloristice celého Rakouska (do roku 1918 celé rakouské části habsburské monarchie), na jeho stránkách se objevovaly jak rozsáhlé odborné studie, tak stručné informace a zprávy o nové literatuře, výstavách a významných počinech v tomto vědním oboru. Viz např. www.volkskundemuseum.at/.

Z ženských krojů se dochovaly pouze jejich nejokázalejší části – slavnostní čepce (především z 2. poloviny 19. století), a to v celkovém počtu 63 kusů; z mužských krojů jen části měšťanského oděvu: 12 kusů damaskových, saténových a hedvábných pánských vest z poloviny 19. století.

Problematikou jesenických katů, katoven a rasoven se detailně zabývá studie Mgr. Romana Musila: *Katí a katovny na Jesenicku v 17. a 18. století*, která vyšla ve vlastivědném sborníku *Jesenicko* v roce 2001, svazku 2, s. 5-15. Tato práce shrnuje veškerá dosavadní bádání a zároveň vyvrací zakotvené omyly. Jedním z takových omylů je i jméno posledního kata: byl jím Michal Wachsmann a ne dlouhá léta tradovaný Martin Wagner. Kamenný kříž se našel poblíž dnešní tzv. katovny, která patrně díky tomuto nálezu získala i svou přezdívku, ačkoliv se jedná o čisté měšťanský dům. Podle dobových vyobrazení stála katovna o kus dál, pravděpodobně v místech areálu bývalého Moravolenu na Tovární ulici. Důkazem o přítomnosti Švédů za 30-leté války v Jeseníku nalezený kříž skutečně být může.

Gotická monstrance se v majetku římskokatolické církve dochovala až do dnešních dob. Viz např. Brachtl, Z.: *Jesenická pozdněgotická monstrance*. Kulturní zpravodaj *Jeseník*, 1982, září, s. 12; Zeman, V.: *Umělecké památky Jesenicka*. *Jesenický rozhled*, 20.1.1964, s. 3; Peter, A.: *Zur Kirchen-Archeologie Oesterr. Schlesiens*. *Notizen-Blatt*, 1879, s. 44-45; *The Last Flowers of the Middle Ages...* Olomouc 2000, s. 201-202.

2. ročník, 1906/1907, s. 100.

Městské muzeum ve Frývaldově

Profesor Dr. G. Thilenius, ředitel Národopisného muzea v Hamburku, navštívil 3. srpna městské muzeum a v rozmluvě s kustosem Kettnerem mu vyslovil plně uznání s prosbou o získání duplikátu obrazu s malbou na skle pro muzeum v Hamburku. Velice se zajímal i o přítomné kroje (Sil. 5.VIII.).

Národopisné muzeum v Hamburku (Museum für Völkerkunde) vzniklo původně z malé etnografické sbírky, která se v polovině 19. století nacházela v majetku Městské knihovny. Oficiálním datem založení Národopisného muzea je až rok 1879, kdy se jako instituce osamostatnila a získala nové budovy. V letech 1904 až 1935 muzeum vedl jeho první ředitel Dr. Georg Thilenius, který se zasloužil o rozkvět muzea, rozšíření sbírek a výstavbu nové budovy muzea na Rothenbaum. Zde muzeum slouží veřejnosti dodnes. Základem muzejních sbírek jsou artefakty ze všech koutů světa, jedná se o období našeho Náprstkovy muzea v Praze.

Viz např. <http://www.voelkerkundemuseum.com/>.

2. ročník, 1906/1907, s. 160.

Frývaldovské městské muzeum

Komité pro městské muzeum zasedal 19. října 1906 za přítomnosti: farář Neugebauer, ředitel měšťanské školy Hiltcher, řídící učitel Kettner, obecní rada Klein, majitel lázeňského ústavu Priessnitz a majitel hotelu Wolf. Obchodníkovi Kutzerovi, pocházejícího z Frývaldova, který daroval staré cenné hudebniny, bude do Piestingu zaslán děkovný dopis. Chudá služebná darovala muzeu 11 stříbrných mincí. Bylo zahájeno vyjednávání pro zakoupení modelu tkalcovského stavu. Starý prapor tovaryšského spolku má být, při zachování vlastnického práva spolku, uložen do úschovy. Pokladník, ředitel Hiltcher, podává zprávu, dle které příjmy činí 803 korun 83 haléřů, výdaje 506 korun 33 haléřů, takže stav pokladny je 297 korun 50 haléřů.

Od otevření v prosinci 1905 navštívilo muzeum 173 osob.

Prelát Josef Neugebauer (1850-1926), jesenický farář, biskupský komisař, zakladatel Katolického dělnického spolku v Jeseníku. Patří k nejvýznamnějším, ale zapomenutým osobnostem Jeseníku, působil jak v duchovním, tak i veřejném životě svého města. Vynikal činností, inicioval a financoval sakrální stavby v blízkém okolí (přestavbu farního kostela Nanebevzetí P. Marie v Jeseníku, opravu kaple sv. Anny na Křížovém vrchu či stavbu nových kostelů v Bukovicích a České Vsi), byl oblíbený i ve své pastorační práci. Neméně pozoruhodný byl i jeho zájem o vlastivědnou práci. Kromě dlouholeté funkce v muzejní komisi byl i dárce mnohých sbírkových předmětů. Nositel rytířského kříže Řádu FJI.

Karl Hiltcher (1848-1937), ředitel Chlapecké obecné a měšťanské školy v Jeseníku, kde pracoval od roku 1890, iniciátor „polévkové kuchyně“ – vývařovny pro chudé žáky, držitel Zlatého záslužného kříže.

Adolf Kettner (1849-1932), řídící učitel, později ředitel dívčí měšťanky v Jeseníku, první kustos jesenického městského muzea a publicista. Nadšený badatel a vlastivědný pracovník. Jeho práce se objevily na stránkách odborných i populárních periodik na Moravě a ve Slezsku, zajímal se především o historii Jeseníku a lázní či významných památek v regionu. Je jedním ze

zakladatelů jesenického muzea a dlouhá léta byl správcem jeho sbírek; dále např. inicioval výstavbu Priessnitzova pomníku či patřil k vedoucím představitelům turistického spolku MSSGV.

Filipp Klein (1851-1916), majitel kavárny na náměstí v Jeseníku, obecní radní, starosta města, předseda a člen výboru mnohých spolků. Nositel rytířského kříže Řádu FJL.

Vincenz Alois Priessnitz (1872-1943), vnuk zakladatele jesenických lázní Vincenze Priessnitze a dědic rodinného majetku na Gräfenberku, držitel Zlatého záslužného kříže.

Edmund Wolf (1852-1915), majitel hotelu Krone (dnešní Jeseník), obecní radní v Jeseníku. Byl rovněž členem lázeňské komise, sboru dobrovolných hasičů či spořitelního výboru; patří k zakladatelům spolku pro pozvednutí cizineckého ruchu a turistického spolku MSSGV. V muzejním výboru zastával funkci místopředsedy. Viz např.: Kol. autorů: *Freiwaldau-Gräfenberg. Kirchheim u. Teck* 1987, 531 s.

Zmíněné hudebniny, stříbrné mince, tkalcovský stav i prapor tovaryšského spolku nejsou v současném sbírkovém fondu zastoupeny. Jediná stopa vede k tovaryšskému praporu - pod př.č. 387/58, inv.č. 333 se dochovala bílá praporová stuha jesenického tovaryšského spolku z roku 1905 s nápisem: "50 Jahr. Jubiläum des Kath. Gesellen-Vereines Freiwaldau am 25. Juni 1905". Muzeum vlastní celkem 16 ks praporů a 33 ks praporových stuh spolků, cechů a dobrovolných sdružení z celého jesenického okresu.

Na požádání prof. Dr. Thilenia, ředitele muzea v Hamburku, bude jeden obraz s malbou na skle ze dvou exemplářů přenechán tamnímu muzeu. Hodinář Heinel daroval větrnou korouhvičku starého kostela v Mikulovicích z r. 1582, pan Priessnitz starou trumpetu pocházející z Goldensteinu (dnešní Branné). Tato trumpeta patřící kdysi kostelu má značku orla s dvouocasým lvem.

V současné době se v jesenické muzejní sbírce nachází 71 ks obrázků na skle, jedná se především artefakty z místní produkce, tj. západoslezské skupiny podmaleb na skle.

Větrná korouhvička se na rozdíl od trumpety dochovala dodnes. V roce 1989 byla 59 cm vysoká a 66 cm široká korouhev popsána i v 2. stupni evidence (př.č. 16/83 a inv.č. 8790) a určena jako pravděpodobná kopie z 19. století. Předmět je v praporci datován rokem 1582 a stínován monogramem HVA. Jak dosvědčují nejen písemné zprávy, ale i kamenná pamětní deska vsazená do fasády současného farního kostela sv. Mikuláše, došlo roku 1582 v Mikulovicích k přestavbě původně dřevěného kostelíku na kamenný. Roku 1903 byl i tento kostel stržen a nahrazen novým, monumentálním svatostánkem v novorománském stylu. Viz např. Zuber, R.: *Jesenicko v období feudalismu do roku 1848*. Ostrava 1966, s. 337-338.

Dále byly při povodni v r. 1903 nedaleko Wiessnerova bělidla (Wiessnerbleiche) objeveny zbytky strusky, pro lokální dějiny důležitý nález. Struskové zbytky potvrzují pravost tradice, že tam před staletími existovaly hutě. Pan Wolf předal jako dárek notáře Schindlera z Krnova privátní bankovku z r. 1848, vystavenou továrním Kargerem v Rýmařově. (Sil. 20.X.06)

V roce 1903 Jesenícko postihla jedna z nejhorších přírodních katastrof v celých jeho dějinách – stoletá povodeň, která se prohnala zejména údolím řeky Bělé. O Wiessnerově bělidle se mnoho informací nedochovalo, ví se jen, že spolu s přádelnou Augusta Küfferleho byly bělidle a apretovna J. Wiessnera už roku 1860 převzaty nově vznikající dynamickou firmou A. Regenharta, pozdějšího společníka textilního podniku Raymann & Regenhart. Kde Wiessnerův podnik stál, se dnes neví. Z informace z článku vyplývá, že stál nedaleko řeky, jako nejpravděpodobnější místo se jeví levý břeh Bělé, dnešní ulice Otokara Březiny v Jeseníku. O svahu nad ní se traduje, že zde v minulosti byly v provozu doly na železnou rudu, o čemž svědčí i původní jméno ulice – Stollenweg či Am Stollen (Cesta štol, U štol), hmotné doklady se bohužel nedochovaly.

Muzeu bylo od listopadu 1906 darováno majitelkou lázeňského ústavu paní Marií Schindlerovou na Gräfenberku stříbrný pohár značně lokálně historické ceny. Pohár s iniciálami „V.P.“ daroval Vincenz Priessnitz, zakladatel vodoléčebné metody, Josefu Schindlerovi při ukončení jeho studijního pobytu na Gräfenberku na památku se slovy: „Mému nejlepšímu žákovi na památku“. Josef Schindler se později po smrti V. Priessnitze stal jeho nástupcem na Gräfenberku. (Sil. 1.XI.06)

Tento pohár se bohužel nedochoval, byl by jistě jedním z pokladů depozitáře.

další přírůstky:

- Výherní los na 1000 dáreků k dobru opavské opatrovny pro děti předškolního věku, který byl vystaven 21. února 1840. Tah výher losů v ceně 20 krejcarů se uskutečnil 24. dubna v městském divadle v Opavě.

- Frývaldovský c.k. Okresní soud předal radní protokoly knížecího zemského práva z let 1840-1849, 10 svazků a podací protokoly knížecího zemského práva Jánského Vrchu 1846-1849, 4 svazky.

(Sil. 1.XI.06; 25.XI.06; 25.I.07)

Tyto archiválie se v současné muzejní sbírce nevyskytují. Spisy zemského práva na Jánském Vrchu se v současné době nacházejí v ZA v Opavě.

2. ročník, 1906/1907, s. 208.

Frývaldov, městské muzeum

Kustod, řídící učitel píše: „Podařilo se mi získat pro muzeum ne sice originál, ale pěknou kopii erbovní listiny, kterou kníže Karl Eusebius von Liechtenstein⁴ udělil 1634 Martinu Johannu Weidlichovi, proslulému městskému písaři a místnímu historikovi Moravské Třebové, nar. 1600 ve Frývaldově jako syn zbrojíře. Originál se nalézá v městském muzeu v Brně. Posledním mužským potomkem byl před několika lety zamřelý plukovník Ferdinand Weidlich; jako poslední potomek žije nyní již jen jeho dcera sl. Marie Weidlich. Kopie této erbovní listiny je nejdůležitějším přírůstkem za poslední dobu.“

O jesenickém rodáku Martinu Johannu Weidlichovi a udělení znaku se Kettner detailně rozepisuje v článku „Verleihung eines Wappenbriefes an Martin Johann Weidlich aus Freiwaldau“, který vyšel v Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens v roce 1913, roč. 8, s. 39-42.

3. ročník 1907/1908, s. 60.

Městské muzeum Frývaldov

Podle posledního opatření (závěti) nedávno zemřelé majitelky lázeňského ústavu v Gräfenberku paní Marie Schindlerové, vdovy po zemřelém lázeňském lékaři Josefu Schindlerovi, dostala se do vlastnictví zdejšího městského muzea 90 cm vysoká busta našeho císaře, ze slezského mramoru z lomu ve Velkých Kuněticích, dříve patřící se statkem Velké Kunědice panu Josefu Schindlerovi. Busta je dílem Raimunda a Rafaela Kutzerových z Horního Údolí, synů proslulého sochaře Bernarda Kutzerera, který zemřel r. 1864 v Horním Údolí. Busta zhotovena v osmdesátých letech minulého století (19. století), tehdy byla delší dobu ve vídeňském domě umělců. Raimund se narodil roku 1833 a Rafael Kutzer roku 1840 v Horním Údolí. První žije v Horním Údolí, druhý v Adolfovicích.

(Sil. 27.IV.1907)

Z téže pozůstalosti připadl zdejšímu městskému muzeu stříbrný vavřínový věnec se zlatou věnovací stuhou s následující rytinou: „1851-1852/1881-1882 nestoru vodolébky vděční žáci z r. 1881 Dr. Wenzel Meda! - Prag; Dr. Oskar Pohl - Berlin; Dr. Richard Pohl - Breslau“.

(Sil. 22./V.1907).

Bohužel se oba vzácné a drahocenné předměty do dnešních dob nedochovaly. O stříbrném vavřínovém věnci viz např.: Schreiberovi - Mazura, V.; Josef Schindler, zastávce priessnitzzovské vodolébky (1814-1890). Jeseník 2000, s. 25.

3. ročník 1907/1908, s. 195.

Městské muzeum Frývaldov

Na zasedání výboru 15. listopadu byl přečten přípis ústřední komise pro zachování uměleckých a historických památek. Předseda předává statistické výkazy v péči o chudé za r. 1838, pan Wolf informuje o objeveném starém nástavku pece v někdejší domě Brosigů v Kostelní ulici (Kirchen-

⁴ Kníže Karl Eusebius von Liechtenstein (1611-1684), v letech 1639-1641 nejvyšší zemský hejtman Horního a Dolního Slezska, držitel opavského a krnovského knížectví a dalších panství na Moravě a v Čechách, významný mecenáš umění. Tento šlechtic posedlý stavitelskou vášní si dal vybudovat četné zámky a paláce v Čechách, na Moravě, v Dolním Rakousku a ve Vídni. Pro výzdobu rozlehlých panství nakupoval díla nejlepších soudobých umělců, tedy malířské generace, která působila kolem poloviny sedmáctého století ve Flandrech a v Nizozemsku. Je tak pokládán za zakladatele rodových uměleckých sbírek, které jsou od letošního března znovu zpřístupněny v letním paláci Liechtensteinů ve Vídni. Viz např. Fukala, R.: Karl Eusebius Liechtenstein. In: Biografický slovník Slezska a severní Moravy, Sešit 10. Ostrava 1998, s. 97-98.

gasse), o železném závaží (jiné mínění, že jde o beranidlo), darovaném paní Schubertovou, pak o starém stojanu na čepce, darovaném paní Weeseovou. Na žádost muzea v Moravské Třebové o zhotovení a zaslání kopie erbovního listu Martina Johanna Weidliche se odpovídá, že kopie bude zhotovena na náklady muzea v Moravské Třebové. Předměty pocházející z pozůstalosti starosty Dr. von Ursprung: skvostné album z r. 1858, starý džbán s cínovým víčkem a polní láhev, budou zakoupeny.⁵

Dle sdělení pokladníka Hiltschera činily příjmy za r. 1907 do nynějška 922 korun 89 haléřů, výdaje 240 korun 40 haléřů, takže saldo činí 682 korun 49 haléřů. V r. 1907 navštívilo muzeum 190 osob.

Ze zmíněných předmětů se dochoval za určitých předpokladů snad jen stojan na čepce, a to v podobě ženské hlavy (celkem se těchto dřevěných stojanů na čepce ve tvaru hlavy dochovalo 4 kusy). Z neurčité informace v článku nejsou jasné ani další položky – dary Josefa von Ursprung – album, džbán a polní láhev. V muzejní sbírce se nachází celkem 12 ks džbánů a korbelů (kombinace keramika a cín), rovněž i jedna polní láhev (př.č. 695/63, inv.č. 7473). V případě zmíněného „skvostného alba“ se může snad jednat o dodnes existující předmět: album litografií s vojenskou tematikou (př.č. 177/69, inv.č. 7331) – celkem 22 volných listů v deskách s motivy válečných tažení rakouské armády do Itálie v letech 1848-1849. Upomínkové album vydali litografové bratři Adamové v Mnichově, vytiskla firma E. Hölzela ve Vídni v 50. letech 19. století.

Zda jsou ovšem tyto sbírkové předměty identické s artefakty z Ursprungovy pozůstalosti, není zřejmé.

Vdova po hlavním inženýru Stefanie Ludwigová, roz. Dworschaková z Frývaldova, nyní v Opavě, věnovala zdejšímu městskému muzeu zajímavé sloupkové hodiny, patřící kdysi jedné staré frývaldovské rodině. Hodiny jsou 60 cm vysoké, široké 36 cm. Hodinová skříňka spočívá na pěti alabastrových sloupcích a je korunována orlem z alabastru. Hodiny mají bicí zařízení, na číselníku mříží 2 válečníci v antickém šatě kladivem na zvon a naznačují tak úder. Na podnoží hodin jsou 2 pozlacené alegorické figurky, jedna s miskou, druhá se srpem a snopem obilí. Před kyvadlem se nalézají 2 pozlacené figurky. Číselník hodin z první poloviny 19. století ukazuje i dny. (Silesia.)

Popis neodpovídá žádnému předmětu v současné muzejní sbírce.

4. ročník, 1908/1909, s. 51.

Městské muzeum Frývaldov

Na zasedání výboru městského muzea 8. října předal vedoucí prokuratury Weiss cylindr, který nosil V. Priessnitz, zakladatel vodoléčebné metody, dále vícero tištěných děl, mezi tím Merian'sche Topographie von Böhmen, Mähren und Schlesien vydaná r. 1650 a konečně již velmi vzácné dílko o Karlově Studánce od Dr. Heinische, vydané r. 1845.

Tyto předměty se nedochovaly.

4. ročník, 1908/1909, s. 151-152.

Městské muzeum Frývaldov

29. března 1909 dosáhlo městské muzeum čísla 1000. I když zpočátku uvádělo každé číslo pouze jeden předmět, zaznamenává se později pod jedním číslem vícero předmětů, jednou až ku 12. Počet předmětů není tudíž 1000, nýbrž mnohem vyšší.

5. března 1901 vyšla výzva vyhotovena muzejním kustosem A. Kettnerem všem přátelům domoviny. 6. března 1901 byl učiněn první záznam; jako první předmět byl zaknihován Švédský kříž, kdysi věnovaný památce Švédy zastřeleného kata Martina Wagnera (*Michala Wachsmanna*) ve Frývaldově.

Hodinkový řetizek – pochází z Vrbna – se sedmi velikými stříbrnými mincemi, mezi tím Fuggertolar, má číslo 1000, dosažené 29. března 1909. V poslední době získalo zdejší městské

⁵ Dr. Josef von Ursprung (1857-1907), starosta Jeseníku (Frývaldova) v letech 1897-1907. Za jeho starostování byl modernizován městský vodovod a kanalizace či vystavěna plynárna. V roce 1894 nechal zředit v jeseníckém parku pod kaplí sv. Anny na Křížovém vrchu pramen, nazvaný jeho jménem – Ursprung Quelle (dnes Mločí pramen). Držitel Vojenské záslužné medaile, Řádu železné koruny, čestný občan města Jeseníku. Je pohřben v Javorníku v rodinné hrobce Latzelů.

muzeum litografii „Freiwaldau von der kleinen Koppe“ (Frývaldov z Malé kupy), nakreslenou Theodorem Petterem a vytištěnou von Landmannem. Tento pěkný celkový pohled města pochází z roku 1860.

V muzejní sbírce zůstala zachována jen výše zmíněná litografie (př. č. 117/63, inv.č. 8219). Jedná se o velkou kolorovanou litografii s panoramatickým pohledem na Frývaldov, ve středním plánu s pohledem na město, kdy horizont tvoří panorama Hrubého Jeseníku ve směru na Praděd. Uprostřed dole při okraji s textem: „Freiwaldau von der kleinen Kuppe“, namalováno Theodorem Petterem, tisk: Franz Xaver Sandmann (ne Landmann, jak uvádí poznámka v textu; rovněž se nemůže jednat o rok 1860, protože v tomto roce byl vídeňský rytec Sandmann již 4 roky mrtvý). Viz např. Neubauerová Michaela: Ikonografie Frývaldova a Gräfenberku. In: Jesenícko. Sv. 5. Jeseník 2004, s. 45-47.

Dále byl muzeum předán zajímavý tištěný spis: „Pocity vnoučat z oslavy zlaté svatby jejich drahých prarodičů Josefa a Babetty Raymannových ve Frývaldově v prosinci 1843“. „Zlatý“ ženich byl dříve i starostou Frývaldova, jeho obraz visí v zasedacím sále radnice. Jeho choť Babette pochází z Vrbna, jak se dá vyrozumět z básně ke svatbě. Josef Raymann provozoval ke konci 18. století ve Frývaldově perníkářský, voskařský obchod, rovněž s kořením a vedle toho se v roce 1799 začal zabývat obchodováním se lněnou přízí. Příze se nakupovala v okolních vesnicích a na odbytu šla hlavně v Čechách. Osudný rok 1811 ochromil Raymannův obchod s přízí natolik, že ztratil odvalu k obchodování s přízí a pouze díky domluvě jeho činnorodé choti později toto obchodní odvětví s veškerou energií znovu obnovil a přivedl k rozkvětu. Josef Raymann se svým synem Adolfem položil základy k rozkvětu plátenictví ve Frývaldově. Plátenictví dosáhlo mohutného rozmachu poté, kdy Josef Raymann 21. prosince 1819 uzavřel obchodní smlouvu s Jakobem Regenhartem ve Vídni. Ještě dnes firma Raymann & Regenhart prosperuje.⁶ (dle zpráv „Silesia“)

Spis se nedochoval.

12. ročník, 1917, s. 137-138.

V roce 1879 (*chybný údaj, správně má být r. 1897*) uspořádal ženský dobročinný spolek výstavu „Starý Frývaldov a okolí“ („Alt-Freiwaldau und Umgebung“), která měla skvělý úspěch. Předmluvu katalogu výstavy napsal Adolf Kettner a báseň „An Alt-Freiwaldau“ Viktor Heeger.

Přání soustředit v muzeu to, co sestavila letmá výstava, bylo nasnadě.

Výstava „Starý Frývaldov“ přiblížila uskutečnění vroucího přání pěti mužů. Na zasedání obecního výboru 19. října 1900 bylo na návrh Josefa Neugebauera rozhodnuto o založení muzea a k provedení tohoto usnesení byli pověřeni pánové Josef Neugebauer, Karl Hiltcher, Adolf Kettner, Erwin Weiss a Edmund Wolf.

9. ledna 1901 poprvé zasedal výbor, kde byli prozatímně zvoleni pan farář J. Neugebauer za předsedu, pan Erwin Weiss za zapisovatele. Potom byli do výboru kooptováni pánové radní Adolf Nitsche a Filipp Klein, městský lékař Dr. Hermann Schilder, Dr. Karl Schroth, lázeňský lékař v Lipově a majitel lázeňského ústavu Vincenz Priessnitz na Gräfenberku.

Obec poskytla mladému podnikání malou místnost v tělocvičně.

Na zasedání 17. ledna 1901 byla provedena definitivní volba funkcionářů s následujícím výsledkem: farář Josef Neugebauer, předseda; Edmund Wolf, místopředseda; řídící učitel Adolf Kettner, kustod; ředitel měšťanky Karl Hiltcher, pokladník.

Na dalším zasedání 27. února 1901 přečetl kustod Kettner návrh své výzvy: „Naším spoluobčanům ve městě i vesnici“ („An unsere Mitbürger in Stadt und Land“), kterou vyzval k postoupení předmětů. Výzva úspěšně zapůsobila. První záznam do pamětní knihy byl proveden 6. března 1901. Toto č. 1 je pamětní kříž, který oznamuje, že kat Martin Wagner byl r. 1646 zastřelen Švédy. Tento Švédský kříž se nalézal na tehdejší rasovně.

Roku 1904 dala obec k dispozici muzeu 4 místnosti tehdejšího Pedagogia, 6. listopadu mohl výbor pomýšlet na otevření muzea. Otevření následovalo 17. prosince 1905, pro výbor radostný to den. V projevu řekl farář Neugebauer mezi jiným: „Naše prosba nebyla neúspěšná. Museli jsme si přiznat, že jsme začali s 20-letým zpožděním, že mnoho předmětů se už dostalo do ciziny, ale přece jen jsme za krátkou dobu už něčeho dosáhli, mnohé zachránili. Pánové, prohlédněte si

⁶ O firmě Raymann&Regenhart existuje bohatá literatura. Z posledních prací jmenujme seriál Mgr. Bohumily Tinzové, který vyšel na stránkách měsíčního zpravodaje Jeseník město a lázně, v měsících srpnu, říjnu a listopadu 2004.

vystavené předměty, zařízení, šaty, obrazy, nádoby, ozdůbky, atd., je to většinou slezská domácí práce, někdy vhodně tvořivě a poučně působící na potomstvo a prohlubující lásku a oddanost k blízkému domovu a našemu lidu. Promiňte oddanost k blízkému domovu, vidíte-li pro mne cenné věci střizlivěji a nejsou podle Vás tak hodnotné; nepožadujte vědecké a technické roztrídění muzea, jelikož musíme přihlížet k našim lokálním poměrům; nekritizujte přísným měřítkem, ale s laskavou shovívavostí, zvažte krátkost času a pro nás nedostatečné prostředky...a raději nám pomozte toto dobré dílo dokončit. Pomozte vypátrat a sehnat; neboť jsem přesvědčený, že se ještě najdou nějaké cenné předměty v bytech občanů, v selských jizbách, v chýších domkářů; pomozte nám postavit čestný pomník našim otcům a tím i našemu německému národu“.

Smrt vyrvala výboru pány Filipa Kleina, Adolfa Nitscheho, Dr. Karla Schrotha a Edmunda Wolfa. Na místo pana Adolfa Nitscheho a Dr. Karla Schrotha nastoupili páni starosta Dr. Emil Hauck a vedoucí okresní lékař Dr. Karl Wischek; na návrh kustoda A. Kettnera byli do výboru vysláni ředitel knihovny v.v. pan Willibald Müller a pan c.k. ředitel odborné školy v.v. Eduard Zelenka. Složení dnešního výboru: pánové prelát Josef Neugebauer, předseda; starosta Dr. Emil Hauck; ředitel měšťanské školy Karl Hiltcher, pokladník; ředitel knihovny v.v. Willibald Müller; soukromník Vinzenz Priessnitz; městský lékař Dr. Hermann Schilder; velkopřemyslník Erwin Weiss, jednatel; vrchní okresní lékař Dr. Karl Wischek; a ředitel odborné školy v.v. Eduard Zelenka, místopředseda.

Výbor se zabývá přípravnými pracemi k zhotovení katalogu. Pan ředitel Müller převzal třídění knih; vyřadil vše, co se zdálo být pro institut nepotřebné. Zbývá tedy 359 čísel ve 524 jednotlivých svazcích: 241 čísel osmerkového formátu, 85 kvartového formátu, 33 foliového formátu.

1764 listin bylo srovnáno již dříve. Jsou seřazené podle údajů v obsahu.

Panem ředitelem Zelenkou získal výbor veliký organizační talent. Pan ředitel Zelenka si prohlédl 1218 předmětů a spolu s kustodem je přidělili do skupin: 203 čísel nádoby a keramika; kroje a šperky 146; zbraně a militária 75; cechovníctví 8; historické památky 20; nábytek a nářadí 123; obrazy a sochařská díla 218; válečné památky 114; ze spolku muzea 23; týkající se Gräfenberku a Lipové 70; různé 202.

Muzeum vlastní sbírku mincí, čítající nyní 936 čísel.

Památce Vinzenze Priessnitze – Gräfenberk a Johanna Schrotha – Lipová bude věnovaná zvláštní místnost.

Nadměru cenné věnování učinil v závěti pan hejtman Hans Ripper, který svoji priessnitzovskou knihovnu se 319 čísly v pěkné skříni odkázal muzeu pro Priessnitzovu světnici. Ripperovým životním úkolem bylo soustřeďovat vše, co vycházelo o jeho tchánovi V. Priessnitzovi a jeho díle. Již v příštích měsících má být Priessnitzova světnice zařízena.

Freivaldau, 4. srpna 1918

Adolf Kettner, kustod.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Museum in Jeseník auf den Seiten der Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens (in den Jahren 1905 – 1909 und 1917)

Die kurzen Mitteilungen des Kustoden des Museums des Freivaldau (Jeseníker) Gebietes, Adolf Kettners, die auf den Seiten der Troppauer (Opava) Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens in den Jahren 1905 – 1909 und im Jahre 1917 erschienen, sind ein sehr wertvolles Zeugnis über den Beginn des Museums des Jeseníker Gebietes, seiner Gründer, Kustoden und bedeutende Zuwächse. Ihre Bedeutung ist besonders deswegen so groß, weil sie in vielen Fällen heute leider die einzigen Nachweise über frühere Sammlungsgegenstände darstellen, die nicht bis in die heutigen Zeiten erhalten geblieben sind. Zwei Weltkriege und ihre Folgen führten zu einer ernsthaften Verarmung des ganzen Museumsfonds, zu den größten Diebstählen an den Sammlungen kam es in den ersten Monaten und Jahren nach Ende des zweiten Weltkrieges, als das Museum unter recht provisorischen Bedingungen untergebracht war. An die silbernen Becher und Münzen, verschiedenes Geschirr, Uhren, Gobeline, Schmuckstücke und Trachten ist in der gegenwärtigen Sammlung gar nicht zu denken.

Die Artikel von Adolf Kettner sind kommentiert, waren ausführlich und vom Standpunkt des zeitgenössischen Zustandes bewertet, jegliche Information war belegt und weitere Zusammenhänge wurden aufgefunden gemacht.

Der letzte Artikel aus dem Jahre 1917 ist insofern interessant, da es sich um einen authentischen Beleg des ersten Verwalters der Sammlung, Adolf Kettners, über die Anfänge des Museums handelt, über wichtige Umstände bezüglich des Anlasses zu seiner Gründung, über die erste Museumskommission, über bedeutende Schenkungen oder die Eröffnung der ersten Ausstellung.

STRESZCZENIE

Krótkie informacje kustosa jesenickiego muzeum Adolfa Kettnera, które pojawiły się na stronach opawskiego czasopisma krajoznawczego *Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens* w latach 1905–1909 i w roku 1917, są niezwykle cennym źródłem informacji o początkach jesenickiego muzeum, jego założycielach, kustoszach i znaczących nabytkach. Ich wartość jest tym większa, że dziś są już w wielu przypadkach jedynym świadectwem o dawnych cennych eksponatach, które nie zachowały się do naszych czasów. Dwie wojny światowe i ich skutki znacznie „odchudziły” zbiory muzealne, do największego rozkradania zbiorów doszło w pierwszych powojennych miesiącach i latach, kiedy muzeum działało w prowizorycznych warunkach. W obecnych zbiorach nie pozostał ślad po srebrnych pucharach i monetach, cennych naczyniach, zegarach, gobelinach, biżuterii czy strojach. Artykuły Adolfa Kettnera zostały skomentowane, przeanalizowane i ocenione z uwzględnieniem dzisiejszego stanu naszej wiedzy. Ostatni artykuł z 1917 r. jest ciekawy dlatego, że jest on pierwszym autentycznym świadectwem pierwszego administratora zbiorów Adolfa Kettnera o początkach muzeum, okolicznościach jego powstania, pracach pierwszego Komitetu Muzealnego oraz znaczących darczyńcach i pierwszych ekspozycjach.

ARCHEOLOGICKÁ SBÍRKA VMJ V LETECH 1905-2004 Jiří Kubica

Sbírkový fond společenskovo-vedního oddělení Vlastivědného muzea Jesenicka je tvořen zhruba z jedné poloviny pravěkými a středověkými archeologickými nálezy. V současné době čítá téměř 5 400 (jesenická podsbíрка) a 528 (javornická podsbíрка) inventárních čísel a skrývá v sobě sbírkotvorné úsilí kustodů regionálních (převážně městských) muzeí bývalého okresu Frývaldov. Je tedy na místě abychom si přiblížili průběh vývoje této sbírky, který lze rozdělit do tří etap.

Archeologické sbírky do roku 1945

Počátky dnešní archeologické sbírky jsou spojovány se sbírkotvornou činností Městského muzea ve Frývaldově (jejíž faktické počátky lze klást do roku 1901). Jeho zájmovou oblastí bylo město Frývaldov a přilehlý region. Sbírkové předměty byly získávány především z darů soukromých sběratelů, z části je tvořily náhodné nálezy při stavebních aktivitách na katastru města (plynifikace atd.) nebo při polních pracích. Mezi takto získané předměty patřil kamenný sekeromlat z Vápenné, soubor kostěných nástrojů (dlátko, šídla, průbojník?) a tři hliněné přesleny (mladší nebo pozdní doba kamenná)¹, bronzový kroužek a dva další zlomky z Branné (doba bronzová). Středověké období bylo ve sbírkách zastoupeno např. železnou podkovou s ozuby (katastr Jeseniku), nebo dvěma hliněnými přesleny (Jeseník, čp. 79). Z archeologických výzkumů byly získávány předměty do sbírek muzea pouze ojediněle.²

Patrně v roce 1932 vzniklo muzeum v Adolfovicích. O jeho sbírkotvorné aktivitě existuje velmi málo písemných dokladů (Brachtl 1994, 42-43). Jeho činnost byla patrně již na počátku války ukončena a po válce byly sbírky převedeny do jesenického muzea.³ Na základě starší literatury a jednoho sádrového odlitku kamenného sekeromlatu z městského muzea ve Vidnavě můžeme zpětně identifikovat alespoň část původní archeologické sbírky.⁴

Další významnou a dodnes dobře patrnou částí archeologické sbírky dnešního Vlastivědného muzea Jesenicka jsou archeologické nálezy z Vidnavy a okolí, jež cíleně shromažďovalo Městské vlastivědné muzeum ve Vidnavě. Jedná se o nejstarší muzeum bývalého okresu Frývaldov.⁵ Pravěké sbírky tvořil soubor kamenných broušených nástrojů z Vidnavy a okolí a také několik kartonů s údajnými pazourkovými nástroji (eolity). Největší význam byl však přikládán archeologickým nálezům sídlištního charakteru z pozdní doby římské, přiřknuté Vandalům, nalezeným při záchranném výzkumu počátkem 30. let 20. století v tzv. Nové kaolínové jámě u Vidnavy.⁶ Středověký sbírkový fond tvořily převážně nálezy z okolních hradních zřícenin, především militária (Rychleby, Kaltenštejn). K navýšení počtu středověkých sbírek docházelo v souvislosti s rozvojem infrastruktury města Vidnavy v prvních desetiletích 20. století (plynifikace, oprava kostelní věže atd.).

1 Tento soubor je dnes nezvěstný, je z nám pouze z literatury. (Peschel 1931, 277, Abb. 6)

2 Do sbírek byla získána i část nálezů z výzkumu zříceniny hradu Rychleby prováděného na počátku 20. století (viz níže).

3 Podle hlášení pracovníka Zemského muzea v Opavě W. Titzeho z roku 1942 byly sbírky zabaleny a uschovány, neboť prostory muzea využívala NSDAP. (Slezské zemské muzeum, archeologické oddělení, archiv nálezových zpráv, složka Adolfovice - hlášení ze dne 4. 2. 1942).

4 Předválečná literatura uvádí jako místo uložení muzeum v Domašově (Peschel 1931, 264), v poválečné literatuře je zmiňována Vlastivědná síň v Adolfovicích (Brachtl, 1994, 42-43).

V letech 1933-1934 byl proveden odborným učitelem učitelem J. Uwírou a kurátorem frývaldovského muzea Dr. Phil. F. Peschelem výzkum tvrzistě v Adolfovicích. Nálezy byly vystaveny ve Vlastivědné síni v Adolfovicích (Titze 1942). Určit však, zda nálezy z tohoto výzkumu byly zapsány do sbírek frývaldovského nebo adolfovicického muzea, je patrně nemožné, neboť příručková kniha frývaldovského muzea z tohoto období se nedochovala. Obdobná situace platí i pro muzeum v Adolfovicích. (Growka, K. - Kňazovčík, J. 2005).

5 Počátek sbírkotvorné činnosti této instituce je kladen do let 1895-1896 (Brachtl 1994, 35).

6 Velký význam na uložení těchto nálezů do sbírek vidnavského muzea mělo i to, že výzkum prováděli vlastivědní pracovníci této instituce J. Uwíra, Ing. F. Kiegl a major F. Then. V roce 1942 provedlo na téže lokalitě muzeum v Opavě další výzkum, jenž vzbudil ve své době značnou senzací, a předměty z tohoto výzkumu uložilo do svých sbírek.

V Javorníku působila před válkou dvě muzea: Městské muzeum v Javorníku a Zámecké muzeum na Jánském Vrchu.

Městské muzeum bylo založeno v roce 1902. U jeho zrodu stál úředník komorního ředitelství vratislavského biskupství Bruno König (Brachtl 1994, 40). Ten byl také prvním kustodem nově vznikající sbírky a vedl v letech 1903-1904 a 1909-1910 archeologický výzkum na zřícenině hradu Rychleby. Značná část nálezů objevených při výzkumu se stala součástí muzejních sbírek, část nálezů však se ocitla v soukromých sbírkách.⁷ Muzejní sbírku se podařilo postupně rozšířit také o soubor kamenných broušených nástrojů z Javornicka, antické mince z Bernartic, z Javorníku apod.. Fond doplňovaly pravěké nálezy i z jiných regionů Slezska - Pačkova, Lehnice (Polsko), Holasovic (okr. Opava).⁸ Ve 30. letech 20. století byly obohaceny sbírky muzea o několik středověkých předmětů z Javorníku-tvrziště (převážně keramika, železný rošt)⁹, dále pak o několik keramických a bronzových předmětů nalezených při záchranném výzkumu na lokalitě Javorník-hřiště v letech 1937-1938 (doba římská, středověk-raný novověk).¹⁰

Archeologické sbírky Zámeckého muzea nebyly nijak rozsáhlé a byly tvořeny převážně předměty každodenní potřeby z období středověku a raného novověku. Pocházely jednak z náhodných nálezů zjištěných při stavebních úpravách zámku Jánský Vrch, jednak z nálezů na rozsáhlém biskupském panství (hrad Kaltenštejn, hrad Rychleby, Skorošice).

O případných archeologických sbírkách muzeí ve Zlatých Horách a v Žulově nejsme informováni.

Archeologické sbírky po roce 1945

V prvních poválečných letech na Jesenicku obnovila svou činnost fakticky pouze tři muzea, Městské muzeum v Jeseníku a obě muzea v Javorníku. Zbytky sbírkového fondu ostatních regionálních muzeí (vidnavského, žulovského, zlatohorského a adolfovického) se staly součástí sbírek muzea v Jeseníku.¹¹ Archeologická kolekce vidnavského muzea však byla již v roce 1951 revidována přednostou pravěkého oddělení Slezského muzea PhDr. Lumírem Jislem, a následně z velké části zaevidována do sbírek Slezského muzea (Bužková 1951, 61).¹² Téhož roku vyhotovil PhDr. Jisl také inventář pravěkých nálezů Městského muzea v Javorníku.¹³

V 60. a 70. letech nedošlo v žádném z muzeí k výraznému rozmnožení sbírkových archeologických předmětů. To bylo dáno zájmem soudobé archeologie o doklady slovanského osídlení, Jesenicko se nacházelo na okraji badatelského zájmu.¹⁴ Jestliže nedocházelo v této době k výraznějším změnám v nárůstu archeologického fondu, došlo alespoň ke změnám formálního vlastnictví. Od poloviny 60. let se dostaly sbírky bývalých městských muzeí v Jeseníku a v Javorníku pod správu Vlastivědného ústavu v Šumperku (později OVM Šumperk) a na sklonku roku 1977 došlo ke sloučení fondů obou původních javornických muzeí. Stejná formální změna vlastnictví sbírek postihla i muzeum v Jeseníku.

7 Ve sbírce soukromého sběratele z Ratiboře, studijního rady Paula, byly uloženy 3 hrory střely kuše, železný hřeb a vzácná Menasova ampule, jež pocházely z této lokality (původ ampule je však sporný). Sbírkou koupilo v roce 1940 Slezské zemské muzeum v Opavě (Kouřil 2002, 15).

8 Vytváření takovýchto srovnávacích sbírek je typické pro většinu muzeí 19. a poč. 20. století. Úzce souvisí s počátečním obdobím formování archeologie jako vědecké disciplíny, jež je nazýváno artefaktní archeologií.

9 Výzkum prováděl tehdejší kustod muzea Dr. med. Adolf Paupie a jeho spolupracovník Rudolf Kolibabě, starší sbírky pochází z výzkumu B. Königa (Brachtl, Z. - Dohnal, J. 1992, 487).

10 Brachtl 1987, 65-67.

11 Pozůstatky původních fondů byly převezeny v letech 1956-1957 (Brachtl 1994, 35).

12 Kopie soupisu pořízeného PhDr. Jislem je uložena na archeologickém oddělení Slezského zemského muzea v Opavě. Za možnost jeho prostudování děkuji archeoložce PhDr. Markétě Tymonové.

13 Inventář je uložen ve sbírkách společenskovoědního oddělení Vlastivědného muzea Jesenicka (inv. č. H/JE 14203). S velkou pravděpodobností vytvořil PhDr. Jisl obdobný soupis i pro pravěkou sbírku Městského muzea v Jeseníku, ten se však do dnešních dnů nedochoval.

14 Jediným poválečným nově nalezeným přírůstkem na Jesenicku z období pravěku a doby římské byla antická mince ze 3. století n. l., nalezená v Travně roku 1961.

K světlym zitrkům

Lepší časy, alespoň pro zmnožení archeologické sbírky muzea v Jeseníku, je možno pozorovat od druhé poloviny 70. let 20. století. Tehdy prováděná celková rekonstrukce budovy vodní tvrze v Jeseníku byla provázena archeologickým výzkumem pod vedením PhDr. Vladimíra Goše (OVÚ Šumperk). Archeologické nálezy z výzkumu se staly součástí sbírkového fondu a byly výběrově publikovány (Goš 1977; 1981).

Od roku 1979 byla archeologická sbírka v péči nového správce muzea Mgr. Zdeňka Brachtla, jenž spravoval obě sbírky, jesenickou i javornickou. Nepatrná část sbírky se stala součástí nové expozice historie Jesenicka, zpřístupněné v roce 1981 (kamenné broušené nástroje, tzv. bronzový depot ze Skorošic, torza hliněných plastik získaných při výzkumu vodní tvrze v Jeseníku, atd.). V první polovině 80. let 20. století bylo započato v rámci specializace muzejních pracovišť OVM Šumperk s přesunem celého pravěkého fondu jesenického muzea do archeologického pracoviště v Mohelnici (Brachtl 1985, 29). Tento projekt byl naštěstí ukončen v roce 1996 se vznikem samostatného okresního muzea v Jeseníku a sbírky se vrátily na původní místo.

Obdobně lze v 80. letech 20. století pozorovat „únik“ mincí ze sbírek jesenického muzea nejprve do depozitářů (a později i sbírek) specializovaného numismatického pracoviště Slezského muzea v Opavě. Na základě hrubého odhadu „uniklo“ do sbírek Slezského muzea minimálně 1472 mincí.¹⁵ V letech 1984-1986 byly do opavského muzea převedeny také veškeré pravěké nálezy z Vidnavy-kaolinky, jež tvořily cca 80 % veškerých pravěkých sbírek.

Především zásluhou záchranných výzkumů pod vedením Z. Brachtla a s jeho plným nasazením byl opět značně rozmožněn středověký sbírkový fond (výzkumy v Jeseníku - Masarykovo náměstí, v Javorníku-tvrzišti, na zámku Jánský Vrch v Javorníku atd.). Velká část souboru z Javorníku-tvrziště byla zaevidována do sbírek a popsána. Jedná se především o zlomky středověké keramiky, v souboru vyniká keramická plastika konička (Brachtl 1996, Stehlíková 1999, 226).¹⁶ V případě rozsáhlého výzkumu na Jánském vrchu započatém v roce 1989 má největší sbírkovou hodnotu soubor pozdně gotických kachlů, publikovaný pouze výběrově (Brachtl 1997, 1998, Stehlíková 1999, 229-231). Předměty z tohoto výzkumu na svou evidenci do sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka teprve čekají. Nečekaná nemoc a následné úmrtí zabránilo Zdeňku Brachtlovi dokončit započaté dílo.

Kromě záchranných výzkumů, evidence nových předmětů a pořádání výstav s archeologickou tematikou¹⁷ zpracoval Zdeněk Brachtl také katalog sbírek jesenického i javornického muzea a posléze i nových přírůstků ze záchranného výzkumu na hradě Kaltenštejn (Brachtl 1983; 1985; 1987; 1995).

I přesto, že místo archeologa bylo čtyři následující roky neobsazeno, sbírkový fond pozvolna narůstal zpracováním starších výzkumů. Zde je potřeba vyzdvihnout obětavou práci dlouholetého terénního spolupracovníka Z. Brachtla Milana Rychlého z Javorníku¹⁸ a dosavadní správkyně sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka Michaely Neubauerové-Brachtlové.

15 V příloze hospodářské smlouvy číslo OVM 1/86 o převodu správy národního majetku (s. 2) je uvedeno více než 2500 ks mincí, jež byly převedeny do slezského muzea v Opavě. Autor článku však bere v úvahu pouze počet mincí, u nichž lze podle záznamů v přírůstkové knize Vlastivědného muzea v Jeseníku předpokládat, popř. je jednoznačně určeno, jejich zařazení do archeologické sbírky, na rozdíl od sbírek mincí vzniklých sběratelských úsilím. *Na absenci soupisu předválečné sbírky mincí frývaldovského muzea upozornil K. Growka (Growka 2005, 52, pozn. 3).*

16 Soubor nálezů z Javorníku-tvrziště tvoří více než polovinu veškerých zapsaných sbírkových předmětů jesenické archeologické podsbírky. Z hlediska výstavních účelů je jistým negativem, že původní předměty jsou až na výjimky dochovány pouze ve zlomech a jejich evidenci nepředcházela fáze rekonstrukce. Tento nedostatek lze však v budoucnu odstranit.

17 Zde je možno uvést např. putovní výstavu „Hrady, hrádky a tvrze na Jeseníku“ (1990 - Jeseník, 1992 - Kirchheim u. T., 1993 - Nisa); (Growka 2000, 35).

18 Kromě dobrovolné „ryze muzejní“ činnosti Milana Rychlého, spočívající v popisné evidenci nových přírůstků archeologické podsbírky, je třeba vyzdvihnout jeho snahu o popularizaci archeologie v regionálních sbornících (Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti - Brachtl - Rychlý 1996; 1997; Jesenicko - Rychlý 2000; 2001; Rychlý-Kolář 2002; Rychlý 2003) a periodikách (Javornické listy - články zde vycházejí pravidelně v letech 2002, 2003, 2004).

Shrnutí

Archeologická sbírka Vlastivědného muzea Jesenicka je dokladem více než sto let trvající, převážně regionálně zaměřené sbírkotvorné činnosti. Její základ položily zejména předválečné sbírky městského muzea ve Vidnavě a obou javornických muzeí. Svou roli zde sehrála jednak přitažlivost dané oblasti pro pravěké obyvatelstvo, jednak obrovské nasazení a praktické zaměření vlastivědných pracovníků.

V poválečném vývoji sbírek byla až do počátku 70. let 20. století patrná stagnace, jenž byla objektivním odrazem doby (nedostatek kvalifikovaných pracovníků spojený s neatraktivností pohraničí z důvodů horšího sociálního zabezpečení). Změny k lepšímu je možno pozorovat se vznikem archeologického pracoviště v Šumperku a zejména s nástupem nového správce jesenického muzea Mgr. Zdeňka Brachtla v roce 1979, jemuž se stala archeologie celoživotním koníčkem.

Z pohledu regionálního muzejnictví nutno konstatovat, že k největšímu úbytku sbírek nedošlo během událostí II. světové války a v období poválečné konsolidace nástupnických muzeí, ale paradoxně teprve v 80. letech 20. století při procesu centralizace sbírkových fondů do Slezského muzea v Opavě.¹⁹

Děkuji Mgr. Květoslavu Growkovi (Soka Jeseník) za cenné připomínky k textu.

¹⁹ Nesměle počátky této centralizace lze pozorovat již na počátku 50. let 20. století, kdy se k nim kriticky vyslovil archivář a první poválečný správce muzea ve Frývaldově Josef Dvořák (Growka 2005, 52).

PRAMENY:

Hospodářská smlouva číslo OVM 1/86 o převodu správy národního majetku (2 přílohy). Archiv VMJ Jeseník.

Growka, K. – Kňazovčík, J. 2005: Městské muzeum Jeseník 1901-1941, inventář. SOkA Jeseník. Kniha přírůstků. Městské vlastivědné muzeum v Jeseníku (vedena od roku 1953 dosud).

LITERATURA:

Brachtl, Z. 1983: Katalog archeologické sbírky muzea v Jeseníku. Informační zpravodaj členů Sm. pobočky Čs. Spol. archeologické při ČSAV, prosinec 1983, s.31-40.

Brachtl, Z. 1985: Nález souboru mincí z Horních Hoštic u Javorníku. Informační zpravodaj členů Sm. pobočky Čs. Spol. archeologické při ČSAV, duben 1985, s.12-13.

Brachtl, Z. 1985: Katalog archeologické sbírky zámekského muzea v Javorníku. Informační zpravodaj členů Sm. pobočky Čs. Spol. archeologické při ČSAV, duben 1985, s. 29-38.

Brachtl, Z. 1987a: Některá doplnění a opravy ke katalogu archeologické sbírky na zámku v Javorníku. Informační zpravodaj členů Sm. pobočky Čs. Spol. archeologické při ČSAV, září 1987, s.16.

Brachtl, Z. 1987b: Středověké a raně novověké nálezy z Javorníku. Severní Morava 1987, s. 65-67.

Brachtl, Z. 1991: Katalog archeologických nálezů z Vidnavy - kaolínového dolu ve sbírkách jesenického muzea. Informační zpravodaj členů Sm. pobočky Čs. Spol. archeologické při ČSAV, březen 1991, s. 26-37.

Brachtl, Z. 1995: Kovové a kostěné předměty z hradu Kaltenštejna. Fond muzea v Jeseníku a zámekského muzea v Javorníku. OVM Šumperk, 25 s.

Brachtl, Z. 1994: Z dějin muzejní práce na Jesenicku. Severní Morava 68, s. 31-45.

Brachtl, Z. 1996: Keramická středověká plastika koníčka z Javorníku-Vsi. Vlastivědný věstník moravský 3/1996, s. 227-229.

Brachtl, Z. 1997: Renesanční kachel s biblickým motivem z javornického zámku. Communio, 8-9, s. 127-128.

Brachtl, Z. 1998: Komorový kachel s heraldickým motivem ze Žulové a Javorníku. Informační zpravodaj České archeologické společnosti, 8, s. 93-95.

Brachtl, Z. – Dohnal, J. 1992: Středověké tvrzíště v Javorníku-Vsi, okr. Šumperk. Vlastivědný věstník moravský 4, s. 487 - 498.

Brachtl, Z. – Rychlý, M. 1996: Archeologické výzkumy členů jesenické VMS v r. 1996. Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1996, s.19-20.

Brachtl, Z. – Rychlý, M. 1997: Archeologické výzkumy členů jesenické VMS v r. 1997. Ročenka Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku 1997, s.19-20.

Bužková, Z. 1951: Městské museum ve Vidnavě. ČSIM 1, s. 62.

Goš, V. 1977: Středověké dětské hračky z Jesenicka. Severní Morava 33, s. 53-54.

Goš, V. 1981: Vodní tvrz v Jeseníku. Archeologický výzkum nejstarší fáze a problematika tvrzí na Jesenicku. ČSIM - série B, 30, s. 227-246.

Growka, K. 2000: Za Zdeňkem Brachtlem. Jesenicko 1, s. 35-41.

Growka, K. 2005: Zapomenutý archivář Josef Dvořák. Jesenicko 6, s. 51-53.

Kouřil, P. 2002: Menasova ampule z hradu Rychleby (?) ve Slezsku. In: Prix, D.(ed.) - ProArte. Sborník k počtě Ivo Hlobila.

Königová-Kudělková, A. 1951: Městské a zámekské museum v Javorníku. ČSIM 1, s. 60-62.

Peschel, F. 1931: Vor und Frühgeschichtliche Funde im Altvatergebiet. In: Altvater Festschrift zur 50-Jahrfeier des Sudetengebirgsvereines, s. 262-281.

Rychlý, M. 2000: Archeologické výzkumy Vlastivědné muzejní společnosti v r. 1999. Jesenicko 1, s. 29-30.

Rychlý, M. 2001: Archeologické výzkumy Vlastivědné muzejní společnosti v r. 2000. Jesenicko 2, s. 46-47.

Rychlý, M. 2003: Archeologické střípky z Jesenicka. Jesenicko 4, s. 45-46.

Rychlý, M. 2004: Botička pro štěstí. Jesenicko 4, s. 49.

Rychlý, M. – Kolář, F. 2002: Výsledky archeologického výzkumu na Jánském Vrchu. Jesenicko 3, s. 44-46.

Stehlíková, D. 1999: Umělecká řemesla mezi vrcholnou gotikou a renesancí. In: Kaliopi Chamonikola 1999 (ed.) - Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400-1550, IV. Opava.

ZUSAMMENFASSUNG

Die archäologische Sammlung des Heimatkundemuseums des Jeseniker Gebietes (VMJ) in den Jahren 1905 - 2004

Der Sammlungsfonds der gesellschaftswissenschaftlichen Abteilung des Heimatkundemuseums der Jeseniker Region wird grob zu je einer Hälfte von urzeitlichen und mittelalterlichen Funden gebildet. Gegenwärtig zählt er fast 5 400 (Teilsammlung der Jeseniker Region) und 528 (Teilsammlung der Javorníker Region) Inventarnummern und ist ein Zeugnis der über 100 Jahre andauernden, vor allem regional ausgerichteten Sammelstätigkeit. Seine Grundlage bilden besonders die Vorkriegssammlungen des städtischen Museums in Vidnava (Weidenau) und beider Museen des Javorníker Gebietes.

In den Nachkriegssammlungen gab es bis zum Beginn der siebziger Jahre des 20. Jahrhunderts eine Stagnation, die eine objektive Widerspiegelung der Zeit war (ein Mangel an qualifizierten Mitarbeitern verbunden mit der fehlenden Attraktivität des Grenzgebietes wegen einer schlechten sozialen Absicherung). Eine Änderung der Situation konnte man mit dem Entstehen einer archäologischen Arbeitsstelle in Šumperk beobachten und besonders mit Übernahme des Jeseniker Museums durch einen neuen Verwalter, Herrn Mgr. Zdeněk Brachtl, im Jahre 1979, für den die Archäologie zu einem Steckenpferd für das ganze Leben wurde.

Vom Gesichtspunkt des regionalen Museumswesens muss man konstatieren, dass es zu den größten Verlusten bei den Sammlungen nicht während der Ereignisse des zweiten Weltkrieges und in der Periode der Nachkriegskonsolidierung in den Nachfolgemuseen kam, sondern paradoxerweise in den achtziger Jahren des 20. Jahrhunderts beim Prozess der Zentralisierung der Sammlungsfonds im Schlesischen Museum in Opava.

STRESZCZENIE

Zbiory sekcji społeczno-naukowej Muzeum Regionalnego w Jeseníku są z grubsza w połowie tworzone przez prehistoryczne i średniowieczne znaleziska archeologiczne. Liczący obecnie prawie 5 400 numerów inwentarzowych podzbiór jesenicki i 528 podzbiór jawornicki są dowodem trwającej ponad sto lat działalności kolekcjonerskiej ukierunkowanej na gromadzenie zbiorów o charakterze regionalnym. Podstawą obecnych zbiorów są przedwojenne zbiory Muzeum Miejskiego w Vidnavie i obu jawornickich muzeów.

Okres powojenny do początku lat siedemdziesiątych XX w. był czasem stagnacji, spowodowanej bolączkami ówczesnych czasów (brak wykwalifikowanych pracowników wynikający z nieatrakcyjności pogranicza z powodu gorszego zabezpieczenia socjalnego). Zmiany na lepsze można zaobserwować od momentu powstania placówki archeologicznej w Šumperku, a przede wszystkim od momentu podjęcia pracy przez nowego administratora muzeum w Jeseníku mgr. Zdeňka Brachtla w 1979 r., którego życiową pasją była archeologia.

Z punktu widzenia regionalnego muzealnictwa należy konstatować, że do największych ubytków zbiorów doszło nie w trakcie II wojny światowej czy w okresie powojennej konsolidacji muzeów, ale - paradoksalnie - dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. w trakcie procesu centralizacji zbiorów w Muzeum Śląskim w Opawie.

GEOLOGICKÉ MUZEJNÍ EXPOZICE NA JESENICKU RNDr. Jan Hauk, CSc.

100. výročí založení nynějšího Vlastivědného muzea Jesenicka je i příležitostí připomenout si významné geologické muzejní expozice na Jesenicku. Díky velmi pestré skladbě skalního podloží Jesenicka a umu jeho obyvatelstva, provázejí geologické expozice občany Jesenicka již třetí století. Vesměs byly, a i dnešní jsou, esteticky zdařilé, s velkou vypovídací schopností. Od konce 19. stol. existovaly na Jesenicku také znamenité školní geologické sbírky. Proto nebylo zapotřebí v jesenickém muzeu až do 80. let 20. stol. geologické expozice.

Je obecně známo, že pražské Národní muzeum a Moravské zemské muzeum v Brně byly založeny roku 1818. Méně je již známo, že nejstarší muzeum Země koruny české vzniklo v roce 1802 v Těšíně - tzv. Šeršníkovo muzeum. A že po něm následovalo roku 1814 založení Gymnasijského muzea v Opavě (nyní Slezské zemské muzeum). Ve všech těchto institucích byly od počátku součástí sbírek exponáty z neživé přírody, včetně sběrů z oblasti Jesenicka.

Ale takřka již vůbec není známo, že v roce 1814 (o 4 roky dříve než v Praze a v Brně) vznikla originální geologická expozice Jesenicka v zámku Jánský vrch v Javorníku. Vratislavský biskup Josef Christian Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein, který byl od svých 8 let věnován církevní dráze, působil (díky kontaktům s Bedřichem Vilémem II.) od roku 1781 ve Vratislavi. Vlády vratislavského biskupství se ujal v roce 1795 a je velmi pozitivně hodnocen za rozvoj jeho organizace a hospodářství. Zemřel 1817 a byl pochován na hřbitově v Javorníku.

Z jeho hospodářských aktivit jsme si vloni připomněli 200. výročí založení ekonomicky významné sklárny v údolí Vražedného potoka v Horní Lipové. Znal dobře i další nerostné bohatství Jesenicka, podílel se kupř. na dolování ve zlatohorském rudním revíru. Odborně mu při tom pomáhal kustod Vídeňského přírodního kabinetu mineralog S. Schüch, kterého biskup požádal, aby pro podporu důlních a kamenolomařských aktivit sestavil v Jánském vrchu přehled ekonomicky nejzajímavějších hornin a nerostů rakouské části vratislavského biskupství. Tak vznikla roku 1814 expozice 33 ukázek nerudných a rudních surovin této části Slezska.

Podle dochované Inventurní knížky (vypracované samotným S. Schüchem) byly ukázky zjevně vybírány i s přihlédnutím ke genezi vystavených exponátů (v duchu tehdejšího poznání vzniku a vývoje zemské kůry). Z exponátů se nedochovalo nic, zůstává jen ona Schüchova knížka, jako doklad, že se vskutku jednalo o významnou geologickou expozici, srovnatelnou s výše uvedenými. Kdy a jak zanikla nevíme a S. Schüch, skvělý důlní odborník, mineralog a geolog, odejel krátce po jejím vytvoření pracovat do Brazílie.

Při sestavování této expozice měl z čeho vycházet. Při dřívějších rozfáráních byla bohatě dokumentována rudní ložiska a také již delší dobu běžela těžba v kamenolomech nerudných surovin. V dalším průběhu 19. stol. se nové unikátní geologické exponáty, jak z těžeb nerostných surovin, tak z četných geologických studií Jesenicka, vesměs ocitaly ve Vídni, Vratislavi, Praze, Brně a jinde. Nikdo v tomto směru tak osvěcený, jako byl biskup Hohenlohe-Waldenburg-Bartenstein, se na dlouhou dobu na Jesenicku neobjevil.

Prostorem pro uchovávání geologických exponátů na Jesenicku se stala až sbírka Vidnavského gymnasia, založeného 1871 a trvajícího do roku 1927. V roce 1913 vzniklo Reálné gymnázium v Jeseníku, které posléze převzalo exponáty zrušeného Vidnavského gymnasia.

Zde byla tato geologická sbírka dále rozvíjena a ve 30. letech 20. stol. se dostala na úroveň excelentní vysokoškolské sbírky. Během 80. a 90. let 20. stol. došlo k její takřka úplné devastaci. Dnes opatrujeme ve Vlastivědném muzeu Jesenicka jen její torzo, které ale dobře dosvědčuje její bývalou úroveň. Byla cíleně tvořena a doplňována jak sběry profesorů geologie, tak dary absolventů a příznivců gymnasia, a to jak před 2. světovou válkou, tak i po ní. Kamenolomařství i těžební činnost ve 2. pol. 20. stol. přinášely další četné unikátní exponáty.

Největší rozkvět tvorby geologických expozic nastal na Jesenicku ve 30. letech 20. stol. 1928 nastoupil do firmy Latzel ve Vápenně jako chemik a technolog průmyslový chemik ing. Franz Kiegler. V roce 1929 přešel na stejné místo do firmy Didier Werke AG ve Vidnavě. Nadšení pro přírodu a historii Jesenicka, které získal během studií v jesenickém reálném gymnasiu, počal ihned uplatňovat v praxi. Mj. jak cílenými sběry neživých přírodnin, tak dokumentací dochovaných stop geologické historie Jesenicka. Vše prováděl se záměrem vhodným způsobem s nimi posléze seznámit co nejširší veřejnost.

V roce 1930 mu přibyl k jeho aktivitám ve světě geologie kolega z nejpovolanějších. Ze základní vojenské služby u stavebního ředitelství Zemského vojenského velitelství v Brně se vrátil na rodné Jesenicko (s vynikajícím hodnocením a pochvalným uznáním Generálního štábu armády Československé republiky) jeden z nejvýznačnějších geologů Evropy a Jižní Ameriky ing. Bruno Kralík. Práci našel jako hlavní vedoucí granitových kamenolomů firmy Kulka a spol. a posléze přešel na stejné místo do firmy Alberta Försra ve Zlatých Horách. Stejně jako ing. Franz Kiegler i on si dokázal najít při obrovském pracovním vytížení - působil jako odborník nejen na Jesenicku, ale i v Čechách, na Slovensku, v Maďarsku, Itálii, Belgii, Rakousku, Švýcarsku, Prusku (dnešním jihozápadním Polsku) a jinde - čas na rozsáhlé vědecké, technologické a vlastivědné studie.

Budování geologických expozic je vždy dlouholetá záležitost a tak je více než podivuhodné, co tyto dva pány (pochopitelně se svými přáteli a pomocníky) dokázali během několika let dovést k maximální dokonalosti do rovin ucelených expozic s možností průběžného doplňování, aniž by se tím narušovaly didaktické a pedagogické myšlenky expozic. Při své práci (nálezech nových nerostů, řešení geologické stavby a pod.) spolupracovali s odborníky z muzeí a vysokých škol jak na Moravě a v Čechách, tak i ve Vídni, Vratislavi, Berlíně a jinde.

Od roku 1929 pracoval ing. F. Kiegler s přáteli na obnově vidnavského městského muzea ve Fojtství ve Vidnavě a roku 1933 v něm otevřel stálou expozici geologie. Byla celá jeho dílem - exponáty, texty, fotografie a mapky. Věnoval ji geologické stavbě Jesenicka, jejímu vývoji a nerostným surovinám Jesenicka. V dalších letech ji s ing. Bruno Kralíkem průběžně doplňovali, podle nových poznatků a nálezů ještě výmluvnějšími exponáty.

Další geologická expozice vznikla v sídle firmy Didier Werke AG ve Vidnavě. Díky činnosti této firmy mohl ing. Franz Kiegler vytvořit mj. nejlepší kolekci souvků z jedné lokality (Nové kaolínové jámy - dokonale dokumentoval její skrývkou). V expozici byl dán prostor ledovcovým materiálům a místním materiálům pro výrobu šamotu s dokonalým vysvětlením jejich vzniku a možností využívání (včetně řešení optimálních způsobů těžby).

Unikátních materiálů z neživé přírody Jesenicka bylo hojně a potřeb jejich poznávání ještě víc. A tak vznikla vynikající geologická expozice v zemědělské škole v Horních Heřmanicích. Obraz geologické stavby Jesenicka a jejího vývoje zde byl vztažen především k vývoji půd Jesenicka a optimálním možnostem jejich využívání. Mj. byla dokumentována všechna období vývoje půd Jesenicka. Ing. Bruno Kralík byl také velkým odborníkem v pedologii, znal vznik a vývoj půdních vrstev, jejich optimální využití i metody jejich studia.

Při tvorbě těchto geologických expozic vznikala průběžně i znamenitá geologická expozice v Žulově, v rodišti ing. Bruno Kralíka. Byla věnována jak vývoji žulovského granitového plutonu, tak celkové problematice vzniku, vývoje a využívání granitoidových masívů Evropy. Ing. Bruno Kralík patřil k jejich největším znalecům, jak po stránce praktické, tak i teoretické, o čemž kupř. svědčí jeho neobyčejně plodná spolupráce s profesorem Hansem Cloosem a dalšími velikány evropské geologie. V této expozici byla vystavena mj. zcela unikátní hmotná dokumentace vzniku a vývoje žulovského granitového plutonu.

Při těchto všech činnostech nezapomínali ing. F. Kiegler a ing. B. Kralík na svůj největší úkol, na kterém se shodli již před lety. U příležitosti sedmdesátin vratislavského biskupa kardinála Adolfa Bertrama (1859 - 1945) bylo roku 1929 slavnostně otevřeno v zámku Jánský vrch Zámecké muzeum. Mělo stručně prezentovat přírodu české části panství vratislavského biskupství a historii javornického zámku. V záměru byla i nostalgická vzpomínka na ztracenou expozici S. Schücha, která přežívala v legendárních vyprávěních. Muzeu bylo vyhrazeno několik místností a když bylo zřejmé, že budou nedostatečné, byla adaptována provozní budova a roku 1939 slavnostně otevřena. Geologická expozice svým pojetím a významem dalece překročila původní záměr. Rozsahem exponátů a uspořádáním, včetně vystavení doprovodných materiálů, se autorům podařilo dobře naplnit jejich hlavní záměry - prezentovat neživou přírodu Jesenicka a její vývoj. A současně, aby

sbírka sloužila jako významný didakticko-pedagogický prostředek pro žáky, studenty a širokou veřejnost.

Po 2. světové válce bylo Zámecké muzeum v Javorníku ponecháno v původní podobě jako cenný doklad dřívějšího muzejnictví a jeho prohlídka se stala součástí prohlídky zámku. Byla tak naplněna i představa jeho tvůrců, aby maximálně sloužilo široké veřejnosti. Ostatní geologické expozice Jesenicka toto štěstí neměli. Jejich exponáty dnes nalezneme ve sbírkách muzeí a vysokých škol v Praze, Brně, Olomouci, Opavě, Bratislavě, Vidni, Bratislavě aj., přičemž velká část těchto sbírek je dnes bohužel nezvěstná, včetně textů, fotografií a map. Další, co bohužel nepřežilo období komunismu, byly skvělé geologické a kamenické sbírky (včetně ukázek nářadí) zemských kamenických škol v Supikovicích a v Žulové.

Koncem 70. let 20. stol. se ocitla budova Zámeckého muzea v Javorníku díky špatným izolacím a dalším závadám v neutěšeném stavu. Došlo k likvidaci expozic a geologická část byla převezena do Jeseníku. Z těchto materiálů (obohacených o vlastní sběry) vytvořil dr. Z. Gába roku 1988 expozici a poznávání neživé přírody Jesenicka širokou veřejností pokračuje.

Po pádu komunismu se situace změnila. Vznikly nové muzejní geologické expozice - při Městském muzeu v Javorníku vystavil ing. J. Jedlička svou mineralogickou sbírku, v Městském muzeu ve Zlatých Horách je expozice charakterizující zlatohorský rudní revír. Pro vrácení aspoň některých geologických unikátů ze sběrů ing. F. Kieglera zpět do Vidnavy bylo pro prostory Domu partnerství vymyšleno Muzeum (původně zde měla být Obecní knihovna). Zdejší geologická expozice dobře dokládá šíři energie ing. F. Kieglera a jeho skvělé zvládnutí problematiky neživé přírody Jesenicka. Další expozice geologie Jesenicka byla posmrtně vytvořena z jeho díla v kopii rozhledny Praděd v Německu. Exponáty dodávali po 2. světové válce ing. F. Kieglerovi geologové z Československa.

Na Jesenicku se rozvíjí i Venkovní geologická expozice, vystavující unikáty velké jak významem, tak svými rozměry (z původních ing. F. Kieglera a ing. B. Kralíka se dochovala jen torza). Náleží sem solitérní velké kameny využité jako památníky, kupř. souvkové (bludné balvany) připomínající výročí založení Vidnavy nebo unikátní Jahnův pomník v Jeseníku. Podařilo se k nim přidat i další, připomínající význam ing. F. Kieglera (na Skelné louce pod Obřimi skalami) a ing. B. Kralíka (blízko jeho rodného domku v Žulové). Jako skutečné Venkovní geologické expozice jsou koncipovány Ledovcové zahrádky M. Hanáčka ve Velké Kraši a v Javorníku, či expozice unikátů při Geologickém chodníku v Jeseníku a další.

Oproti tristní situaci 80. a 90. let 20. stol. dochází na Jesenicku i k postupné renesanci některých školních geologických sbírek. Z původních, na vysoké úrovni, se často dochovaly jednotlivé zajímavé materiály. Stejně tak se zvolna daří naplňovat myšlenku vzniku Kamenického muzea Jesenicka a existuje i společnost Přátel kamenických a sochařských památek Jesenicka s rozsáhlým programem jejich oprav, případně jejich záchrany. A já bych si Vás závěrem dovolil pozvat na dnešní vernisáž věnovanou jubileu Zemské kamenické školy v Supikovicích a jubileím jejích profesorů a žáků.

ZUSAMMENFASSUNG

Geologische Museumsexpositionen im Jeseniker Gebiet

Die erste geologische Museumsexposition in der Jeseniker Region entstand im Jahre 1814. Auf Anweisung des Bischofs Hohenlohe-Wartenberg-Bartenstein schuf sie der herausragende Geologe und Kustode des Weidenauer Naturkabinetts, H. Schüch. Im Jauerniger (Javorníker) Schloss stellte er 33 Muster von nichtmineralischen und mineralischen Rohstoffen des österreichischen Teils des Neissener Fürstentums vor. Eine weitere bedeutende geologische Sammlung entstand in der Jeseniker Region beim Weidenauer Gymnasium (Vidnava) und beim Gymnasium der Freiwaldauer (Jeseníker) Region. Eine exzellente geologische Exposition unbelebter Naturstoffe des Jeseniker Gebietes wurde in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts in Vidnava (Weidenau) zusammengestellt. (im Sitz der Fa. Didier Werke AG sowie in Fojství (Voigts Krosse)), in Horní Heřmanice (Ober Hermannstadt) sowie Žulova (Friedeberg) und die umfangreichste von ihnen im Museum beim Javorníker Schloss. Gegenwärtig ist eine repräsentative geologische Exposition im Heimatkundlichen Museum der Jeseniker Region ausgestellt, geringere befinden sich in den Museen von Javorník und Zlaté Hory (Zuckmantel). Außerhalb von Museen gibt es geologische Expositionen, die genetisch und ästhetisch bedeutende Jeseniker Gesteine darstellen, in Jeseník, Javorník und Velká Kraš (Gross Krosse).

STRESZCZENIE

Pierwsza muzealna ekspozycja geologiczna powstała w regionie jesenickim w 1814 r. H. Schüch, znamienny geolog i kustosz Wiedeńskiego Gabinetu Przyrodniczego, stworzył ją na życzenie biskupa Hohenlohe-Waldenburg-Bartensteina. Na zamku w Javorníku przedstawił zbiór 33 surowców naturalnych występujących na terenie austriackiej części Księstwa Nyskiego. Kolejne znaczące kolekcje geologiczne powstały w regionie przy gimnazjach w Vidnavie i Jeseníku. Najwyższej klasy ekspozycje geologiczne prezentujące bogactwo nieżywej przyrody regionu jesenickiego zostały stworzone w latach trzydziestych XX w. w Vidnavie (w siedzibie firmy Didier Werke AG i Wjtostwie), Horních Heřmanicích, Žulové, a największa z nich – w muzeum przy javornickim zamku. Obecnie najbardziej reprezentatywną ekspozycją jest ta w Muzeum Regionalnym w Jeseníku, mniejsze są w muzeach miejskich w Javorníku i w Zlatých Horách. Ekspozycje geologiczne pod gołym niebem, prezentujące znaczące pod względem genetycznym i estetycznym minerały regionu, znajdują się w Jeseníku, Javorníku i Velké Kraši.

MEDAILÓNKY VLASTIVĚDNÝCH PRACOVNÍKŮ

Tento malý slovníček vlastivědných pracovníků, kteří působili v muzeích na Jesenicku, vznikl vlastně omylem. Chtěli jsme sborník ozvláštnit (původně) tím, že bychom na levý okraj každé stránky přidali zkrácený životopis našich předchůdců. Jednotlivá hesla, která jsme ale pro tento účel vybrali, byla ale nakonec tak obsažná, že jsme se s výtvarníkem rozhodli zařadit na konec sborníku a otisknout tento zkrácený slovníček.

Jsmo si ovšem vědomi toho, že opravdový biografický slovník Jesenicka zatím chybí. V současné době existuje jen mlhavý projekt, představa, jak by tento slovník měl vypadat. Pravděpodobně ale ještě nějaký čas potrvá, než se sejde okruh lidí, kteří by našli čas, chuť a hlavně společnou řeč, aby mohla tato dobrá myšlenka nabýt reálných rozměrů, aby se mohla nadechnout a žít svým životem. Nicméně: „*Cum spiro, spero...*“ Takže i když teď uvádíme pouze 16 medailónků, věřím, že jich v budoucnu a na jiném místě uvedeme daleko více.

(redaktor)

Autoři hesel jsou pouze dva (nakonec): Petr Müller a Mgr. Květoslav Growka. Redaktor si pouze osvojil právo na tento krátký úvod, respektive vysvětlení situace, a na uspořádání jednotlivých medailónků podle abecedy. Za každým heslem je uvedena zkratka jména autora – iniciály.

Zdeněk Brachtl

Mgr. Zdeněk Brachtl, rodák z Leštiny u Zábřehu, (21.5.1953 – 12. 4. 1999) studoval po absolvování zábřežské SVVŠ v r.1975 na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci obor český jazyk - dějepis. Již během studií se utvářel jeho prioritní zájem o archeologii. Po tříleté učitelské zkušenosti na ZDŠ v Mikulovicích nastoupil v r.1979 do pracovního poměru na OVM Šumperk jako správce vlastivědného muzea ve Vodní tvrzi v Jeseníku. Podílel se na vybudování stálé expozice v nově rekonstruovaném muzeu (1981), zpracovával sbírky, vybudoval depozitář společenských věd. Záhy tak pronikl do většiny oborů muzejnictví. Obecně nejviditelnější prací je tvorba výstav. Zdeněk Brachtl jich ve Vodní tvrzi připravil samostatně celou řadu: Karel Ditters z Dittersdorfu (1989), Hrady, hrádky a tvrze na Jesenicku (1990, Kirchheim u.T.1992, Nisa 1993). Připravil stálou expozici Městského muzea v Domě Karla Ditterse z Dittersdorfu v Javorníku (1994). Nejúspěšnější výstavou jak divácky, tak s ohlasem v médiích se stala putovní výstava Čarodějnické procesy na severní Moravě a ve Slezsku (1995). Zdeněk Brachtl však svou práci pojímal širěji. Věnoval se osvětové činnosti, přednášel řadě společenských organizací, na školách, internátech, vedl vlastivědný kroužek při MDPM a pobočku Vlastivědné muzejní společnosti. Ve spolupráci se Střediskovým kulturním zařízením v Jeseníku vytvářel komponované audiovizuální vzdělávací programy, např. Spiknutí proti rozumu (1987) o čarodějnických procesech. Od roku 1982 působil jako kronikář města Jeseníku, byl členem školské a kulturní komise MěNV a při posledních volbách byl zvolen členem městského zastupitelstva. Bohatá byla jeho publikační činnost. Psal do odborných časopisů historických a archeologických, napsal množství populárně-vědných článků do regionálního tisku. Teprve po listopadu 1989 se jeho tvůrčí činnost mohla skutečně projevit zbavena všech ideologických pout. Navázal velice plodnou spolupráci s Muzeem v Nise a s muzejními a kulturně-historickými či krajařskými sdruženími v Německu. Dokončil vědecko-výzkumný úkol Dějiny muzejní činnosti na Jesenicku a Javornicku vybudováním stálé expozice ve vstupní hale Vodní tvrze. Nejvíce svých sil soustředil na archeologii. Věnoval se zjišťovacím a záchranným archeologickým výzkumům středověkých fortifikací (tvrziště Heřmanovice, hrad Pleče, Kaltenštejn, Pustý hrádek v Račím údolí), sakrálních staveb (kostel sv.Kříže v Javorníku) a historických jader měst Jesenicka. Několik let systematicky kopal na tvrzišti v Javorníku-Vsi a v areálu zámku Jánský Vrch (zjišťovací výzkum, nálezy renesančních kachlů). Na tuto činnost se metodicky připravoval vyhodnocováním starých archeologických sbírek z bývalých fondů muzeí v Javorníku, Vidnavě, Jeseníku i Nise. Zpracovával nové nálezy (soubor bronzů ze Skorošic, koníček a sekyrka z Javorníku, keramika z Vidnavy, nálezy mincí, kovové a kostěné předměty z Kaltenštejna). Rozhodně krumpáč a lopatu měl raději než razítka a schůzování. Když

byl po ustavení jesenického okresu jmenován ředitelem nově zřizovaného Vlastivědného muzea Jesenicka (1996), tato administrativní práce mu ubírala sílu. Odpočíval po svém: těšil se na jaro, kdy vyrazí na povrchové sběry pazourků a sekýrek na pole u Opavy (Holasovice, Neplachovice, Vávrovce, Jaktář) a na málo poznané Osoblažsko. V 90. letech si uskutečnil své životní přání a začal studovat na Slezské univerzitě v Opavě středověkou archeologii. Dokončení studia plánoval v souvislosti s archeologickým výzkumem drobného opevněného sídla v Račím údolí u Javorníku. Zhoubná choroba však jeho plány i život ukončila. (gw)

Josef Dvořák

Josef Dvořák se narodil 15. ledna 1883 v Klenovicích (okres Prostějov) manželům Josefu Dvořákovi a Adolfii, roz. Říhové. Vystudoval gymnázium v Kroměříži a Litomyšli, následně pak teologii v Hradci Králové a Litoměřicích. Působil v kněžské službě v Čechách a za 1. světové války jako polní kurát, hlavně na italském bojišti. Po válce r. 1919 nastoupil jako úředník do poštovního úřadu šekového Poštovní spořitelny v Praze. V r. 1926 byl na vlastní žádost ze zdravotních důvodů penzionován. Poté se vrátil z Prahy do rodných Klenovic. Zde se oženil s Bohumírou Kolářovou z Ústí nad Orlicí (nar. 8.11.1900), s níž měl dceru Josefu (nar. 3.2.1940 v Prostějově).

Během pracovního poměru i po jeho ukončení si stále rozšiřoval vzdělání. Složil zkoušky z francouzštiny a italštiny, z kurzu účetnictví a obchodní korespondence, vykonal zkoušku předepsanou pro státní úředníky; zkoušku ze sociologie u prof. Dr. E. Chalupného a získal absolutorium po ukončení dvouleté Vysoké školy politické v Praze. S cílem působit na tu část společnosti, která dosáhla pouze vzdělání na obecné, měšťanské či nějaké nižší odborné škole, sepsal kompendia, která však zůstala pouze v rukopisech (dnes neznámých). Uveďme např. *Jak se kdy žilo na Zemi* (150 s.), *Vývoj státu a naše ústava*, *Přehled literatury francouzské od nejstarších dob* atd. Hmatatelným výsledkem jeho badatelského úsilí je dodnes dochovaná Kronika městečka Klenovic na Hané (2 svazky).

Po ukončení druhé světové války odešel 11.4.1946 do Frývaldova budovat pohraničí. Jeho dům v Klenovicích byl totiž 2.5.1945 vybombardován, tak jako celé městečko Klenovice. Na podzim t.r. byl členem obecní delegace, kterou přijal v Praze prezident republiky dr. Beneš. Ve Frývaldově bydlel na nám. Rudé armády čp. 63, v r. 1948 se přestěhoval Na Úbočí čp. 420. Josef Dvořák využil svého vzdělání i nabytých zkušeností a v době, která neměla příliš porozumění pro zachování historického a kulturního dědictví a byla zcela pochopitelně ovládána silnou českou nacionální ideologií, začal pracovat jako knihovník, správce muzea a archivář města Frývaldova, později Jeseníku. Během krátké doby vykonal mnoho mravenčí práce: začal psát první českou kroniku města (dnes nezvestnou); sepsal článek „*Jesenicko v pásmu dějin*“ pro první český sborník okresu Jeseník ve Slezsku (1948); pořídil soupis archiválií města Frývaldova (okresní archiv byl založen až r. 1956); vypracoval statut nového městského muzea a pořídil soupis jeho starých sbírek (muzeum bylo otevřeno až po rekonstrukci Vodní tvrze r. 1955). Zemřel v Jeseníku 7. 12. 1955. (gw)

Josef Ehrlich

Narodil se 16. prosince 1885 jako syn ševcovského mistra Antona Ehrliche ve Vidnavě. Jeho otec zemřel, když mu bylo devět let. Jako chudý student byl poté Ehrlich nucen si přivydělávat jako písař v kanceláři ředitele vidnavského gymnázia Dr. Franze Proksche za sedm zlatých měsíčního platu. Po absolvování maturity vstoupil do místního knížecího biskupského kněžského semináře. 21. července 1909 byl ve farním kostele ve Vidnavě královéhradeckým biskupem Doubravou, jenž zastupoval tehdy nemocného vratislavského knížete biskupa Georga Koppa, vysvěcen na kněze.

Následně působil pod další významnou církevní osobností knížecím biskupským komisařem a kanovníkem Josefem Neugebauerem jako kaplan a katecheta v České Vsi a Frývaldově (sem přišel již 1. srpna 1905), kde počal vyučovat náboženství. Od roku 1914 pak byl učitelem tohoto předmětu na reformovaném reálném gymnáziu ve Frývaldově. Vedle své profesní činnosti vyvíjel Josef Ehrlich čilou veřejnou činnost. Bojoval proti proticírkevní agitaci sociálních demokratů, kdy vůči nim vystupoval zejména při posledních volbách do rakouského říšského sněmu v roce 1911. Byl členem mnoha spolků (např. Kulturverband, katholische Volksverein, jenž sám roku 1911 pomáhal založit, v Katolickém spolkovém domě také poté režíroval nejrůznější divadelní představení – např. pašijové hry, zábavné operety atd.), byl významným členem frývaldovského muzejního výboru, jako křesťansko – sociální městský radní měl v kompetenci oddělení sociální péče a dlouhá léta byl zástupcem starosty. Byl také zvolen do okresního zastupitelstva, kde hájil zájmy svých německých spoluobčanů, tudíž byl u Čechů neoblíben, ale uznáván. Publikoval mnoho

významných vlastivědných článků a spolupracoval s kaplanem Engelbertem Neugebauerem při vzniku novin Volksfreund. Svůj rozhled rozšiřoval mnoha cestami po Tyrolsku, Korutanech a Štýrsku, dále do Itálie, Španělska, Francie, balkánských zemí, Malé Asie, Egypta či Palestiny. Stal se rovněž dokonalým znalcem Frývaldova a okolí. Po obsazení Sudet hitlerovským Německem na podzim roku 1938 vystupoval Josef Ehrlich proti zvrhlostem při vychovávání mládeže v Třetí říši a proto byl s minimálním možným důchodem v roce 1941 penzionován. V této nelehké situaci se mu snažil pomáhat především další význačný muž tehdejšího Frývaldovska PhDr. Franz Peschel, jenž zabránil tomu, aby byl dále postižen. Josef Ehrlich se pak do konce války věnoval zejména lazecké a nemocniční duchovní péči.

V roce 1945 opět na krátký čas vstoupil do městské správy, aby opětovně hájil zájmy německého obyvatelstva, musel však z městského úřadu odejít. Když mu posléze poté, co byl spolu s ostatními Němci určenými k odsunu umístěn na frývaldovském sportovním hřišti, bylo dáno na srozuměnou, že by se mohl vrátit zpět do Frývaldova, odmítl a postavil se s křížem v rukou do čela odsunovaných na den sv. Anny (26. července), aby s nimi byl transportován (od 2. srpna 1945) po krátkém internování ve Vápenné (tehdy Setzdorf) do ruské okupační zóny Německa. V Senftenbergu (Sasko či Dolní Lužice) působil pak jako učitel latiny a němčiny, věnoval se zde rovněž pastorační činnosti.

V roce 1953 se ujal úřadu rektora v klášteře sv. Jana v Ershausenu. V Hildesheimu potom také pomáhal řádovým sestrám při péči o duševně retardované a zdravotně postižené. Zemřel 23. září 1955 v Heiligenstadtu (okres Erfurt) po těžké operaci ledvin a 27. září byl slavnostně pohřben na klášterním hřbitově v Ershausenu. (pm)

Rudolf Fitz

Narodil se 5. srpna 1905 v Malé Kraši (německy Kleinkrosse) u Vidnavy (něm. Weidenau) v okrese Frývaldov. Po absolvování gymnázia ve Vidnavě a Opavě studoval na univerzitách v Praze, Mnichově a Lipsku. V Praze na UK pak promoval roku 1930 na doktora filozofie. Po složení archivářské zkoušky pořádal zejména archiv knížecího biskupského komorního fidejuskomisu na Jánském vrchu v Javorníku. Současně také působil v městském muzeu a archivu ve Vidnavě. V letech 1937 – 38 zastával rovněž funkci archiváře velmistrovské správy statků Řádu německých rytířů se sídlem v Bruntále. Roku 1940 nastoupil do služby v německé armádě.

Od roku 1941 byl činný jako archivní rada v Říšském archivu v Opavě. V letech 1941 – 1945 působil v německé archivní správě v Generálním gouvernementu. Na přelomu let 1945/46 byl opět v Javorníku. V květnu 1946 byl odsunut do okresu Wasserburg/Inn. V letech 1947 – 1970 pracoval jako úředník v Bavorské státní archivní správě, od roku 1966 jako vrchní vládní archivní rada. Dále byl Rudolf Fitz referentem Bavorského hlavního státního archivu v Mnichově, docentem na Bavorské vysoké archivní škole, archivářem Bavorské akademie věd, zakládajícím představitelem Historické komise Sudet (Historische Kommission der Sudetenländer), Pracovního společenstva pro kulturní domovské sbírky při Sudetoněmeckém archivu (Arbeitsgemeinschaft für kulturelle Heimatsammlungen beim Sudetendeutschen Archiv), spoluzřizovatelem badatelského institutu pro české země v Mnichově Collegia Carolina a Ackermannova společenstva (Ackermann – Gemeinschaft) atd. Rudolf Fitz byl taktéž členem mnoha domovských či krajanských organizací sudetských Němců odsunutých z Frývaldovska (Heimatkreisgruppe Freiwaldau) a Vidnavska (Heimathund Weidenau – Grosskrosse), podílel se aktivně na jejich činnosti a pomáhal vydávat jejich publikace.

Zemřel 7. února 1989 v Baldhamu u Mnichova. (pm)

Franz Xaver Gröger

Narodil se 24. ledna 1874 v Mikulovicích (německy Niklasdorf) v rodině zedníka. Po ukončení národní školy od roku 1887 navštěvoval gymnázium ve Vidnavě, jehož byl jedním z nejlepších studentů. Maturitní zkoušky složil v roce 1895 s vyznamenáním a počal studovat teologii na katolické fakultě v Olomouci, kde byl také 9. června 1899 vysvěcen na kněze. Poté působil jako výpomocný kněz na městské faře v Linci. Tam se stýkal s místními předními katolickými osobnostmi, jež působili především v Tiskovém spolku, spolupracoval s katolickými organizacemi a sám začal psát. Podobně byl Franz Xaver Gröger činný, když se stal v roce 1901 kaplanem ve Frývaldově a 1903 katechetou na tamní chlapecké měšťanské škole. Neuplatňoval se ale pouze jen jako kazatel a zpovědník, nýbrž také jako řečník, přednášející na mnoha shromážděních pořádaných místními spolky a také jako stálý spolupracovník novin Volksfreund, v nichž pravidelně zveřejňoval své vlastivědné práce, které sepisoval za účelem osvěty na základě důkladného studia pramenů

(zejména starých kronik a matrik far frývaldovského okresu). Byl členem muzejního spolku ve Frývaldově. Se svými známými podnikl poutě do Říma a Lurd, jedna z jeho cest vedla také k Rýnu, o tom všem Gröger rovněž psal. Dalšími jeho publikacemi byly např. básně ve slezském nářečí, o Vincenci Priessnitzovi, o frývaldovských pamětihodnostech (např. kapli sv. Anny na Křížovém vrchu), o dějinách obcí (např. Niklasdorf im Bielethal – Mikulovice v údolí Bělé), o místních osobnostech (Lose Blätter aus meiner Heimat – Volné listy z mého domova) atd.

Franz Xaver Gröger zemřel 11. listopadu 1932 ve Frývaldově. (pm)

Adolf Kettner

Narodil se 8. ledna 1849 v Černé Vodě (německy Schwarzwasser) v tehdejšímu okrese Frývaldov (Freiwalddau) v rodině městského sekretáře, navštěvoval národní školu ve Frývaldově. V roce 1866 složil úspěšně maturitu na C. k. státním vyšším gymnáziu v Opavě. V tom samém roce počal Kettner studovat filozofii a právo na univerzitě ve Vídni. Z důvodu nedostatku prostředků však byl nucen své studium po čtyřech semestrech přerušit. Následně si vydělával jako stenograf a koncipient v právnických kancelářích v Brně a Frývaldově. Až roku 1874 se opět vrátil. Nyní však měl zájem spíše o přednášky týkající se historie, filologie a psychologie. V roce 1876 složil učitelskou zkoušku pro národní školy a 1877 pro měšťanské školy pro vyučování předmětů němčiny, zeměpisu a historie. Dekretem z 13. ledna 1880 se stal odborným učitelem na chlapecké měšťanské škole ve Frývaldově a 13. srpna 1882 řídícím učitelem na frývaldovské dívčí škole a posléze v roce 1910 ředitelem na nově zřízené dívčí měšťanské škole. Roku 1915 odešel do penze.

Mimo své profesní činnosti se Adolf Kettner zabýval místními dějinami a působil v nejrůznějších spolcích. Publikoval mnoho vlastivědných prací např. o dějinách lázeňství a spolků na Frývaldovsku, o jeho významných osobnostech, o zámku Jánský Vrch v Mährisch – Schlesienscher Presse, opavském (Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch – Schlesiens), vrtislavském (Schlesische Zeitung), brněnském (Zeitschrift für die Geschichte Mährens und Schlesiens) a dalším tisku. Kettner byl také vynikajícím řečníkem, uplatňujícím se při nejrozhlednějších slavnostních příležitostech, jejichž byl rovněž organizátorem (např. roku 1899 při odhalování Dittersova pamětního kamene, 1905 při velké Schillerově slavnosti atd.). Patřil také k ústředním představitelům Moravsko – slezského sudetského horského spolku (Mähr. – Schles. Sudetengebirgs – Verein) už od jeho založení v roce 1881, stal se v něm postupně zástupcem předsedy a velmi se zasloužil o časopis tohoto spolku Altvater. Inicioval rovněž zřizování pamětních desek a vybudování Priessnitzova pomníku. Adolf Kettner byl také jedním z nejdůležitějších iniciátorů založení muzea ve Frývaldově, v němž pak jako správce jeho sbírek mohl uplatňovat své odborné znalosti (především z oborů historie a paleontologie). Kromě toho byl rovněž členem spousty jiných spolků (Deutscher Schulverein, Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs, Fremdenverkehrs – Verband für Mähren und Schlesien atd.). Působil také v městském zastupitelstvu.

Zemřel 19. března 1932 ve Frývaldově a 22. března téhož roku byl za účasti široké veřejnosti slavnostně pohřben. (pm)

Franz Kiegler

Narodil se 26. října 1903 ve Špiklicích (Nové Senince) u Starého Města pod Kralickým Sněžníkem (okres Šumperk) jako syn c. k. celního úředníka. Část dětství prožil v půvabné krajině u Kladského sedla, zbytek dětství a dospívání v Glucholazech (německy Ziegenhals). Studoval na reálném gymnáziu ve Frývaldově a posléze Německou technickou vysokou školu v Brně (technická chemie). V roce 1928 absolvoval s titulem inženýr. Následně působil jako závodní či provozní technik vápenky Latzel ve Vápenně (německy Setzdorf) a v kaolíně a šamotce Didier – Werke ve Vidnavě (něm. Weidenau). Kromě své profesní činnosti byl také vlastivědným badatelem. Zabýval se především místní geologií, geomorfologií, archeologií, dějinami, přírodovědou a kulturou. Stal se jedním z nejvýznamnějších představitelů muzea ve Vidnavě, podílel se na budování geologického oddělení zámekského muzea na Jánském Vrchu v Javorníku a byl autorem mnoha vlastivědných spisů (např. Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens). Za 2. světové války sloužil v německé armádě.

Po válce se dostal do amerického zajetí, odkud byl propuštěn v roce 1946 a již zůstal v Německu. Roku 1950 se stal závodním či provozním chemikem a vedoucím laboratoře v průmyslu umělých hmot či tkanin. Po roce 1969 už jako penzista se věnoval zejména činnosti v Sudetoněmeckém krajském spolku (Sudetendeutschen Landsmannschaft), vlastivědné práci v krajských muzeích a svým starým zálibám geologii a horské turistice a vedl tak aktivní život až do vysokého stáří. Ing. Franz Kiegler zemřel 24. června 1997 v Hammu. (pm)

Bruno König

Narodil se 28. října 1865 v Javorníku v jedné z tamních starousedlických měšťanských rodin. Od svého otce zdědil celoživotní lásku k přírodě a rodnému kraji. Mezi význačné učitele mladého Königa patřil mimo jiné i skladatel církevních skladeb Liberatus Geppert a Josef Scholz. V roce 1878 dokončil ve svém rodném městě národní školu a 1882 v Opavě nižší gymnázium se znamenitým výsledkem. Potom však již jeho otec neměl dostatečné prostředky vzhledem k velkému počtu sourozenců na vydržování jeho studia a jelikož následně Bruno König nedostal sociální stipendium, nastoupil jako praktikant u knížecího biskupského komorního ředitelství na Jánském Vrchu. V roce 1885 po vykonání státních zkoušek z účetnictví byl pak přidělen do nově zřízené lesní inspekce frývaldovského lesního úřadu v Javorníku, 1888 nastoupil následně do knížecího biskupského lesního úřadu ve Frývaldově, 1894 ke knížecímu biskupskému duchovnímu úřadu ve Zlatých Horách, 1899 se vrátil na Jánský Vrch, kde se 1904 stal účetním příručím, 1906 účetním revizorem a nakonec roku 1912 účetním radou. Roku 1923 odešel do penze.

Velmi významným byl Bruno König svými vlastivědnými příspěvky a publikacemi vydávanými především v časopise *Altwater*, ale i v dalších časopisech a novinách (např. *Oberschlesien*, *Die Heimat*, *Schlesien*, *Volksfreund*, *Mähr. – Schönberger Zeitung*, *Tropauer Zeitung*, *Deutsche Post*, *Das Volk* atd.) týkajících se zejména přírody (např. výskytu rud), historických pamětihodností (např. zřícenin hradů), dopravy hornictví či dolování, pověstí, spolků, turistiky, osobností (např. učitele Josefa Scholze z Javorníka), nářečí a dějin Javornicka (napsal např. *Průvodce po Javorníku a okolí*) a Frývaldovska. Byl také členem mnoha spolků – např. *Moravsko – slezského sudetského horského spolku*, v jehož javornické sekci dlouhodobě působil jako zapisovatel, pokladník a předseda, dalším jeho působištěm byl *Fremdenverkehrs – Verband für Mähren und Schlesien* (Svaz pro rozvoj cizineckého ruchu na Moravě a ve Slezsku), javornický střelecký spolek atd. König byl rovněž jedním z prvních iniciátorů zájmu o zříceniny slezských hradů a podněcoval také jejich vykopávky (např. hradu Rychleby v Račím údolí). Stal se jedním ze zakladatelů velmi významné sbírky nálezů a předmětů vztahujících se k historii města Javorníka v sále javornické radnice – tedy základu sbírek javornického městského muzea. Působil také jako zástupce starosty ve Vidnavě.

Byl rovněž jedním z odsunutých v roce 1945 po krátké internaci ve Vápenné. Zemřel krátce po úmrtí své choti 6. října téhož roku v Chemnitz a byl společně s ní pohřben v masovém hrobě. (pm)

Max Müller

Narodil se 9. prosince 1887 v Osoblaze (německy *Hotzenplotz*). Navštěvoval obecnou školu v Hanušovicích (něm. *Hanusdorf*) a Vlčicích (něm. *Wildschütz*) u Javorníka, posléze pak gymnázium ve Vidnavě a Šumperku (něm. *Mährisch – Schönberg*) a roku 1908 vstoupil do služeb vratislavského biskupství. Za 1. světové války získal hodnost nadporučíka. V roce 1918 se vrátil na zámek Jánský Vrch, kde od roku 1927 nejprve jako kontrolor a pak od roku 1929 jako duchovní spravoval úřad purkrabího. V této své funkci se zabýval výzkumem, udržováním a zvelebováním zámku a k němu náležejících zařízení a pozemků. Jako vlastivědný badatel se věnoval zejména dějinám místních středověkých fortifikací a měl asi největší zásluhu na vybudování zámeckého muzea na konci 30. let 20. století. Město Javorník mu také vděčilo jako členu *Turnbewegung* za zřízení místní plovárny a organizaci mnoha hudebních a lidových zábav a shromáždění.

Za 2. světové války sloužil Max Müller v německé armádě. V roce 1946 byl odsunut. V nové domovině se pak také plně věnoval vlastivědné práci. Zemřel 30. ledna 1963 ve Vaihingen a. d. Enz. (pm)

Willibald Müller

Narodil se 9. března 1845 ve Vlčicích (německy *Wildschütz*) v okrese Frývaldov. Měl být původně knězem, kdy napřed přišel do piaristického kolegia v Bílé Vodě, posléze pak s podporou baronky Anny Stillfriedové studoval gymnázium v Opavě a krátce teologii v Olomouci, ale rozhodl se – tehdy takřka zcela bez prostředků – pro studium filozofie a také navštěvování přednášek medicíny v Praze a ve Vídni. V Praze, kde dokončil svá studia, působil také jako vychovatel u generála barona Kollera. V letech 1871 – 73 byl jako domácí učitel ve službách prezidenta obchodní komory Siegfrieda von Adlera. Potom se věnoval žurnalistice ve Vídni, 1873 – 1879 redigoval *Neue Zeit* v Olomouci a po mnoho let časopis *Moravia*, jenž roku 1877 založil a vydával do 1881 a ve kterém byly vydávány i vlastivědné příspěvky. V roce 1879 se stal skriptorem a 1892 předsedou Olomoucké univerzitní

knihovny. Byl také konzervátorem c. k. Centrální komise pro historické památky umění. Významně přispěl ke zkoumání dějin a rozvoji města Olomouce, kde např. jedna z tamních ulic nesla jeho jméno. Roku 1915 odešel do penze a svá poslední léta prožil na Frývaldovsku. Byl významným členem frývaldovského muzejního výboru. Zemřel 8. prosince 1919 ve Frývaldově. (pm)

Josef Neugebauer

Jednou z mimořádných, ale takřka nepřipomínaných postav novodobé historie mikroregionu Jesenicko je prelát Josef Neugebauer, který zde působil od r.1875 až do své smrti 1.5.1926.

Josef Neugebauer se narodil 23.10.1850 v Dolní Lipové v chudých poměrech, byl však obdařen nadáním a mimořádně pevnou vůlí, jež se prokázala na gymnaziálních studiích v Opavě (1863-1871) i při studiu teologie v Olomouci. V roce 1875 byl vysvěcen na kněze kaplanoval na několika farách na Jesenicku (1875-1877 Horní Domašov, 3.kaplanem 1.10.1877- 1.12.1880 Jeseník, 1881 Zlaté Hory, 2.kaplanem 1881- 18.2.1884 Jeseník, vrchním kaplanem 1884-1888 Vidnava), až se 17.srpna 1888 stal farářem ve Vápenné. Jako spoluzakladatel Katolického lidového spolku pro západní Slezsko se sídlem ve Vidnavě (Katholischer Volksverein für Westschlesien, 1884), jež bojoval proti volnomyšlenkářství, se s farností velmi šzil. Podporoval všechny snahy o aktivitu obyvatel, protože si uvědomoval všechny vady kapitalistického podnikání a těžkou situaci dělníků v lomech a vápenkách. Proto byl při založení spořitelního spolku, který zanikl až s příchodem nacistů. Kromě toho zasedal i v okresní školní radě. Také byl za své postoje oceněn čestným občanstvím.

Nadcházející 90.léta byla dobou převratné encykliky papeže Lva XIII. „Rerum novarum“ reagující zájmem o sociální poměry dělnictva na protináboženskou propagandu socialistických proudů. Aby lépe čelil protináboženské propagandě, založil Neugebauer roku 1891 Katolický dělnický spolek (Katholischer Arbeiterverein), který vyvíjel pod jeho vedením záslužnou sociální a kulturní činnost, ač byl napadán jak socialisty, tak i stoupenci velkoněmectví, k nimž patřil továrník Regenhart. Z císařského Německa přes hranice totiž až příliš zaznívalo heslo „Pryč od Říma“. Vedle materialismu to byl právě nacionalismus, který bude utvářet dějiny 20.století, bohužel ... 9.června 1893 byl ustanoven farářem v Jeseniku.

Farář Neugebauer si byl plně vědom zásadních změn, které přinášela moderní doba, a v roce 1899 zapsal do farní kroniky tento úsudek: *„Devatenácté století se chýlí ke konci, ale pohled na farní obec je méně útěšný než před sto lety, kdy komisař Rother začal psát farní kroniku. Dřívější zbožnost lidu ustoupila velké lhostejnosti nebo náboženské nevěře. Zvláště zlé je to s dospívající mužskou mládeží. Kéž by boží milosrdenství obrátilo vše k lepšímu.“* Aby nabyl lepšího přehledu o náboženském stavu farnosti, sestavil velmi užitečnou statistiku fary s přířazenými obcemi Bukovice a Česká Ves. Katolíků bylo 10.960, evangelíků augšpurského a kalvínského vyznání 192, židů 111. Neugebauerovi bylo naprosto jasné, že v tak velké farnosti nelze dobře pastorem, vždyť v Bukovicích a České Vsi nebyly kostely a kupř. ani neměli možnost si pronajmout sál ke spolkovým shromážděním! Původně měl Katolický dělnický spolek společenskou místnost v bukovickém hostinci „U slunce“, ve městských hostincích „černokabátníkům“, jak jim vulgárně přezdívali, nevycházeli příliš vstříc. V Bukovicích se také odehrál památný 1.máj 1890 - dělnická manifestace začala v jesenickém kostele, odkud se průvod odebral do hostince „U slunce“, kde vystoupili dělníci řečníci. Poté se manifestanti vrátili znovu do Jeseniku a zúčastnili se první májové pobožnosti.

V roce 1913 se naskytla příležitost koupit bývalou továrnu na rukavičky firmy Blühdorn a přestavět ji na Katolický dům s divadelním sálem, hostincem, spolkovým sálem a místnostmi pro charitativní činnost. Tu např. vyvíjel Katolický ženský spolek. Pro ženy byl určen i Sociální kurs pro ženy a dívky, založený roku 1919 vrchním kaplanem Engelbertem Neugebauerem. Přednášeli v něm vynikající teologové, lékaři, spisovatelé a spolek sám pořádal častá divadelní představení a koncerty. Dům sloužil jako středisko pro mladé křesťany i odboráře. V roce 1893 vznikla pod patronací faráře Neugebauera Mariánská dívčí kongregace, jež vyvíjela svou činnost v klášteře voršilek.

Bylo by pošetilé vypisovat všechny události, jichž se farář Neugebauer zúčastnil. Jako duchovní pastýř měl velikou a živou účast v každodenním životě své obce, svého města.

Nejvíce se farář Neugebauer projevoval ve stavební činnosti. Brzy po příchodu do Jeseniku se pustil do úprav farního kostela Nanebevzetí Panny Marie. V roce 1895 z něj odstranil dva nepotřebné sloupy a rok nato byl kostel ozdoben ornamenty vídeňským profesorem Kristiánem Petersenem v ceně 4.700 zl. Stropní malbu s obrazy ze života Panny Marie provedl vídeňský malíř prof.Schuller se svým asistentem. V roce 1896 byl za 600 zl. pořízen nový boží hrob, užívaný dodnes, a byla opravena kazatelna a boční oltáře. Kostel však utrpěl i ztráty, v letech 1915-1916 musely být postupně odevzdány starobylé zvony, armáda je zrekvirovala, roztavila a použila jako dělovinu pro vojenské

účely. Teprve v roce 1922 se podařilo tuto historicky a umělecky nenahraditelnou ztrátu zacelit. 29.června vysvětil prelát Neugebauer tři nové zvony.

V roce 1890 došlo k celkové opravě kaple sv.Anny na Křížovém vrchu. Zároveň s tím byla vybudována křížová cesta vedoucí z parku a 26.7.1893 vysvěcena farářem Neugebauerem. Z jeho iniciativy pokračovaly v roce 1902 úpravy kaple výzdobou místním malířem J.Weigertem.

V roce 1900 byl založen nový hřbitov v Bukovicích. 14.dubna 1901 byl položen základní kámen ke stavbě nového kostela sv.Jiří. Autorem návrhu byl místní stavitel Rudolf Zelenka, který vedl již přestavbu jesenického kostela v letech 1882-1884 a je autorem celé řady staveb ve městě: dnešní gymnázium, nemocnice, hotel Jeseník, bývalá střelnice, Hedvičin sál atd.). Bukovický kostel pojednal Zelenka v pseudorenesančním stylu jak v hmotě stavby, tak ve výzdobě vnější i vnitřní. Stavba byla dokončena během jednoho roku, již v září 1901 byl během velké slavnosti na věž nasazen kříž s makovicí. Hlavní oltář a kazatelnu provedla fa Dominik Demetz ze sv.Ulricha v Tyrolsku. Obraz sv.Jiří na hlavním oltáři jako patronu kostela namaloval vidnavský malíř Alois Bauch (1867-1938). Tři zvony byly ulity ve zvonářské dílně Petra Hilzera ve Vídeňském Novém Městě za 6.164 K. Zvony věnovala kostela bukovická obec. Poprvé se ozvaly nad obcí o velikonočních 30.března 1902. V červnu t.r. přibyl i nové varhany dodané firmou Rieger v Krnově za 3.300 K. Slavnostní posvěcení kostela vykonal 21.října 1902 sám farář J.Neugebauer. V únoru 1903 byla v kostele instalována křížová cesta, kterou namaloval opět A.Bauch podle předlohy známého náboženského malíře J.Führicha (1800-1876). Bauch rovněž dodal i obrazy pro vedlejší oltáře, pro oltář Panny Marie roku 1906 a pro oltář sv.Josefa 1908.

V roce 1910 byl v České Vsi založen Katolický spolek, který si dal za úkol postavit nový kostel zasvěcený sv.Josefu. V roce 1912 darovala paní Sofie Otte pozemek pro stavbu budoucího kostela, ale po mnoha potížích s obcí, která by si ráda pozemek přivlastnila, došlo k položení základního kamene teprve 27.září 1925. Slavnostní obřad vykonal jesenický farář J.Neugebauer, který se jako pokladník spolku o stavbu velmi zasloužil. Hrubá stavba podle návrhu jesenického architekta Alexandra Nitsche byla dokončena v září 1926, ale vybavení vnitřním inventářem trvalo do roku 1928, kdy jej kardinál Bertram, který věnoval na zbudování kostela 150 tisíc Kč, 23.září posvětil. V kostele jsou dva ocelové zvony přenesené sem z kaple, oba však nahrazují původní bronzové zrekvírované za 1.světové války.

Pozoruhodný byl zájem faráře Neugebauera o vlastivědnou práci, jež byla korunována založením městského muzea v roce 1905. Otázka jeho zřízení se ukázala aktuální v roce 1897, kdy byla uspořádána výstava Starý Frývaldov a okolí, jež měla mezi obyvateli veliký ohlas. Nález kamenného kříže roku 1900 na paměť jesenického kata Michala Waxmana ubitého Švédy zapříčinil podání návrhu J.Neugebauerem a Adolfem Kettnerem městské radě na zřízení muzea. O rok později byl schválen přípravný výbor v čele s farářem Neugebauerem a rozeběhlo se sbírání materiálu, který byl umístěn v budově tzv.Pedagogia na Školní ulici. Zde 17.12.1905 muzeum zahájilo svůj provoz. Farář Neugebauer byl rovněž dárce mnohých sbírkových předmětů. Za zaznamenání stojí i kuriózní historie, když v roce 1919 musela být z náměstí odstraněna pamětní deska na návštěvu císaře Františka Josefa I. ve Frývaldově. Neugebauer ji převzal pro muzeum a ukryl před možným zničením na faře. Zde byla nalezena až po sedmdesáti letech a mohla konečně zaujmout bez ohrožení místo v muzeu ve Vodní tvrzi.

Během 1.světové války se farář Neugebauer věnoval charitativní činnosti. Jeho kněžská služba byla nadřazenými místy velice ceněna, a proto postupoval po žebříčku církevních funkcí a hodností:

1906 biskupský komisař nisského komisariátu

1907 rada generálního vikariátu a děkan

1911 titulární čestný kanovník biskupské katedrály ve Vratislavi

191? papežský prelát

Farář Josef Neugebauer byl mnohokrát významně oceněn čestnými tituly a vyznamenáními jak světskými, tak duchovními:

1893 čestné občanství obce Vápenná (Setzdorf)

1898 Občanská jubilejní medaile k 50.výročí panování císaře Františka Josefa I.

1893 Stříbrný čestný kříž papeže Lva XIII. „Pro ecclesia et pontifice“

1905 rytířský kříž Řádu Františka Josefa I.

1916 Válečný kříž „Za občanské zásluhy“ II.třídy

191? Čestné vyznamenání II.třídy „Za zásluhy o Červený kříž“ s válečnou dekorací

Prelát Josef Neugebauer patřil k nejsvětlejším osobnostem města Jeseníku i Jesenicka. Jeho dílo přetrvalo, i když jeho jméno upadlo časem v zapomnění. (gw)

Adolf Paupie

Narodil se 23. února 1867 v Javorníku (něm. Jauernig) jako syn notáře Eduarda Paupieho. Po navštěvování národní školy ve svém rodišti nastoupil nejprve na nižší gymnázium v Opavě a posléze na vyšší gymnázium ve Vidnavě a poté studoval medicínu na univerzitě ve Vídni, kde získal doktorát všeobecného lékařství. Své povolání vykonával na mnoha místech – např. v nemocnici řádu německých rytířů a ústavu pro duševně choré v Opavě; soukromou praxi také měl ve Velkých Heradicích na Opavsku, Světlé u Bruntálu a především pak ve svém rodném městě. O dovolených podnikl mnoho cest do zahraničí (např. na Maltu) a ze studijních důvodů pak do Mnichova či Norimberka. Za 1. světové války působil jako vojenský lékař v Haliči a Itálii (Udine). V květnu roku 1918 byl propuštěn do civilní služby ve Svitavách.

Na penzi se vrátil zpět do svého rodiště, kde se zabýval především studiem archiválií týkajících se zejména dějin Javorníka a Jánského Vrchu. Po mnoho let byl městským kronikářem. Zabýval se rovněž městskou heraldikou a sfragistikou. Nechal také na vlastní náklady provádět vykopávky na tzv. Pustém zámku (něm. Wüstes Schloss) v Račím údolí (něm. Krebsgrund) a v Javorníku – Vsi (1934). Publikoval mnoho vlastivědných prací (zejména v Altvateru) vztahujících se zejména k dějinám Javornicka – např. Bilder aus der Vergangenheit Jauernigs (Obrázky z minulosti Javorníka, 1929 – 36), Jauernig (Javorník) či Dittersdorf und seine Widersacher (Dittersdorf a jeho odpůrci) atd. Řada jeho příspěvků zůstala pouze v rukopise. Byl taktéž jedním ze zastánců teorie nepřetržitého osídlení Frývaldovska Germány, kdy vycházel z tzv. Bretholzovy autochtonní teorie. Stal se významným představitelem městského muzea v Javorníku.

Adolf Paupie zemřel 7. května 1942 v Javorníku a byl pohřben na místním hřbitově. (pm)

Franz Peschel

Narodil se 16. dubna 1889 v Mikulovicích (německy Niklasdorf) jako syn řídícího učitele. V letech 1901 – 1909 navštěvoval gymnázium ve Vidnavě (Weidenau), kde odmaturoval s vyznamenáním, aby poté studoval na univerzitě ve Vídni němčinu a francouzštinu. Tam také v roce 1914 odpromoval a narukoval k rakousko – uherské armádě. Roku 1915 pak upadl do ruského zajetí, z něhož byl posléze propuštěn. V následujících letech rozvíjel Peschel své velké nadání jako malíř, hudebník a divadelní režisér. Roku 1920 se vrátil již do nedávno vzniklého Československa. V letech 1921 – 1939 pak působil jako profesor na frývaldovském státní reformovaném reálném gymnáziu, kde kromě němčiny a francouzštiny vyučoval také kreslení, češtinu a tělocvik. Po odchodu z Frývaldova již jako vrchní školský inspektor působil v Opavě a Liberci. Následně sloužil v letech 1941 – 44 jako důstojník (kapitán) v německé armádě.

Během svého frývaldovského působení se podílel na vydávání školních knih či učebnic – např. Liturgiegeschichte (Dějiny liturgie) či Deutsch – Lesebuch (Německá čítanka), psal vlastivědné příspěvky do časopisů (týkaly se zejména folklóru či národopisu a zvyků či obyčejů), dále publikoval práce o dějinách (jak o pravěkých, tak časných i dalších) Frývaldovska, jeho umělcích a jiných osobnostech. V letech 1926 – 1939 redigoval časopisecký orgán Moravsko – slezského sudetského horského spolku (Mähr. – Schles. Sudetengebirgs – Verein) Altvater a po smrti Dr. Kriestense se také stal jeho předsedou. Franz Peschel byl rovněž členem Okresního vzdělávacího výboru. Velmi významným způsobem taktéž přispěl k rozvoji frývaldovského muzea, jemuž opatřil nové prostory v budově bývalé tvrze. Stal se členem městské rady.

Po odsunu v květnu 1946, před nímž byl napřed internován v táboře pro Němce v Mikulovicích, přijal Peschel po nějakém čase místo učitele na vyšší střední škole v Mühldorf/Inn (1947), na níž byl v letech 1949 – 50 také ředitelem. Roku 1953 odešel do penze. Podařilo se mu obnovit činnost MSSGV spolu s časopisem Altvater, jehož redakci pak vedl v letech 1954 – 64 (nechal zde vydat např. Altvaterkalender – Kalendář Altvateru či Jahrbuch – Ročenku – Ostsudetenland). Stal se také spolupracovníkem např. při Historické komisi Sudet (Historische Kommission der Sudetenländer), Collegia Carolina a dalších německých domovských či krajanských spolků. Po celém Bavorsku zkoumal pozůstatky římských komunikací. Organizoval studijní cesty do Francie či Itálie.

Franz Peschel, nositel mnoha vyznamenání (mimo jiné spolkového záslužného kříže 1. třídy), zemřel na následky těžké nemoci 4. července 1968 v Mühldorf/Inn. (pm)

Hans Ripper

Narodil se 2. července 1830 v Meziříčí u Tábora jako syn Johanna a Terezie Ripperových. Jeho otec byl jako katastrální geometr povolán k vyměřování do Haliče. Hans sice byl přijat jako příruční či adjunkt 2. třídy v úřednickém sboru pro katastrální vyměřování, avšak roku 1849 se rozhodl

z důvodu války Rakouska s Itálií jako dobrovolník vstoupit do armády a následně se jako infanterista zúčastnil obléhání Benátek. Po uzavření míru setrval nadále Hans Ripper v rakouské armádě, aby se v říjnu 1853 stal důstojníkem. Vzhledem ke svým žaludečním potížím, které si v Itálii přivodil, vyhledal roku 1856 pomoc nedaleko od tehdejšího Frývaldova v lázních Gräfenberg u Josefa Schindlera, kde se seznámil se svou budoucí chotí Marií Annou Priessnitzovou, dcerou význačného vodoléčitele Vincence Priessnitze, se kterou se na podzim 1858 zasnoubil. V následujícím válečném roce 1859 musel znovu do Itálie, kde se zúčastnil i bitvy u Solferina. Po opětovném uzavření míru se 28. března 1860 oženil a zas se vrátil do Itálie. Vzhledem k jeho stále se zhoršujícímu revmatismu, který si přivodil v poli, se po roce ale musel vzdát armádní kariéry a přestěhoval se do Prahy, avšak největší část roku pak trávil na Gräfenbergu, o jehož rozkvět se následně velmi zasloužil (např. vybudování Hudebního pavilónu, Rudolfova pramene a dalších pamětihodností).

Hans Ripper také významnou měrou spolu s Dr. Edmundem Rudolphem přispěl k založení Moravsko – slezského sudetského horského spolku (Mähr. – Schles. Sudetengebirgs – Verein) v roce 1881 a byl dlouho jeho hlavním představitelem. Byl také členem frývaldovského městského zastupitelstva, jedním z iniciátorů vybudování a odhalení Priessnitzova pomníku a vůbec se snažil shromažďovat vše, co se týkalo osobnosti Vincence Priessnitze. Posléze pak svou Priessnitzovu sbírku pojímající i jeho knihovnu odkázal jako dar muzeu ve Frývaldově, kde byla následně zřízena tzv. Priessnitzova místnost. Za všechny své zásluhy byl velmi vážen a mnohokrát vyznamenán. Hans Ripper zemřel 26. února 1912 v Praze po dlouhém utrpení, převezen do Frývaldova a 1. března 1912 slavnostně pohřben na místním hřbitově. (pm)

Franz Then

Narodil se 19. března 1876 ve Vrbně pod Pradědem (německy Würbenthal). Rozhodl se pro vojenskou kariéru v rakousko – uherské armádě, v níž získal hodnost majora. Od začátku až do konce se účastnil také bojů 1. světové války. Po návratu z italského zajetí se Franz Then usadil ve Vidnavě, kde dlouho nemohl najít zaměstnání, tudíž se počal usilovně zaobírat zejména vlastivědnou a veřejnou činností.

Ve 20. letech 20. století již jako zaměstnanec vidnavských kaolínových a šamotových závodů zkoumal major Then především dějiny města Vidnavy a okolí a publikoval práce na toto téma – např. Beiträge zur Stadtgeschichte von Weidenau (Příspěvky k dějinám města Vidnavy) ad. Vedle toho sbíral nejrůznější vlastivědný materiál, zabýval se místním názvoslovím, národopisem a výzkumem nářečí. Stal se jedním z nejdůležitějších představitelů tehdy ještě malého vidnavského muzea.

Na počátku 30. let došlo k oživení zájmu o vlastivědu, bylo tomu tak zejména v souvislosti s nálezem údajného sídliště Germánů při geologicko – mineralogických pracích vedených Franzem Kieglarem. Pořádání vykopávek se ujal právě major Then, který uspořádal, popsal a katalogizoval všechny zde učiněné nálezy střepů nádob. Franz Then se také zúčastnil přemísťování vidnavského muzea do budovy fojtství, kde měl v péči zejména oddělení týkající se historie Vidnavska. Při svém bádání v této oblasti si pořizoval výtahy ze starých a často velmi těžce čitelných křestních, svatebních a úmrtních knih či listin farností. Dále rovněž instaloval svou sbírku pohledů, jež později muzeu přenechal podobně jako svou sbírku upomínek na 1. světovou válku.

Major Then se stal také členem mnoha místních sudetoněmeckých spolků a aktivně se zúčastňoval jejich nejrůznějších veřejných shromáždění. Když posléze odešel PhDr. Rudolf Fitz z Vidnavy, převzal Franz Then po něm vedení muzejního archivu a další muzejní práce. Za zmínku zde stojí, že potom ještě nějaký čas spolu s Franzem Kieglarem se snažili získávat od tamního obyvatelstva nejrůznější předměty muzejní povahy a prováděli rozličné vlastivědné a přírodovědné badatelské či výzkumné pochůzky v okolí Vidnavy. To vše bylo ale přerušeno především událostmi rozporů plného podzimu roku 1938, na kterých se také major Then aktivně jako bývalý voják podílel tím, že v sedle svého koně organizoval jednotky místního Freikorpsu. Poté se však opět vrátil ke své vlastivědné a muzejní činnosti. Mimo to také působil jako osobnost, která zcela nepodlehla nacistickému šovinismu, tudíž se např. snažil zastat se poslední ve Vidnavě ještě žijící staré Židovky, avšak bez výsledku atd.

Po odchodu dalšího muzejního pracovníka Franze Kieglera z Vidnavy spravoval pak major Franz Then muzeum sám, případně dokonce do své muzejní výzkumné činnosti zapojoval svou vlastní rodinu. To se následně stalo jednou z největších institucí muzejní povahy v okrese Frývaldov, jež široce spolupracovala s nejrůznějšími dalšími vlastivědnými institucemi, badateli atd.

Již za probíhající 2. světové války nabídl major Then své služby německé armádě, avšak jeho těžká nemoc, která se počala projevovat během roku 1943, mu v tom zabránila. Major Franz Then zemřel v únoru roku 1944. (pm)

Vítězslav Zeman

Regionální vlastivědný pracovník Vítězslav Zeman se narodil 15.12.1916 v Havlíčkově Brodě, od 8 let vyrůstal v Javorníku, kde byl jeho otec, lesní inženýr, zaměstnán. Po absolvování reálného gymnázia a státní fotografické školy v Praze a po vyučení fotografem a filmařem u fy Ströminger se vrátil v r.1938 do pohraničí, přihlásil se do Stráže obrany státu. Po dobu nacistické okupace pracoval jako kameraman instruktážních filmů v Brně a Ostravě. Po osvobození se vrátil do Javorníku jako národní správce fotozávodu. Od r.1948 pracoval jako plánovač v řadě podniků. Po přechodu do Jeseníku se začal intenzivně věnovat regionální vlastivědě. Podílel se na vydávání publikací a brožur, byl členem jesenické muzejní rady, od 1.3.1960 byl správcem muzea a městským kronikářem, prakticky až do své smrti 30.1.1978

Literatura o něm: F.Spurný: Za Vítězslavem Zemanem. Severní Morava 1978, sv.35, s.69-70. (gw)

Tento sborník byl vytvořen za finanční pomoci Evropské unie. Za obsah tohoto sborníku je výhradně odpovědný vydavatel a nelze jej v žádném případě považovat za názor Evropské unie.

V. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO-POLSKO-NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

SBORNÍK REFERÁTŮ

Nakladatel: Vlastivědné muzeum Jesenicka
Vydávají: Vlastivědné muzeum Jesenicka
(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070,
e-mail: muzeum@jesenik.net)
Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv Jeseník
(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710,
e-mail: k.growka@je.archives.cz)
Redakce: Mgr. Martin Buchlovský
Překlad: Petr Hrouda (něm.), Tadeusz Kuchejda www.epreklady.cz (pol.),
Mgr. Martin Buchlovský (čs.)
Sazba: Filip Raif - Grafické studio HLAVA, Jeseník
Tisk: Agentura TRIFOX s.r.o., Langrova 33, 787 01, Šumperk
Náklad: 300 výtisků

Jeseník 2005

NEPRODEJNÉ

ISBN 80-86388-35-2 (ZA v Opavě)
ISBN 80-903430-6-6 (VMJ)

